

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
II. 1988
Josef Jelínek

O B S A H

Zb. Hejda: Verše

L. Procházková: Come-back

B. Loewenstein: České dějiny a národní identita

M. Kušý: Etatický či samosprávný socializmus?

M. Červenka: Hálasova sebeoslovení /I./

I. Klíma: Zločiny i paradoxy umlčování

E. Křižová: Ráno v kostele

J. Švestka/Borský: Radost je čist

Interview die Welt s P. Kohoutem

R. Styronová: Absurdní divadlo v českém vězení

P. Kabeš: Tři lektury a P.S.

Z. Urbánek: Pokus o nápravu

M. Šimečka: Jde o Bucharina

J. Kratochvíl: O Knaderovi jinak

M. Jungmann: Chvály i la menta nad novým Kohoutem

I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských náznamí

E. Kantárková: Umřel děda

P. Kohout: Obrys léta 1985

I. Kadlečík: Vety - apokryfy

L. Vaculík: Srpnový leden

- - -

Příloha: J. Krejčí: Dialogická transendence anebo globální genocida?

L E D E N 1 9 8 8

Z Čtvera ročních dob

I.

Když zjara poprchává,
je ještě chladný vzduch, zlatý déšť rozkvete,
vyrazí první zelená tráva,
je to velmi, opravdu velmi pěkné na světě.

Potom najednou rozkvete všecko,
nejpěkněji bezy.

Unikavě

zavoní jasmín pod okny červené cihlové vily.
Bratrance jsou tu doma.

Starší

hraje na piáno sladkou sonátu.

Z Čáslavi přijela Drahunka,
připojuje se ke hře,
teď hrajou čtyřručně,
tu a tam se při hře dotknou malíčky.

Je to,

jako by nic tady nikdy nemělo skončit
a nadto:

je to příslib.

Najednou prásk!

a je mi sedmapadesát.

II.

Buď prší

prší bezútešně

a léto je čekání na léto létem,

nebo

za slunečných dní

na předměstské plovárně kabiny

voní prkny a dehtem.

A pak už opouštíme město.

V Jihlavě čekáme na spoj

na terase nádražní restaurace,

hbití číšníci v černých fracích

nabízejí kávu se šlehačkou
a vdolečky se šlehačkou,
sním ke kafi tři
a jsem za to
laskavým otcem
hýčkán
a dlouho chválen.
Amen.

Z vyprávění předků

V tom roce,
kdy se Mácha vydal pěšky
na cestu do Itálie,
můj praděd z otcovy strany
byl už dva roky na světě.
Vím o něm,
že mu tatínek, můj prapraděd,
zemřel jako osmiletému,
muselo to tedy být
někdy v roce 1841.
Bylo prý ráno,
on utek za včelín
a tam se skryl.
Děd o tom často vypravoval
tu jednu větu.
Nenapadlo mě zeptat se ho,
kde ten včelín tenkrát stál
a taky ani nevím,
jestli můj osmiletý praděd plakal.
Bylo ráno,
rozběhlo se za včelín,
tam ho našli.

Variace na Gellnera III

S.M.

Zůstanou vody, zůstanou lesy
i města, jež zabydlí nový lid.
Někoho pověsí, jiného nepověsí
a dál se bude šťastně žít.

Stopy vražd budou bezpečně sváty
s písku tohoto století.
A němé oběti se svými katy
dál budou trčet tu v mrazivém objetí.

Třeba mi jednou taky svitne.
Zatím jsem přísátý
k chimérám, jimž se neodbytně
jako stín lepím na paty.

Třeba mi ale vlastní viny
do smrti zkazí náladu.
A aniž svitne, mezi stíny
stín stínu vpluju do Hádu.

Z mé poetiky

Miluju bez,
šeřík je mi už příliš sladký,
a dávám přednost karfiolu
před květákem,
kdežto slovo zápalky
nevypustím z huby
ani pod nátlakem trafikantů.

Danieli Strožovi,
vydavateli,
věnováno.

Z vyprávění předků II

"Byla v takové jako kleci,
v životě jsem neviděl tak velký poprsí!"
Jsou mezi nebem a zemí a ještě narostou věci,
kterými se nadouvají -za úžasu starců- malé cirkusy.

102

Arthur Rimbaud:

Au Cabaret → Vert
cinq heures du soir

Depuis huit jours, j'aurais déchiré mes bottines
Aux cailloux des chemins. J'entraîs à Charleroi.
Au Cabaret - Vert: je demandai des tartines
De beurre et du jambon qui fût à moitié froid:
Bienheureux, j'allongeai les jambes sous la table
Verte: je contemplai les sujets très naïfs
De la tapisserie. - Et ce fut adorable
Quand la fille aux tétons énormes, aux yeux vifs
Celle-là, ce n'est pas un baiser qui l'épeure! -
Rieuse, m'apporta des tartines de beurre,
du jambon tiède, dans un plat colorié.
Du jambon rose et blanc parfumé d'une gousse
D'ail, - et m'emplit la chope immense, avec sa mousse
Que devrait un rayon de soleil arriéré.

Octobre 1870

V Zelené hospodě
/v pět hodin navečer/

Těch kamenitých cest! Když boty nadranc mám,
vejdu po osmi dnech do Charleroi, kde
v Zelené hospodě si k jídlu objedná
šunku jen nahřátou, máslo a chléb.

Pln blaha natáhnu si nohy pod zelený
stůl; rozjímám naivní témata
na tapetách, jež pokrývají stěny,
když holka, v očích žár, enormně kozatá,

- tu jistě k polibku přemlouvát není třeba -
smějíc se, přináší mi namazaný chleba
a šunku na míse,

bílou a růžovou, česnekem provoněnou,
potom mi natočí obrovské pivo s pěnou,
jež zlatí sluneční, už pozdní, paprsek.

Říjen 1870

Říjen 1987

Pro srovnání - překlad V. Nezvala a E. Hrubína:

V zelené hospůdce
v pět hodin večer

Už týden vláčel jsem své chabé střevíce
po štěrku cestou k Charleroi v stínu.
V zelené hospůdce hned vedle silnice
jsem požádal o chléb a uzeninu.

Úplně spokojen a nohy pod židlí
jsem pozoroval kresby na ubruse
a skvrny od sádla a povidlí,
když vešlo děvče, přitloustlé a rusé,

- tu jistě polibek tak honem nepoplaší -
a přineslo mi hrnek s režnou kaší,
kus čerstvé slaniny a šunku na míse,

tu šunku, růžovou a krásně navoněnou
štiplavým česnekem, a holbu piva s pěnou,
již zlatil paprsek večerní tesknice.

/A. Rimbaud: Verše, SNKLHU, Praha, 1956,
přeložil Vítězslav Nezval/

V Zelené hospodě
/v pět hodin navečer/

Perka mi trhala už týden škvára samá,
do Charleroi jsem dnes došel konečně.
V Zelené hospodě mi řekla panímáma,
že pošle máslo, chléb a šunku po slečně.

Hned pod zelený stůl natáhnu pěkně nohy.
Na tapetách mi zrak blaženě ustrne,
co je tam naivit. To nadchlo by i bohy,
když holka, prsatá a oči jiskrné,

- tuhletu hubička už nepoleká, pane! -
s chichotem nese mi krajíce namazané
a šunku vlažňoučkou na míse sváteční,

tu šunku růžovou a bílou, provoněnou
česnekem, natočí ohromný džbánec s pěnou,
jíž zlatí poslední paprsek sluneční.

/P. Verlaine a A. Rimbaud v překladech
Fr. Hrubína "Mé tuláctví", MF, Praha, 1961/

Lenka Procházková:

C O M E B A C K

Čas rychlí kroky,
kroky pomalí se časem.
Svislice na pelesti sečteš v horizont
víc už jich nepřibude
a dětí taky ne.

+

K triangulační věži
po sněhu stopy běží
Zrovna je zamlženo
tak nikdo nevidí,
že už máš odvařeno
odpráno odžehleno
před prahem odmeteno
Tedy - až zítra...

Tedy už zítra! změna v ději
Tedy už zítra to nakrojíš!
Zítra je odklad pro naději
s půlnocí mládne o den,
někam si zapsat honem: má dáti, dala
DEJ!

Přines! Vrať! A fofrem! smrače líná
Tak poklusem! Už svítá
za včerejškem
Je dovařeno dometeno
Jdem!

Výměna stráží:
máš odpito a odkouřeno?
K plotně!
máš vypsáno?
Zpět do čítárny!
máš vytančeno?
K bicím!

Teď zase já
zamotám svícím knoty
Zahoď ty noty
a zvedni paličku
pro sólo v kole

To není derniéra,
blbečku
Švihej vítězný come back!
vole

Trhejte flašky rovnou od ledu
teče to rychleji přes ozubená hrdla
a nemusíme aspoň ~~trávit~~ plivat korek
Zaražte pípu, jedu koledu!
vyhrabte z kotle vánoční stromek

Že už je dohořeno?
dopito? dokouřeno?
Teprv jsem přišla!
Že všichni zíváte
padáte končíte?
Teprv jsem přišla!

Přece jste věděli, že přijdu
se zlatem na víčkách, v punčoškách z pavučinky
Nač jsem si šetřila ty šminky?
Pro štafáž v průvanu?
Pro židle na stolech?
Co si to myslíte!

Pst! Ticho. Slyšíte?
Někde tu pláčou něčí děti...
A co tu chce ten hrozný pes?
Nezhasínejte! To nesmíte.
Už na vás nebudu křičet
A tančit - taky nemusíme
Jen sedět a mluvit.
Úplně šeptem si povídat.
Nebo i mlčet

Tak rozsviňte!

Haló!!

Hoďte mi, prosím, někdo sirky.

Haló!

Chci vám jen ~~xx~~ umýt sklínky,

vysypat popelníky

tichoučce pustit džez

Haló

Zbyl tu aspoň

ten pes?

/Martě Kubišové/

79

Bedřich Loewenstein:

ČESKÉ DĚJINY A NÁRODNÍ IDENTITA
/Sedm tezí/

Někdy je třeba začít od Adama:

/1/ Není celkem sporu o tom, že člověk není jen bytostí přírodní s pevnou pudovou strukturou, nýbrž něčím, co biologické danosti přesahuje. To, že člověk vyrábí nástroje, že si technikou podmaňuje přírodní síly až k možnému zničení této přírody i sebe sama, činí jednu stránku výjimečné lidské existence překerní. Protože se člověk nejen "chová", nýbrž "jedná", tj. rozhoduje o více možnostech, je dále bytostí morální, ručí tedy tak či onak za to, co dělá: bez této dimenze by ani výchova ani trestní sankce neměly smysl. Protože člověk konečně je s to přehlédnout úzké pole své životní aktivity, meze svého prostředí a lhůtu svých vlastních pozemských let, je konečně bytostí myslicí, reflektující, schopnou si klást otázky po souvislostech a smyslu.

Skutečnost, že většina lidí žádné nástroje nevynechá, jedná bez morálních skrupulí, nepřemýšlí o tom, odkud pocházíme a kam jdeme, toto antropologické určení nevyvrací. Pohybujeme se nikoli ve světě přírodním, nýbrž socio-kulturním, který nám zprostředkuje jak technické dovednosti, tak elementární pravidla mravnosti i odpovědi na otázky po širších souvislostech. Tento sekundární svět civilizace má pro všechny známé typy lidských společností zcela základní funkci; bez jeho vzorců, pravidel, preformovaných odpovědí je člověk vystaven zmatku, chaosu, hrůze z nicoty.

Ačkoli tradiční civilizace je vnímána jako represivní, protože prvotní svět elementárních pudů omezuje, mívá ztráta jejích symbolů, regulí a "orientačních tabulek" šokové, traumatizující důsledky. Člověk je vržen zpět za sebe jako před-civilizační, koneckonců biologickou bytost, a na cizí, nepřátelský svět reaguje bezradným strachem a sklonem k agresí. Evropský novověk vskutku oslabil a postupně rozbil tradiční formy integrace typu vesnické pospolitosti, cechovní organizace i s odpovídajícími technicko-ekonomickými strukturami, politickými vazbami i nábožensko-morálními kodexy. Tím je ohrožena nejen individuální orientace, ale i schopnost soužití, ne-li samotné přežití: vyko-

řeněný, společensky i morálně degradovaný proletariát z počátku průmyslové revoluce je jen exterénní formou, paradigmatickým novodobého "osvobození" od tradičních forem výroby, sociálních a morálních vazeb. Marx se pouze mýlil důrazem na ekonomickou stránku naší postupující proletarizace.

/2/ Toto postupující vakuum se ovšem záhy pokoušely naplnovat nové orientační systémy. Puritanismus se svou pracovní áskezí, liberalismus svým "náboženstvím svobody", jakobíni svou teroristickou republikánskou ctností, utilitaristé svou teorií maximálního užitku a štěstí co největšího počtu bezesporu ovlivnily hodnotový svět buržoazního 19. století, nebyly však s to stabilizovat moderní civilizaci, stále revolucionizovanou vědeckými a technickými inovacemi i tlakem nových společenských vrstev, deroucích se nahoru. Zejména tyto vrstvy, jen napůl odrostlé tradičním formám integrace, byly většinou málo přístupné specificky buržoazním orientačním systémům a tíhly k náhražkám náboženství. Náboženství bývalo víc než "steskem sužovaného tvorstva", "citem bezcitého světa", "iluzorním štěstím", bylo životně důležitým návodem provázejícím člověka od narození po smrt, osmyslujícím veškeré jeho konání, zprostředkujícím vědomí souvislosti mezi jeho malým světem a dramatikou kosmických rozměrů. Neptám se, byly-li odpovědi náboženství správné, neměly-li funkci posvěcovat nespravedlivý status quo. Podstatné je, že uspokojovaly potřeby, které zvětšené symboly, vyprázdňené rituály, podvrácená věrouka od určité doby již nebyly s to plnit.

Znejistěného "zproletarizovaného" moderního člověka nejúspěšněji podchycují ideologie nacionalismu. Z církevních tradic si berou ideu vyvoleného lidu, která nabývá té či oné formy národního mesianismu; střídají se ovšem obsahy toho, co příslušníkům toho kterého národa dodává pocit hrdosti, převahy, sebejistoty - od "protestantské svobody" po "civilizační vymoženosti", od "Třetího Říma" po "evangelium revoluce". Nechybí galerie národních kultovních figur, hrdinů, světců a mučedníků; nechybí liturgie, symboly, sebecelebrace ve formě praporů, hymen, průvodů, slavností. Nechybí legendy ani ďáblové, nechybějí zrádci, apostatové, jidášové, dogma jednoty a s ním rituál očisty a pronásledování nonkonformních živlů. Nechybí konečně posvěcené dějiny jako klíč k sebeepochopení a sebeospravedlnění.

Tato nacionální ideologie ovšem v jednotlivých zemích a

historických fázích mívá odlišný charakter: jednou spíše progresivní, otevřený, liberální, jindy temně iracionální, fanatický, výlučný. Je příliš zjednodušené nacionalismus typologizovat podle toho, má-li určitý národ svůj stát nebo nikoli: v prvním případě si prý "může dovolit" zdůrazňovat kritéria ideové, politické, civilizační, může vyzařovat prestiž, získávat sympatie a přívržence, nabízet program, kdežto národ bez státu je nucen uzavírat se v sebeobraně proti svodům zvenčí a klást akcent na jazyk, původ, dějiny, obyčeje. Jsou případy národů malých, nestátních, s výrazně ideovou, třeba katolickou, orientací, a jsou národy státní, které přesto upadly v kmenový, šovinistický nacionalismus. Podstatná je politická kultura, která vzniká z velmi rozmanitých zdrojů a tradic.

/3/ Pro vznikající český nacionalismus národní dějiny byly nejdříve lomem, odkud vlastenci vybírali tu protiněmecké tendence Dalimila či vladislavského zemského zřízení, tu mýtus praslovanské demokracie, tu tradici svatováclavskou a svatojánskou, tu slávu přemyslovského či karlovského státu, tu Žižkovo válečnictví. Tento konglomerát různorodého se přirozeně nemohl stát - - v této podobě - "světovým názorem", schopným konkurovat tradiční soustavě hodnot. Sloužil však jako kontrast k přítomné bezvýznamnosti, konstatované s kollárovsou plačtivou sebelítostí; mohl se stát i povzbuzením k vlastní aktivitě. Konkrétně odpověď na přítomné otázky sociální, kulturní, politické z českých dějin jako takových neplynula: jedině snad vůle být. Už i ráz tohoto "bytí" byl však v rámci předběžného bohemismu mnohoznačný; platforma zemského patriotismu měla dost místa pro německy mluvící obyvatelstvo Čech, kdežto jungmannovské pojetí češství zužovala na jazykově českou část a bilingvální vlasteneckou šlechtu z národa vylučovalo.

Nevím, zda toto zúžení bylo nevyhnutelné; bylo však politicky osudné a vedlo i k selektivní koncepci českých dějin jakožto dějin pouze jazykově českého národa. Palacký, který původně vycházel z pozic utrakvistického zemského vlastenectví, přenesl od 1848 těžiště na český národ v tomto smyslu, čímž teprve vystupoval do popředí protiklad mezi slovansko-demokratickým a svobodymilovným živlem domácím a panovačným, dobyvačným, hierarchickým živlem německým. Jestliže tato ideologická projekce totálně zkre-slila český středověk, pak druhá selekce, obraz husitství jako

historicky prvního boje proti sloupům středověku - víře v autoritu a feudální hierarchii - a ideologicky relevantních českých dějin vyloučila dlouhá století formovaná katolictvím. Palackého duchaplná koncepce, spojená s obrovskou badatelskou prací, nesporně oplodnila přemýšlení o české minulosti a místo nekritického kultu "šerého dávnověku" jako takového přivedla do historické diskuse protestantsko-liberální hodnoty.

Bohužel autoritativní postavení vůdce národa a monolitní charakter české společnosti druhé poloviny 19. století ztěžovaly otevřené diskuse a změnily Palackého filosofii českých dějin v několik laciných pokleslých hesel. Tlak na každého ve smyslu národního konsensu nebyl příznivou půdou pro diferencované duchovní výkony /Patočka/; a tak i revize Palackého obrazu dějin Gollovou školou nepronikla mimo akademické kruhy. Praxe českého integrálního nacionalismu byla při všem sektářství do velké míry jen vnějšková a formaální, tj. usilovala o vnějškově český ráz společnosti a kultury, zatímco obsah českého života se málo lišil od života sousedů - počínaje malířstvím a hudbou a konče činností Sokolů a živnostenských komor. Právě pro tuto velkou podobnost sociologickou, organizační, kulturní i mentální byla česká společnost přecitlivělá vůči kritickým hlasům jednotlivých nonkonformistů a reagovala hystericky, když se někdo dotýkal jejích tabu. Psychologicky tento sklon signalizuje vnitřní nejistotu, slabou identitu, která se maskuje hlučným fangličkářstvím a fanaticky zdůrazňovanou příslušností k národu.

/4/ Proti šosácké praxi, dovolávající se historické "velikosti", heroismu a národního martyria, zatímco přítomnost tonula v provincialismu a druhořadosti, stavěl Masaryk zprvu etos vědce, zavázaný pravdě; na tomto pozadí teprve rozumíme bezohlednosti jeho boje proti prolhanému kultu rukopisů. Až později se sociolog, kritizující mýtický historismus české kultury, obrací k dějínám - ne pro ně samotné a také ne jako kompenzaci přítomné malosti, nýbrž pod tlakem orientace jeho okolí, kterou se Masaryk snaží přesnažit a podsouvat jí svůj vlastní realistický program - realisté v 90. letech celkem úspěšně usilovali o vedení v mladočeské straně.

Nepomáhají lamentace nad Bílou horou, volá TGM, nepomáhá tvrzení, že jsme národem Husovým, Žižkovým, Chelčického, když tento historismus jen dodává alibi vlastní nečinnosti a malátno-

sti. Masaryk, kterému prvotně vůbec nejde o češství, slovanství, vlastenectví, nýbrž o pravdu /"národ, který najde svou duši, neztratí svůj jazyk"/, však tím bezděčně navazuje na Palackého pojetí, ba ještě zesiluje jeho selektivnost. Hledat, slyšet, milovat, bránit pravdu; vítězit duchem a mravností, ne mečem a krví - tímto etickým programem mohl jazykový, "kmenový" nacionalismus získat morálně filosofickou legitimaci, jenže česká společnost i historici nad ním stáli v rozpacích.

Masarykův politický úspěch, mimochodem dosažený v protikladu k jeho filosofii 90. let, jistě fascinoval, posiloval přítomnostní, aktivisticko-demokratické a evropské složky české společnosti na úkor falešného, nazpět a do sebe obráceného, zatuchlého nacionalismu. Přesto jeho "humanismus s vyhrnutými rukávy" také nahrával lacinému pseudopokrokářství, samolibému, alibistickému skrývání se za autoritu dosud kaceřovaného politika, spoléhali se na to, že "pravda vítězí", neboť svět a dějiny jsou s námi. Jistě nebylo dosti času na to, aby se národní identita z oblasti jazyka a národní kultury přenesla na demokratický stát a jeho ústavu: stále přežívala stará představa, že republika je nástrojem jazykového národa, k němuž se "po překonání vichřic hněvu" opět vrátila vláda. Jako se v nacionálně zkresleném obraze českých dějin Němci objevovali jen jako přivadňovací kolonisté /a pošetilí němečtí ideologové svou arogancí k tomuto omylu přispěli/, tak nyní těžko hledali své místo v "českém národním státě". Ale i katolická církev, z níž po r. 1918 inteligence hromadně vystupovala, se vzhledem k "husitské" ideologii nového státu octlo v dilematu; katoličtí Slováci se s takto pojatým státem také nesnadno identifikovali. Měla tedy Masarykova filosofie českých dějin dvojí tvář: byla pokusem o orientaci k nadnacionální pravdě a k praktickým "morálním" přítomným úkolům, na druhé straně tradiční český nacionalismus vybavila falešným pocitem morální převahy a historické legitimacy.

/5/ Katastrofa z let 1938-45, zhroucení prvorepublikánských hodnot i iluzí, háchovský pokus zachránit etnickou substanci obětováním ne zcela vstřebané politické kultury, oslabily českou občanskou společnost. Vznikl dojem, že je třeba celkové revize, zdaleka ne jen zahraničně politické, a že český národ se musí rozloučit jak se svými svedenými německými spoluobčany, tak i s některými strukturami ekonomickými a politickými. Tento benešovský pokus, promyšlený a macchiavelistický, ztroskotat však

stejně jako Háchův na velmocenské bezohlednosti a na ideologickém fanatismu. Zajisté nebyla existence jazykového národa v žádném okamžiku ohrožena; z české občanské společnosti, která nebyla jen organizací sociálně ekonomických zájmů, však nezůstalo takřka nic. Populistická filosofie, podle níž "lid" má vždy pravdu, jednak strašlivě zjednodušila otázky lidského soužití na elementární materiální zájem vrstev prostých a snadno manipulovatelných, jednak tento "lid" zcela monopolizovala pro jedno mocenské centrum. I tak slabě vyvinutá česká občanská společnost, znejistěné liberální tradice, málo vyvinutý smysl pro mnohost, pro toleranci, pro individuální svědomí i pro individuální vzestup, zdánlivě nebo skutečně zkompromitované elity, to vše usnadnilo vítězství hnutí, které nenastupovalo s marxistickým, nýbrž "lidovým" programem a vehementně se dovolávalo českých dějin.

Nejedlovsky interpretované české dějiny sice měly hlavní smysl: prokázat legitimitu jejich vyústění v nadvládu komunistických "dědiců všech pokrokových tradic", nicméně toto nové pojetí převzalo i některé části Palackého koncepce. Byl to zejména důraz na husitství, chápané jako národní a lidová revoluce, dále na jazykově české plebejství, projevující se v bojích proti cizím pánům, popřípadě domácím "odrodilcům": česká šlechta, katolická církev, poněmčená města, dravá česká buržoazie se - s výjimkami - octly na straně protilidové a tím de facto i protinárodní. Populistický kult lidu a lidovosti nemusil objevit pro historické tradice českého národa obraz selských bouří a vykořisťovaného nevolného lidu - byl součástí národního povědomí od dob Jiráskových románů i rozsáhlé agrární historiografie. Podobně marxistický obraz husitství spíše konzervoval jeho tradiční místo v Palackého filosofii českých dějin - proti pekařovské revizi. Také exploze prací o dějinách dělnického hnutí sotva objevila panenskou půdu: spíše tuto tradici proměnila v hagiografii, dokládající platnost úředně proklamovaných dogmat.

Celkem tedy ideologický obraz českých dějin, koncipovaný v 50. letech, jakkoli navazoval na některé rysy staršího nacionálně pokrokařského pojetí, selektivnost těchto konceptů ještě zasilil a dějiny nevidaně ochudil. Neustálé kampaně - o úloze církve v českých dějinách, "masarykismu", sociáldemokratismu, "pekařovštině", kosmopolitismu apod. - změnily i tak zredukova-

né dějiny v sektářské schéma, jehož jedinou funkcí bylo oceňovat všemožná kacířství. Ritualizované politice tak odpovídalo černobílé panoráma hrdinů, mučedníků, padouchů a zrádců. Otázka, odkud přicházíme a kam jdeme, byla zodpovězena autoritativně s naprostou určitostí a bez zbytečných otazníků. Světonázorová funkce dějin a služebnost dějepisu byly dovedeny ad absurdum.

/6/ Šedesátá léta tuto tlustou ledovou kru na mnoha místech prolómila a dala namnoze průchod autentické minulosti, umlčeným tradicím, pomlouvaným jednotlivcům. Celkové schéma si ce nebylo rozbito, ale znevěrohodněny četné jeho části, vneseno mnoho barevných odstínů do dosavadního černobílého obrazu, zakademičtěna, zvědečtěna a tím odideologizována historiografie v mnoha ohledech. /Její politický potenciál vyplýval jen z napětí mezi jejími výsledky a oficiální hagiografií resp. démonologií./

Ano "normalizace" 70. let, která znovu tabuizovala nejnovější dějiny a umlčela velkou část tvůrčích historiků, nemohla otočit kolo zcela zpět k primitivním ideologickým schématům. Vládnoucí cynismus snad ani nepotřeboval historické legitimace, stačily podrobovací rituály. Historiografie 70. a 80. let v obtížnějších podmínkách uvnitř i vně oficiálních struktur tak víceméně pokračuje v tendencích 60. let, jejichž společným rysem se mi zdá být postupná ztráta ideologické funkčnosti, tak či onak pojeté minulosti. Je jisté důležité mít nezkraslený obraz české politiky 19. století /Otáhal, Urban/, postavy TGM /masarykovský sborník, Opat/, Karla IV. a Václava IV. /Spěváček/, problému tolerance v českých dějinách /sborník k výročí Tolerančního patentu Josefa II./, diskutovat o problematice česko-německých vztahů /od Danubia a Bohema až po Křena a Kurala/ - abych uvedl jen několik příkladů prací, které mě zaujaly. Tyto studie do určité míry přispívají k politické kultuře okruhu jejich čtenářů. Chybí však naléhavost a palčivost někdejšího zpřítomňování, aktualizování, bezprostředního prožívání minulosti a jejich zápasů. Péklesla snad vůle národa být sám sebou na úroveň fandění sportovcům a nechutí k určitým jiným etnickým skupinám, protože nicotnost politického života, nevysoký prestiž dnešní československé vědy, techniky a kultury, postupující zamořenost životního prostředí znesnadňují radostnou identifikaci současnou a tím i minulou? Anebo jen problémy, kterým čelíme, jsou bytostně jiné než všechny zkušenosti předchozího tisíciletí-

tí národních dějin? Neaí snad už vůbec nejen historická, ale i národní orientace schopna prostředkovat lidem základní hodnoty sociokulturní, kategorie smyslu?

Nenarušená národní sebespokojenost a samospravedlnost Francouzů, Poláků, Rusů, nejmóvěji touha i západních Němců mít dějiny jako všechny ostatní národy, dějiny, kterým se není třeba vyhýbat jako domu katovu, neustále nová vzplanutí nacionálních orgií, národního egoismu, šovinistické nenávisí k cizincům, to vše, zdá se, nesignalizuje konec věku nacionalismu. Není naopak právě v době nadnárodních integrací, globálních strategií, kosmopolitních technologických a konzumních posunů, prefabrikovaných návyků, třeba národních protivah? Nevyžaduje rychlost inovací, hektické střídání mód a směrů zakotvení v národní minulosti, v pocitu domova, ve folklóru a regionalismu? Odpověď nebude snadná. Snažím se nezapomenout, že náhražkové náboženství nacionální modloslužby bylo slepou uličkou barbarství, vedlo k regresu a k pokopání evropské civilizace, ke kriminalizaci celých skupin obyvatelstva, k pošlapání práv jednotlivce ve jménu absolutizovaného národa. Potřebuje dnešní český národ proto, aby se ve světě vyznal, nacionální ideologii, potřebuje národní dějiny?

/7/ Je jisté pravda, že osobnost potřebuje paměť, nemá-li degenerovat na "osobnost okamžiku". Paměť však nesmí vynechávat, co se nehodí, musí být nemilosrdně kritická a snažit se neprodukovat "užitečné sebeklamy". "Užitečné sebeklamy" historické mívají někdy dlouhý život; životy falešných světců a přímluvců mohly zajisté povznést lidi nad sebe, být jim oporou a zdrojem hrdosti; falešné rukopisy inspirovaly několik generací umělců k tvorbě. Reálné české dějiny však mohou být neméně poučné, budeme-li respektovat dvě metodická hlediska: Že dějiny za prvé nejsou galerií světců a héroů, nýbrž omylných, slabých, často zlých a hloupých lidí, jako je máme dnes a denně kolem sebe. Dějiny jejich omylů, selhání, utrpení, proměn jejich životních podmínek jistě nepřispějí ke kultu čistého a neposkvrněného národa, zato však k pochopení toho, co je člověk, jaké jsou jeho meze a možnosti, které jsou slepé uličky i schůdnější stezky, jaká jsou pravidla hry civilizovaného života.

Druhé hledisko: České dějiny nebyly jen dějinami českého etnika, nýbrž stálého soužití, vzájemného pronikání se sousedy, přejímání forem života, myšlení, kultury, techniky, ekonomie.

Je absurdní chtít izolovat jeden národ z evropské soustavy "spojitých nádob"; o to absurdnější v národnostně smíšených Čechách, v kosmopolitní Praze. Pokusme se postihnout identitu Prahy, formované cizími kolonisty, mnišskými řády, cizími reformními idejemi, gotickými a renesančními hutěmi, židovským ghettem, dvorem Karla IV. i Rudolfa II., vlašskými paláci cizí vojenské šlechty a kostely rovněž cizích, do země povolá- ných rekatolizačních řádů! Čím by byla Praha bez Karlova mostu, postaveného Švábem Parlérem a vyzdobeného kosmopolitní galerií světců, čím bez staveb dolnorakouského Rieda nebo bavorských Dientzenhoferů? Čím by byl český hospodářský život bez židov- ských podnikatelů a bankéřů, bez průmyslových center v německém pohraničí, bez odbytíšť v ostatních částech monarchie? Čím by byla Praha prvních desetiletí našeho století bez pražské němec- ké literatury?

Falešné obranářství, hloupá skromnost, omezující obzor na etnické češství, nás připravuje o skutečné bohatství českých dě- jin, zbytečně snižuje úroveň českého vědomí, českého vkladu do evropské pokladnice a umělem vytváří dojem malosti a provincia- lismu. Je známo, že tento pocit demobilizuje; navíc vznikl i ideologického sebeklamu. A jako česká kultura byla vždy součá- stí Evropy a každý izolacionismus zkresluje problematiku i pro- porce, tak nelze ani české politice rozumět bez aspoň středoev- ropského kontextu: je úkolem autentické historiografie tento kontext vrátit do současného povědomí.

Takové neselektivní dějiny sice nemohou zprostředkovat cel- kový smysl a už vůbec ne vědomí vyvolenosti či morální převahy, snad ale přece určitou identitu, identitu, která se neuzavírá do sebe v ideologické samospravedlnosti, nýbrž vděčně bere na vědomí, že jsme byli historickou křižovatkou, na níž zanechali své stopy nejružnější hosté, trvalí i dočasní, stopy větší nebo menší, konstruktivní i destruktivní, přičemž kritéria budou nut- ně subjektivní, viz husitství, baroko, idea Rakouska. Patočka jednou řekl, že jakmile jsme sáhli po historické velikosti, po- každé vnitřní síly nestačily na to ji doopravdy dosáhnout, resp. udržet. Myslel tím překonání pouhého, do sebe obráceného existo- vání a vytváření něčeho platného pro druhé; a z tohoto hlediska české dějiny skutečně znají několik náběhů, k nimž třeba počít- tat už přemyslovské a lucemburské pokusy o širší státnost. České

dějiny v tomto pluralistickém, ideologicky nezkrusleném smyslu mohou být paradigmatem skutečnosti, že i k české současnosti neexistuje jen jediný klíč, nýbrž jen pakt domlouvání se. Sedm klíčů ke korunovačním klenotům ve svatováclavské kapli je symbolem této plurality, odkazem českých dějin.

355

Miroslav Kusý:

ETATISTICKÝ ČI SAMOSPRÁVNY SOCIALIZMUS ?

Možno že Zákon o štátnom podniku bude pre momentálne ozdravenie našej ekonomiky v tom či onom prospešný. Avšak v základnej a rozhodujúcej otázke - v otázke poňatia socializmu - tu ide nepochybne o výrazný krok späť. Je krokom späť voči všetkým tým možnostiam regenerácie a rozvoja socializmu u nás, ktoré si týmto zákonom uzatvárame. A v istom zmysle je krokom späť dokonca aj voči terajšiemu už aj tak dost' tristnému stavu našej spoločnosti vôbec a ekonomiky zvlášť. Tento stav stagnácie a krízových momentov poskytoval totiž jedinečnú príležitosť využiť čo najviac týchto možností na jeho prekonanie. My sme z nich však zvolili tú najproblematickejšiu, tú, ktorou sme vol'akedy núdzovo začínali: zotrvávame pri etatistickom socializme a zákonom o štátnom podniku túto jeho etatizáciu ešte viac petrifikujeme, posilňujeme a dot'ahujeme do konca. Jednoznačne proti Leninovi, pre ktorého spoločenský pokrok znamená vývoj od jednoduchého k zložitému, teda aj k stále pestrejšiemu životu socialistickej spoločnosti, k stále väčšej mnohotvárnosti foriem jej usporiadania.

A čo my? Máme tu klasické štátne podniky, ako sú napr. železnice a pod. Máme sieť rozmanitých národných podnikov, produkt zákona o znárodnení. Máme komunálne podniky, rôzne druhy služieb. Máme rozmanité ústavy, inštitúty, spoločenské zariadenia, prevádzky a pod. Máme tu ešte rôzne typy družstiev: výrobné, spotrebné, bytové, poľnohospodárske. Toto všetko /s výnimkou družstiev/ prevádzame na jeden jediný typ štátneho podniku, toto všetko zjednocujeme prostredníctvom jednej a tej istej formy správy, riadenia, chozrasčotu. Výrobňa zmrzliny sa touto formou dostáva na roveň Škodovky, obe sú rovnakým štátnym podnikom.

Bol možný aj iný postup? Ani z hl'adiska marxistickej teórie, ani z hl'adiska vyhodnotenia doterajšej praxe výstavby socializmu u nás, nič nás nenútilo naraziť celú túto pestrosť podnikovej sféry našej ekonomiky na jedno jediné kopyto štátneho podniku. Ba priam naopak: z teórie to vôbec nevyplýva, prax nášho doterajšieho štátneho podnikania je odstrašujúca. Preto sa mala táto už jestvujúca pestrosť foriem podnikania prinajmenšom zachovať,

d'alej rozvinúť a vyjadriť aj v spôsoboch organizácie a riadenia jednotlivých druhov podnikov. Národné divadlo musí byť ináč organizované a riadené ako bitunok, pretože tu ide o naprosto odlišné pracovné prostredie, výrobné prostriedky a postupy, finálne "výrobky", produkty pracovnej činnosti. Čo tu dosiahneme unifikáciou formy ich organizácie a riadenia? Zjednodušenie, ktoré ide na úkor podstaty vecí a vo svojich dôsledkoch vedie len k zbytočným, neplodným, zádrhelovým komplikáciám - tak drahým srdcu byrokratov. Zjednodušenie, spočívajúce v tom, že do rovnakých krabíc napchávame naprosto nerovnaké, zásadne odlišné veci.

Malo sa teda postupovať opačne než je smer, ktorým nás povedie Zákon o štátnom podniku, ako aj od neho odvodené a jemu podriadené družstevné zákony. Bolo treba zjednodušiť podstatu všetkého možného hospodárskeho podnikania u nás, a to jedným univerzálnym zákonom o socialistickom podniku vôbec, a zároveň diferencovať formy organizácie a riadenia rozmanitých socialistických podnikov: od štátnych cez komunálne a družstevné až po individuálne, od výrobných cez obchodné a služobné až po vedecko-výskumné atď. Mali sme tu dokonca aj na čo nadviazať: práve takto bol totiž vo svojej podstate koncipovaný Návrh zákona o socialistických podnikoch, zmrazený tesne pred svojím uvedením do života v r. 1969.

A aký trend vyplýva z dnešného Zákona o štátnom podniku? Nie pestrá škála rozmanitých socialistických podnikov, ale jeden typ štátneho podniku: jeho jedinej podstate má zodpovedať jediná forma jeho organizácie a riadenia.

A takýto unifikovaný štátny podnik sa teraz dostáva do omnoho výraznejšieho kontrastu s podnikom neštátnym, družstvom. Etatické črty štátneho podniku sa touto unifikáciou totiž ešte viac vyhrotili, vystúpili do popredia /pretože bolo treba dať dôraz práve na to, čo má spomenutá výrobná zmrzlina spoločné se Škodovkou/. Rovnako sa na druhej strane - družstevnými zákonmi - vyhrotili samosprávne princípy neštátneho podnikania. Navyše, rozšírenie a zjednotenie štátnej sféry nevyhnutne zatláča družstevnú sféru do podradnejšieho postavenia než v akej sa nachádzala doteraz, do postavenia subalterného prívesku štátneho hospodárstva.

Na tejto podstate vecí nič nemení určitá demokratizácia štátnepodnikovej oblasti, ktorú Zákon o štátnom podniku so sebou pri-

náša. Zaisto, táta demokratizácia sféry riadenia je vel'mi chválihodná a nijako ju nemienim zl'ahčovať. Avšak základná rovnica nad'alej znie: štátny podnik = majetok štátu, a na nej sa demokratizáciou riadenia nemení ani chl'p. /Tento aspekt veci som podrobnejšie rozobral vo svojom prvom príspevku do diskusie o štátnom podniku, nazvanom "Rozhoduje vlastník"/.

Čo je však na tom vôbec zlého? Predstavme si, že túto funkciu dominantného rozhodujúceho vlastníka bude u nás zastávať dobrý, múdry, "osvietený" socialistický štát, že práve s takým štátom počíta náš Zákon o štátnom podniku. Budú aj potom ešte nejaké výhrady k jeho vlastníckej a riadiacej funkcii?

Tieto výhrady sú zásadnej povahy a ich podstatu pregnantne vyslovil už Marx vo svojom Úvode ku kritike Heglovej filozofie práva. Štát nie je žiadne heglovské abstraktum, vyjadrujú a zosobňujú ho vel'mi konkrétne štátne orgány, ich byrokratický aparát. Práve táto byrokrácia je podl'a Marxa "vedomím štátu", "vôľbu štátu", "silou štátu". Byrokracia má štát vo svojej držbe, "je to jej súkromé vlastníctvo". Výhovorky, že to Marx vzt'a-choval práve a výlučne na pruský štát, nijako neobstoja. Marxove úvahy sú v danom kontexte všeobecné, generalizujúce. Platia pre každý štát modernej civilnej spoločnosti vôbec: a pre našu dnešnú realitu sú ako šité na mieru!

Zákon o štátnom podniku vychádza teda v ústrety práve tejto štátnej byrokrácii, unifikuje, glajchšaltuje práve pre ňu tento predmet jej správy, jej "vlastníckych práv". Má ich síce odteraz uplatňovať podl'a liberálnějších pr-avidiel hry, keďedykol'vek však môže pritiahnuť šrauby, ak to uzná za vhodné.

Počítat' pritom s nejakým "dobrým", "múdrym", "osvieteným" socialistickým štátom by v tomto Marxovu poňatí malo podobný zmysel, ako počítat' s nejakým "dobrým" či "spravedlivým" kapitalistickým režimom v rámci kapitalistického zriadenia. Kapitalizmus ako spoločenské zriadenie má svoje imanentné zákonitosti; jednotlivé kapitalistické režimy vôbec, jednotliví kapitalisti zvlášť, sa bud' nimi riadia, alebo skrachujú. Uvedené prívlastky tu preto nie sú na mieste, zavádzajú: čo je to "dobrý" kapitalizmus? Ten, ktorý optimálne zodpovedá objektívnym zákonitostiam kapitalistickej formácie!

Presne to isté platí aj pre každý štát, vrátane nášho socialistického. Pokial' je štát štátom, je to predovšetkým byrokracia, ktorá vždy a všade "považuje sebe samú za konečný cieľ"

štátu" /Marx, tamtiež/. Ktorý štát je potom v tomto zmysle "dobrý", "múdry" atď.? Zrejme ten, ktorý najlepšie slúži svojmu konečnému cieľu, byrokracií. Štát, ktorý to nerobí, ktorý sa usporadúva a orientuje tak, aby slúžil predovšetkým iným cieľom /napr. ľudu, národu, obyvateľstvu/, ruší tým samým zmysel svojej existencie, svoje historické poslanie: podrezáva teda vetev, na ktorej sedí. "Zlepšovať" štát v prospech jeho občanov možno preto iba jediným, paradoxným spôsobom: jeho odstraňovaním, rušením jeho jednotlivých funkcií, obmedzovaním sfér jeho vplyvu v občianskej spoločnosti.

To je Marxova idea zásadného významu a s ďalekosiahlymi dôsledkami pre poňatie politickej a hospodárskej organizácie socialistickej spoločnosti. Práve tejto idei zrušenia štátu a jeho nahradenia "samosprávou slobodných výrobcov" se však všetci reálnosocialistickí ideológovia a politici už celé desaťročia vyhýbajú ako čert krížu. Keď sa už o nej musia zmieniť, poväčšine tvrdia, že to Marx tak doslova nemyslel, že to malo platiť iba pre "zlý" kapitalistický štát, že štát zatiaľ nemáme čím nahradiť, že sme pre samosprávu ešte nedozreli, že ono "zrušenie štátu" je vlastne siahodlhodobý proces, že príde na rad až niekedy v nedohľadnej budúcnosti a pod. Interpretáciu korunu nasadil tejto idei Stalin svojou preslávenou absurdnou tézou, že štát zrušíme tým, keď ho budeme maximálne upevňovať.

Pri uplatňovaní tejto Stalinovy tézy sa zotrváva fakticky až doteraz. Aj v našom Zákone o štátnom podniku sa zdôrazňuje, že ním sa nijako neoslabuje, ale naopak, posilňuje riadiaca úloha socialistickeho štátu. Je to skutočne tak: posilňuje sa tým, že sa unifikuje štátny podnik ako predmet riadenia štátom a tým, že sa štát v tomto jeho riadení teraz sústredzuje oveľa viac na podstatu vecí /normatívy, ceny, zakladateľská funkcia, delenie vytvorených zdrojov/, zbavujúc sa podružností /direktívne úlohy, presahovanie kompetencií/.

Štatistickú koncepciu socializmu zvyknú mnohí prisudzovať Leninovi - aby sa mohli odvolávať na najvyššiu autoritu: domnievam sa však, že neprávom. Lenin predsa v Štáte a revolúcii hovorí jednoznačne o nevyhnutnosti totálneho rozbitia byrokratickeho aparátu štátu po prevzatí moci: to, čím sa tento aparát nahradí, nebude nová, socialistickej byrokracia, ale účasť každého na správe, teda samospráva, ktorej nositeľom sa majú stať soviety.

Pravda, podnik dnes konečne dostáva aj svoju samosprávu: nečiní sa tým teda zadost' pôvodnej Marxovej a Leninovej myšlienke? Vôbec nie, je to v podstate len zastierací a úhybný manéver:

- 1/ Pod samosprávou mali uvedení klasici na mysli samosprávu odzhora až dole, v celom systéme politickej a hospodárskej organizácie spoločnosti, tj. samosprávu, ktorá odbúráva a nahradzuje štát, štátne orgány, štátne riadenie vo všetkých sférach života spoločnosti. Samospráva, uplatnená iba v jednom, najnižšom článku hospodárskej organizácie spoločnosti je teda podstatným oklieštením, zúžením, deformáciou tejto základní idey socializmu v poňatí jeho klasikov.
- 2/ Samospráva štátneho podniku je už sama osebe pojmová nelogičnosť, contradictio in adjecto. Štátne a samosprávne sa navzájom vylučuje: čo je štátne, nemôže byť samosprávne, čo je samosprávne, nemôže byť štátne. Preto Marx hovoril jednoznačne iba o samospráve slobodných výrobcov. Náš zákon však predpokladá samosprávu ľudí, ktorí sú ako výrobcovia neslobodní, pretože sú zamestnanci štátu /štátneho podniku/, teda samosprávu podriadenú štátu a riadenú štátom. To je však naprosto neprípustné, neoprávnené použitie termínu "samospráva", ktoré vedie k mäteniu pojmov, v danom spojení vzniká nonsens, štvorcový kruh.

Čo je to, tá Marxova samospráva slobodných výrobcov?

Z politického hľadiska sú slobodní v tom zmysle, že nad nimi nestojí /pokiaľ ide o daný predmet, obsah ich samospravovania/ nijaká od nich oddelená, nezávislá vrchnosť, štátna moc, nomenklatúrna byrokracia. Sú si /v danom predmete, obsahu svojej samosprávy/ sami sebe vrchnosťou, najvyššou autoritou, teda suverénne rozhodujú sami o sebe. V podnikovom rámci ako osadenstvo podniku, v obecnom rámci ako obyvatelia obce, v celospoločenskom rámci ako občania spoločenstva. Nakoľko priamu demokraciu možno zrejme prakticky uplatňovať iba v najnižších samosprávnych článkoch, zostáva vyriešiť otázky mechanizmov účinnej a kvalifikovanej participácie všetkých zainteresovaných na rozhodovaní vo vyšších až najvyšších samosprávnych článkoch, ako aj mechanizmov, zabráňujúcich zároveň tomu, aby sa táto participácia nemohla zvrhnúť v uzurpáciu rozhodovania, v starý štátny byrokratický mo-

censký aparát. Tieto mechanizmy netreba pracne vymýšľat', poväčšine sú už dávno známe a aj čiastočne vyskúšané. K prvým patria napr. demokratické vol'by formálnych zástupcov, rešpektovaný inštitút neformálnych autorít a vodcov sociálnych skupín, glasnosť s rovnakým právom pre každého hovoriť do vecí verejných, rovnaké právo pre všetkých zoskupovať sa k obhajobe a presadzovaniu svojich skupinových záujmov /pokiaľ to neprotirečí všeobecnému prospechu/, verejná /nekabinetná/ politika a pod. K druhým patrí napr. - toľkokrát aj u nás verejne obhajovaný, obnovovaný, proklamovaný a potom potichu opúšťaný - princíp pravidel'nej rotácie /či výmeny/ kádrov na politických miestach, Leninov princíp priemernej robotníckej mzdy, ktorý nedovol'uje viazať na politické funkcie hospodárske privilégia a obohacovať sa ich prostredníctvom; verejné zodpovedanie sa za svoju činnosť vo všetkých samosprávnych orgánoch a principiálne priama zosaditeľnosť každého z ktorejkoľvek funkcie.

Z hospodárskeho hľadiska sú títo výrobcovia slobodní v tom zmysle, že sú ekonomicky nezávislí, t.j. disponujú vlastníckymi právami nad svojimi výrobnými silami, predmetmi, prostriedkami i výrobkami. Nie sú teda zamestnancami, námezdnými silami nikoho - ani štátneho, ani súkromného podniku, pracujú na svojom a sami pre seba. To môžu robiť iba ako individuálni alebo kolektívni podnikatelia. Prví z nich sú na súčasnom stupni ekonomického rozvoja u nás podstatne limitovaní svojimi zdrojmi, kapacitami a potenciálmi: môžu sa preto uplatniť /pri zachovaní socialistických princípov/ iba vo sfére drobného podnikania, malovýroby. Podstatná, rozhodujúca úloha preto pripadá kolektívnemu podnikaniu, t.j. družstevníctvu.

Teda socializmus ako politická samospráva slobodných občanov a socializmus ako hospodárska samospráva slobodných výrobcov - to sú základné premisy jeho zakladateľov.

Politická a hospodárska samospráva sú však dve komplementárne stránky jednej a tej istej veci. Logické domyslenie tejto skutočnosti privádza Lenina po zhodnotení skúseností s vojnovým komunizmom a s NEPom k jednoznačnej precizácii svojho poňatia socializmu ako zriadenia civilizovaných družstevníkov, čím - ako hovorí v článku o družstevníctve - "sa od základov zmenilo celé naše nazeranie na socializmus" /zv. 33, s. 472 rus. vyd./.

M. Antonov vo svojej pozoruhodnej stati "Čo sa s nami deje?"

ŹOktjabr 8/1987/ vel'mi presvedcivo dokazuje, že táto vel'ká Leninova myšlienka sa doteraz - naprosto neoprávnene - interpretuje ako čosi, čo sa má vzt'ahovať iba na kolchozy a kolchozníkov, iba na pol'nohospodárske družstevníctvo. Z uvedenej Leninovej state i z celého kontextu jeho argumentácie však nič tomu nenasvedčuje: Lenin tu jednoznačne hovorí nie o kolchozoch, ale o socializme vôbec.

Ak budeme práve túto politickú a hospodársku samosprávu považovať za podstatnú pre socializmus, za čosi, k čomu socializmus musí vo svojom /prenatálnom?/ vývoji dospieť, potom ani naša súčasná politicko-hospodárska reforma vôbec, ani zákon o štátnom podniku zvlášť nejdú týmto smerom, ba skôr tvoria prekážku tomuto vývojovému trendu.

Netvrdím, že sa dnes, po doterajšom dlhodobom etatickom vývoji, dá Leninovo "zriadenie civilizovaných družstevníkov" zaviesť okamžite a naraz v celom svojom rozsahu a dosahu. Mnohé veci tu bude zrejme treba ešte prediskutovať, domysliet', overovať a postupne zavádzať do života. Ako minimum je však nevyhnutné, aby sa všetkým týmto možnostiam otvorili dvere.

Ako?

Po Gorbačovom kritickom rozboře súčasného stavu socializmu sa všeobecne uznáva, že sa nachádzame v prelomovom období, že ide o revolučnú prestavbu tohto stavu. Táto prestavba však bude naozaj revolučná iba vtedy, keď sa pôjde na skutočnú podstatu veci, t. j. na samoné východiskové poňatie socializmu. Revolučný obrat by tu teda mal spočívať v prechode od rozvíjania etatického socializmu k skutočnému nástupu a následnému rozvíjaniu samosprávneho socializmu.

Videli sme, že k tomuto cieľu nevedie a principiálne ani nemôže viesť zlučovanie, premiešavanie štátneho se samosprávnym, pretože jedno vylučuje druhé. Prvým krokom by teda mala byť striktná delimitácia štátnej a samosprávnej kompetencie. Čo je štátne a čo nad'alej ponecháme ako štátne, by teda malo zostať striktné v štátnej správe, vo sfére štátneho riadenia od začiatku až do konca; čo je samosprávne, malo by sa inštituovať ako suverénne samosprávne, teda bez vrchnosti, ktorá má dávať akémukol'vek samosprávnemu rozhodovaniu svoje definitívne "placet". To znamená: samospráva rozhoduje o otázkach, ktoré sú v jej kompetencii, s konečnou platnosťou - rovnako ako štátne orgány rozhodujú o svojich kompetenčných otázkach. Z tohto hľadiska

spôsob z návrhu zákona o štátnom podniku, podl'a ktorého podniková samospráva /ale aj družstevná samospráva v rámci nových družstevných zákonov! / rozhoduje a štátny orgán potvrdzuje /prípadne nepotvrdí/ jej rozhodnutie, je čistá absurdnosť, ideologické zahmlenie: v takýchto prípadoch predsa samospráva vôbec nerozhoduje, nanajvýš navrhuje, predkladá na rozhodnutie, a teda ani nie je pre riešenie danej otázky skutočnou samosprávou, t.j. samorozhodovaním.

Štát, štátny orgán by mohol mať práve vetovať nejaké samosprávne rozhodnutie iba v takom prípade, keď je toto rozhodnutie v rozpore so zákonom či s preukázateľným všeobecným záujmom. Ani v tomto prípade by však štát nemal mať právo rozhodnúť za daný samosprávny orgán, proti jeho vôli a zbaviť ho tak jeho suverenity: môže nanajvýš pozastaviť dané sporné rozhodnutie a trvať na tom /s príslušnými zákonnými sankciami, napr. prostredníctvom súdnej arbitráže/, aby ho príslušný samosprávny orgán sám zmenil, uviedol do súladu so zákonom či všeobecným záujmom.

Druhým krokom, či skôr trvalým trendom, musí byť postupné a stále výraznejšie obmedzovanie sfér štátneho vplyvu, oblastí štátneho záujmu, predmetov štátnej starostlivosti a štátneho riadenia. Naším jasne stanoveným a hádam aj konkrétne na etapy rozpisovaným cieľom by malo byť: stále menej štátu!

Princíp etatistického socializmu znie: čím je bohatší, mocnejší, všeobšiahlejší a všeprenikajúcejší socialistický štát, tým je vyspelejšie, rozvinutejšie spoločenstvo v ňom žijúcich ľudí. Princíp samosprávneho socializmu je opačný: rozvinutosť, moc, sila celkového spoločenstva spočíva predovšetkým na bohatstve, suverenite, svojprávosti základných samosprávnych jednotiek. Ináč povedané, v etatistickom socializme sa atribúty spoločnosti vyjavujú cez štát, jeho prostredníctvom, zatiaľ čo v samosprávnom socializme cez samosprávne jednotky ako základné sociálne kolektívy ľudí, ich prostredníctvom. Z axiologického hľadiska je teda v prvom prípade najvyššou hodnotou štát, v druhom človek, základný sociálny kolektív.

Postupné odbúravanie, rušenie štátu, znižovanie a zriedkovanie sfér jeho vplyvu, oslabovanie a limitovanie jeho funkcií by mohlo prebiehať viacerými paralelnými spôsobmi:

1/ Niektoré štátne činnosti sa jednoducho budú rušiť ako nadbytočné, ako samoučelné byrokratické mechanizmy, úradovanie pre úradovanie /napr. v dnešnej Pravde sa jeden predseda JRD

st' ažuje, že MPVŽ SSR od družstiev vyžaduje naprosto nezmyselné mesačné hlásenie o spotrebe a stave zásob krmív/.

- 2/ Niektoré činnosti a funkcie sa budú prevádzkať zo sféry štátnej kompetencie do sféry samosprávnej kompetencie, príp. do sféry kompetencie rôznych občianskych výborov, poverených zástupcov určitých kolektívov, združení a pod. /Taký Zväz záhradkárov môže napr. od štátu prevziať všetky jeho riadiace a správne funkcie, ktoré doteraz vykonáva voči jednotlivým drobným záhradkárom: tým by sa tiež tento Zväz stal naozaj samosprávnym v plnom zmysle slova/.
- 3/ Bude sa postupovať podľa zásady: štátne zatiaľ zostane len to, čo je v danej vývinovej etape absolútne nevyhnutné; na samosprávny, družstevný základ sa prevedie všetko to, čo je v danej vývinovej etape možné.
- 4/ Nakoľko samosprávny princíp je pre socializmus vyšší ako štátny, nemožno naďalej zachovávať zvrátenú väzbu podriadenosti jestvujúcich a novovznikajúcich samosprávnych prvkov štátnym orgánom. Samosprávne jednotky, podniky, družstvá si musia od začiatku budovať vlastnú samosprávnú hierarchiu odzodpovedajúcu až nahorý ucelený samosprávny systém, ktorý nie je podriadený štátu, ale je jeho plne svojprávnym, suverénnym partnerom. Funkcia týchto suverénnych samosprávnych systémov by mali postupne preberať napr. jestvujúce zväzby spotrebných, výrobných, bytových družstiev a pol'nohospodárskych družstevníkov, pre túto úlohu by sa mali postupne formovať ďalšie samosprávne systémy.
- 5/ Z uznania priority samosprávneho princípu pred štátnym naďalej plynie, že treba fakticky a efektívne maximálne posilňovať rozhodovacie právomoci volených štátnych orgánov nad byrokratickými aparátmi, udržiavať činnosť týchto aparátov v čiste výkonných kompetenciách. Zároveň by sa mala - podľa potreby - naďalej rozširovať sieť volených štátnych orgánov tak, aby výkonný aparát bol touto sieťou čo najoptimálnejšie prekrytý, kontrolovaný a držaný na uzde. /Tomu zodpovedá napr. novozriadovaný pol'ský inštitút poverenca pre kontrolu dodržiavania ľudských a občianskych práv štátnymi orgánmi a pod./.
- 6/ Zostáva chýlostivý problém strany a jej vedúcej úlohy.

Doterajšia koncepcia mala určité svoje racionálne zdôvodnenie v rámci etatistického modelu socializmu. V tomto modeli dochádzalo nevyhnutne k vzájomnému prerastaniu strany a štátu, k ich symbióze. V ňom sme boli /a ešte stále sme/ svedkami neustáleho posilňovania, zvyšovania tak riadiacej úlohy štátu, ako aj zodpovedajúcej vedúcej úlohy strany ako dvojjeďnej vrchnosti. Oslabovanie, znižovanie riadiacej úlohy štátu v samosprávnom socializme preto nevyhnutne musí viesť aj k oslabovaniu, znižovaniu vedúcej úlohy strany v jej starom, etatistickom poňatí. Inštitucionálna vedúca úloha strany do samosprávneho systému naprosto logicky nepatrí, kvalitatívne by zvrátila jeho zmysel. Samospráva je pre dospelých, svojprávnych a slobodných ľudí, ktorí teda nie sú nikým zhora "vedení": samospráva = sebavedenie. Táto elementárna rovnica nevylučuje vplyv - a to ani veľmi podstatný až rozhodujúci vplyv - strany na určitou samosprávnou jednotku či celý daný samosprávny systém, iba kvalitatívne mení jeho formy. Z úradne inštitucionalizovaného vrchnostenského "vedenia" sa mení na osobný vplyv tých komunistov, ktorí sú členmi danej samosprávy. Miera tohto vplyvu je daná ich prirodzenou autoritou, ich politickou rozhl'adenosťou, skúsenosťami, ľudským profilom, ich schopnosťou obhájiť a zdôvodniť nejaké nimi presadzované stranické stanovisko v samosprávnom kolektíve, presvedčiť jeho všetkých navzájomsi naprosto "rovných" členov o správnosti tohto stanoviska.

To je niekoľko námetov do starej diskusie, ktorá se mi zdá byť opät' aktuálna. Naposledy sme u nás o podstatných nedostatkoch etatistického modelu socializmu diskutovali v šesťdesiatych rokoch: diskusiu vtedy uzavreli Brežnevove tanky. Jej produktom bol aj Zákon o socialistickom podniku, ktorý - z týchže dôvodov - už neuzrel svetlo sveta. Domnievam sa, že bol otvorenejší voči možnostiam postupného obratu k samosprávnemu modelu socializmu než je súčasný Zákon o štátnom podniku. Preto súhlasím aj s tými našimi dnešnými reálnosocialistickými politikmi a ideológmi, ktorí sa vehementne ohradzujú proti invektívam, že terajšou reformou nadväzujú na Pražskú jar. Majú pravdu, nenadväzujú! Z hl'adiška poňatia podstaty socializmu a možných spôsobov jeho ďalšieho rozvoja nadväzujú na trend, ktorý tu dominoval už dávno predtým a ktorým práve Pražská jar nebezpečne otriasla: na etatizmus.

Zaiste, terajšia reforma môže na etatistickom socializme u nás všeličo vylepšiť, sfunkčniť, posilniť. Sporné je iba, či sa práve tým nezabarikádujeme v slepej uličke vývoja socializmu, či nám práve toto bude k nejakému trvalejšiemu prospechu.

403

1.12.1987

Miroslav Červenka

V příspěvku z oblasti Halasovy poetiky chci letmo upozornit na jeden z jeho básnických postupů; zdaleka se nevyskytuje jen u Halase, ale právě tento autor ho využívá zvlášť bohatě a rozmanitě: nejčastěji v prvních třech sbírkách, vrací se však k němu až do konce své tvorby. Uveďme si nejprve jeden text z této výrazné skupiny básní.

Teplé šelesty krouhají nervovou tkáň dlaní
odkrývám její nadra a stane se mi jak Popelce
s těmito holubicemi z popela života vybírám zrní

Však slizské minuty tříští čistotu mého odevzdání
sleduji jejich stopy z rozdrceného opálu
její plet se chvěje je pouze blanou kryjící srdce

Trochnivím naráz a duše se prachem rozpadlého těla
probíhám bez zastavení bez jediného doušku svým životem
a nečekaje třetího zakokrhání zapřu i tu jež nade mnou pláče

Kdo si dobře pamatuje Halasovy texty, pravděpodobně si uvědomil, že něco není v pořádku. Právně: ve shodě se způsobem, který je v lyrice obvyklý, jsem svévolně změnil slovesnou osobu poukazující k hlavnímu účastníku erotického výjevu a nositeli citového dění. Převodl jsem do první osoby jednotné číslo básně, kterou Halas napsal v osobě druhé. Ze dvou příznakových osob slovesných, vztahujících promluvu k aktuálně probíhající situaci rozmlouvání, si Halas vybral tu "příznakovější", která spolu s mluvčím a před ním explicitně zpřítomňuje adresáta, osloveného:

Teplé šelesty krouhají nervovou tkáň dlaní
odkrýváš její nadra a stane se ti jak Popelce
s těmito holubicemi z popela života vybíráš zrní

Však slizké minuty tříští čistotu tvého odevzdání
sleduješ jejich stopy z rozdrceného opálu
její plet se chvěje je pouze blanou kryjící srdce

Trochniviš naráz a duše se prachem rozpadlého těla
probíháš bez zastavení bez jediného doušku svým životem
a nečekaje třetího zakokrhání zapřeš i tu jež nad tebou pláče

(Něha ve sb. Sěpie)

Rozdíl mezi autentickým zněním a naší pokusně deformovanou verzí není v ničem jiném, než právě jen v uvedeném gramatickém tvaru. A přece už bezprostřední čtenářská intuice nám napovídá, že významové výstavby obou textů se navzájem značně liší. Oproti jednoznačné převaze expresivní funkce v pozměněné básni je v básni

psané v druhé osobě posílána úloha funkce referenční (poznávací). V souvislosti s tím se zřetelně posunuje modalita promluvy – co bylo co do pravdivostní hodnoty nejisté, zřejmě deformované subjektivní emoce, se u Halase jeví jako nesporný, z pozorování vyplývající fakt. Významová výstavba dostává novou dimenzi, založenou na kontrastu mezi tímto konstatujícím postojem a zaujatě prožívaným lyrickým děním.

Kdo však je subjektem tohoto sdělení? Kdo mluví? Není už v básni – a tušíme, že ani nemůže být – reprezentován žádným dalším "já"; nemá svůj vlastní život, existuje pouze v rovině řeči. Zároveň je dokonale zasvěcen do nejtímnějších chvil svého partnera a v okamžiku jejich prožívání je přítomný přímo na scéně. Je to tedy opět lyrický subjekt, který 2. osobou slovesa míjí sám sebe.

Poznamnejme pro pořádek, že je zcela vyloučené identifikovat tohoto mluvčího s tím, co jsem jinde pod jménem "subjekt díla" popsal jako svozník jeho významové výstavby v celé šíři, jako hypotetický subjekt všech aktů, které vedly ke vzniku díla: ten už stojí mimo zobrazený svět a jeho komunikačním partnerem není žádná postava díla ani jeho lyrický subjekt, ale čtenář nebo posluchač. Ten, kde užívá oslovujícího "ty" v Halasově básni, si např. nezvolil tříveršovou sloku, kterou je báseň napsána, ani nedal básni nadpis. Není "nad" a "před" textem, je "v" něm, patří do zobrazeného světa stejně jako vyznávající se "já" v jiných básních (nebo v deformované verzi, od níž naše rozprava začala) a stejně jako "ty" toho, kdo je v básni oslovován.

Přesto mezi oběma těmito stupni nebo fázemi rozštěpeného lyrického subjektu (mezi "ty" a tím, kdo mluví) není v Halasově textu úplná rovnost. Subjekt-mluvčí vládne metajazykem prožitků subjektu-osloveného, jen on jeho činy a prožitky artikuluje, pojmenovává a hodnotí. Fiktivní svět básně je vytvořen z řeči, a tomu, kdo řečí vládne, náleží hierarchicky vyšší postavení.

Tato hierarchizace ovšem naprosto neznamená, že by se mluvčí osamostatnil v nadřazený hlas, přicházející z prostoru transcendentna. Rozdíl může být dobře ilustrován srovnáním s básní O. Březiny, jejíž nadpis je uvozovací větou přímé řeči:

Slyším v duši:

Když slunce zpívalo, tys na svůj nástroj nesáh,
jen pod mým bodnutím krev tryskla tonů tvých;
tvá ruka v křečích jen zahřmela na klávesách
jak v noci úzkosti na dvéře umdlených.

.....

Před zrskem duše tvé jsem utkal závoj žití,
svit záře tajemné jak rosa prýští v něm,
když žízni práhl jsi, jen snům tvým dal jsem píti,
však jejich žádostí tvé rety spálil jsem.

(sb. Svítání na západě)

.....

Březinův mluvčí může ještě i o sobě užít l. osoby a tak si činit nárok na samostatnou existenci. Je to hypostázovaný obecný subjekt, Bůh, básníkův Nejvyšší. (Náš výklad se v tom liší od interpretace Mukařovského, kterou citujeme níže.) U Halase nic takového není. Daleko méně radikálním hierarchickým odstupňováním osob je mu snad bližší jiný typ mladistvé lyriky Březinovy - verše, v nichž lyrický subjekt oslovuje vlastní duši:

•••
A ty jsi se vrátila! Do věčného šera, kde úsměv tvůj lepý
ti uhasne v tváři, zbělí ti na rtech a únavná dálka
těch zahrad, odkud jsi přišla, ti slzami v zraky se velne,
Samota, stařena nemá, ve vychladlé síni sedne ti k boku
a v tváře tvé blednoucí, ponoří zraky své ztuhlé a skelné,
.....

(Návrat ve sb. Tajemné dálky)

Zároveň jsou tu ovšem podstatné rozdíly jiné, které nám pomohou dále specifikovat poměr obou subjektů v případě Halasově. Březina vytváří komunikační situaci možnou jen ve snu, v mýtu nebo v poezii: z ryze sémantických transformací, z antropomorfizace a alegorizace, u něho vyvstává i s příslušnými erotickými podtexty postava oslovené partnerky - duše. Halas je zcela civilní a jeho sémantickou operaci bychom mohli označit za synekdochu, vycházející z kladení reálných částí subjektu (mluvící a prožívající) místo stejně reálného celku.

Jeho sebeoslovení se v tom dokonce opírají o jednu z typických komunikačních situací mimoliterárních. Je to situace člověka, který prostředky jazyka artikuluje reflexi o sobě samém (její eventuální předjazykové fáze nás tu nezajímají); subjekt v ní vyslovuje zpravidla shrnutí, často kritické, nějakého svého činu, hodnotí nějaké aspekty své vlastní povahy, formuluje si dilema, v němž se nachází, apod. Mukařovský to popisuje takto:

Zdá se na první pohled, že pojem "subjekt" je zde nutně synonymem pojmu "konkrétní psychofyzické individuum", ale není tomu tak: již z nejběžnější jazykové praxe je znám jev zvaný "samomluva", při kterém se individuum jazykovým projevem myšleným nebo i hlasitě pronášeným obrací k sobě samému. Jediné psychofyzické individuum je tedy při samomluvě nositelem obou subjektů nutných k jazykovému projevu, aktivního i pasivního.

(Dialog a monolog, KČP I², 1948, 141)

Nevím, zda při takové autokomunikaci lidé normálně užívají druhé osoby slovesné, ale literatura ji nesporně právě takto stylizuje. Vytváří tím dočasné rozdělení funkcí v rámci lidské osobnosti. Podstatou sebeoslovení je to, že se na čas vyčlenila jistá struktura, jistý "blok", jehož úkolem je z nadhledu pozorovat, pojmenovávat a hodnotit ostatní složky osobnosti, a s celkem osobnosti • výsledcích této aktivity komunikovat.

V lyrické stylizaci nabývá ovšem tato zvláštní autokomunikace podob značně vzdálených od reálného předobrazu. Příkladem jedné z takových podob je citovaná báseň: druhé osoby je tu užito při pojmenování akcí a prožitků zcela jedinečných, spontánních a především ve chvíli svého pojmenování bezprostředně probíhajících. K reálnému sebeoslovení dochází za podmínek zcela jiných, než jaká je situace zobrazená v dané básni. Kompetence onoho nadřazeného komponentu lyrického subjektu, který rozpráví s komponentem prožívajícím jako se svým posluchačem, se v této poezii daleko rozšiřuje za hranice standardního ~~fungování~~ ^{fungování} lidské psychiky. Ze sebeoslovení zbaveného jednoho ze svých situačních předpokladů, tj. distance, se stává zpráva o sebevidění.

Tato zjištění nás už od komunikační analýzy vedou k sémantickým aspektům Halasových samomluv ve druhé osobě, a tedy k záležitostem významným pro smysl konkrétních textů. Otázka zní - co je konotováno užitím druhé osoby, jak tento jen zdánlivě formální gramatický postup přispívá k podobě lyrického subjektu, konstruovaného významovou stavbou básně?

Jestliže jsme řekli, že předpokladem sebeoslovení v reálném psychickém životě ^{distance} (člověk uvažuje o svých zkušenostech v jiném čase, v jiné situaci a v jiném nastrojení, než v jakých je skutečně prožíval), pak z toho vyplývá následující: uvečená distance je v lyrické básni na základě konotací, které sebeoslovení získalo ve svém mimoliterárním užívání, přenesena i do textů, jejichž námětem jsou okamžiky prožívání naléhavého a bezprostředního. Rozštěpení subjektu na (sebe)reflektující a prožívající složku je s to uskutečnit se kdykoli. Racionalita se stává všude přítomným protihráčem spontánnosti. Jistě to souvisí s četnými a programaticky zdůrazňovanými niternými paradoxy mladého Halase, zároveň ovšem je lyrický subjekt s těmito vlastnostmi příznačný pro moderní poezii (stylizace zobrazených prožitků podle explicitě citovaných uměleckých děl v dekadenci, "rozšířený obraz tváře" surrealistů apod.): vlastní prožitky byly jí předmětem pozorování.

vání, život se stával experimentem a básně laboratorním protokolem. Nemohlo to ovšem zůstat bez vlivu na sám obsah a ráz takto sledovaných prožitků. Halas to mnohokrát tematizoval, např. v básni, která sama je výmluvným příkladem užití druhé osoby slovesné k označení lyrického subjektu:

.....

Sen prázdný hrob k ránu družena slzí vrávorá
dolů k tvým ústům ztraceným sůl této země
každý zvuk zvenčí houká a pochmurně krákorá

Nosíš svůj smutek rukopis nikdy nedopsaný
houbu jedovatou a nesmírně půvabnou
talíř své krve s bílými krvinkami

Zíváš domino v ústech hra bez konce
na česno rtů blouznivé vosy slétnou
blábolíš babylonskými jazyky vše je pochybné

Srážíš dávno uzrálé ovoce veršů se stromů poznání
pavučinou v koutech vzpomínky v nichž na chvíli trápí se tvůj
mumie s pozalčenými víčky spí v muzejích a to je láska
vzdech

(Spáček ve sb. Sérii)

O sbírku později to bylo heslovitě formulováno v jednom z erbovních veršů Halasova mládí: "Láska zvětrá v nadbytku moudrosti." Halasovi vystupovaly především tragické aspekty této situace. Tam byla zároveň součástí - zejména v Sérii - obecné představy stárnoucího a vysychajícího světa, bezpočtem slehlých kulturních vrstev odděleného od ráje dětské a primitivní spontaneity.

Ale skleslost vše relativizujícího racionalismu má ve svém podloží i cosi zcela jiného. Je to vášně uvidění a pojmenování ukrytých koutů duševní krajiny, rozhodně gesto strhávání roušek a obnažování pravdy o nitru. Prostřednictvím svobody pozorovatelovy se tu uskutečňuje cosi stejně spontánního, jako je zuřivé gesto neznámého vojáka, který "rozkopne mrvu kytic" ve vzdoru proti pokryteckému sociálnímu pseudomýtu. To už máme na mysli verše, kde sebevidění opouští sledování okamžitých záchvěvů prožitku a obrací se ke kritice podstatných stránek osobnosti mění se v sebeodhalení a sebeusvědčení. "Ty" zde trčí z básně jako perspektivně zkrácený prst vojáka ze známého plakátu, i když se zároveň reflexivně obrací v sebeobžalobném gestu k mluvčího vlastní hrudi.

Koho budeš trápit
kdo tě bude trápit
Já a spoluviník
ty odpadlíku (Osudy)

Básně otištěná r. 1947 a zařazená do sbírky A co? je zároveň dokladem, že námi sledovaný postup si Halas uchoval až do závěrečného stadia své tvorby a dokázal ho tu použít v nových funkcích.

Ve shodě s reálnou formou autokomunikace, a¹n² niž navazuje, naznačuje tento druh Halasových sebeoslovění, že lyrický subjekt tu podniká souhrnnou bilanci, směřuje k celkové definici svého postoje. Jedině řeč probíhá zde a nyní; o čem se mluví, to tentokrát zahrnuje neurčité přésens, časově rozlehlejší úsek přítomnosti. V následující básni to označují lexikální i gramatické výrazy iterativnosti (adverbium denně, plurál v nocích):

Denně počléhaje kráse prvotního hříchu
unavíš stráž ráje spustí meš
zůstávajíc netečnou a v tichu

S žalem hledáš cestu zpáteční
bloudě v širé rovině svých skutků
naříkáš si na své zrození

Zrazen krví zkažená je
hrúzou v nocích třeseš se
jediného nervu nezapomínaje

Svět tak známý až je ci zí
leží na tvém snu
Plž skrytý v růži

(Lítost ve sb. Kohout plaší smrt)

Uvedené signály iterativnosti způsobují, že jako označení trvalejšího stavu jsou vnímána i slova z tohoto hlediska neurčitá (např. slovesa hledáš, třeseš se).

Dalším významovým prvkem konotovaným užitou komunikační formou je samota. Jen v samotě člověk takto medituje nad sebou samým, introspektivně je zaujat svým nitrem jako cizí, zkoumanou skutečností. Nitro se mu ~~jeví~~ jeví jako ostrov, který se na čas vynořil uprostřed okolního světa a soustřeďuje k sobě pozornost, která okolí je odpeřena. Meškaje sám u sebe, nachází mluvčí v sobě předmět stejně komplexní jako svět. Toto obrácení k sobě samému je sugеровáno nejen na základě připomínky obecné situace samomluvy, ale i na základě užití gramatické formy. Pro promluvu s běžnou lyrickou první osobou partner není určen; jejím předmětem je ovšem lyrické já, vyřlovující svou konfesi, ale potenciálním osloveným může být kdokoli. Sebeoslovení v druhé osobě je reflexivní formou (ve stejném smyslu, jako jsou reflexivní přechodná slovesa se zvrtným zájmenem, např. myji se), která jednoznačně stanoví, že partnerem hovoru je si mluvčí sám, ostatní jsou explicitě vyloučeni.

Zdvojení subjektu je vždy ostatně znakem samoty, bylo jím např. i ve zmíněných Březinových osloveních vlastní duše. Ve výrazně předvedené situaci osamění a s příznačným doprovodem skličené nálady se toto zdvojení dokonce prohlubuje natolik, že gramatické osoby se zvěcňují a ještě více osamostatňují do podoby oddělených subjektů, které spolu vedou jakýsi vnitřní dialog. Mluvčímu uží-

vajícimu druhé osoby se z hlubin nitra dostane nečekané odpově-
di v osobě první:

Taková voda
zmučená voda voda žal
jako ta voda
co si v ní Pilát ruce umýval

Taková voda padá

A co bys chtěl
až k srdci zamračený
a co bys chtěl
když tak voda padá

A já bych chtěl
úlevný drobek nahé ženy
co mne má ještě ráda

(Děšť v listopadu ve sb. Ladění,
cit. podle časopiseckého obisku z r. 1942)

(Příště ostatek)

269

Zločiny i paradoxy umlčování

Ivan Klíma

Můj život řízením osudu plyne v podmínkách, kdy moje svoboda projevu je omezena. Mohl jsem, ovšem, tyto podmínky mnohokrát vyměnit za jiné, ale neučinil jsem to - nechci si proto na svůj osud stěžovat.

Právě před dvaceti lety jsem se v projevu na spisovatelakém sjezdu pokusil doložit, že naše současná situace, pokud se týká svobody projevu, se pohoršila ve srovnání se situací před sto lety - tedy v době označované za období národní nesvobody - a že důsledky toho jsou tragické pro celou společnost. V roce šedesátém osmém cenzuru opravdu zrušili. Jakmile však kratičké období svobody bylo ukončeno, pochopitelně jsem patřil mezi ty spisovatele, novináře a ostatní intelektuály, kterým moc odňala slovo. Mnozí z nás se však i za svízelných podmínek pokusili pokračovat ve své práci.

Už jsem se víckrát pokoušel vysvětlit, že existují různé stupně zakázanosti a pronásledování. Nejvyšší stupeň, jak jej třeba zažili obyvatelé Hitlerova Německa anebo Stalinova Sovětského svazu, zcela ochromuje jakoukoliv formu intelektuální činnosti, ohrožuje totiž přímo život každého, kdo projeví jen trochu nezávislého ducha. Mírnější stupně umlčování však intelektuální činnost nemusí zcela ochromit. Už velká /a pronásledovaná/ ruská literatura v minulém století stejně jako díla, která vznikají v současné Polsku, v Sovětském svazu anebo v mé vlasti, svědčí o tom, že ani pronásledování, nehrožuje-li bezprostředně život tvůrců, nezabrání vzniku pozoruhodných výtvorů, může je někdy - paradoxně - právě podnítit.

Tedy i spisovatel, má-li k tomu dostatek sil, vůle, také ovšem aspoň něco prostředků na obživu, může, jak ukázala praxe, pokračovat ve své práci nezávisle na tom, že své dílo ve vlasti zveřejnit nesmí. Rukopisy jeho knih dokonce pronikají ke čtenářům, a zdá se, že díky rozvoji rozmnožovací techniky, bude stále obtížnější takovému pronikání bránit.

Ukazuje se, že spisovatel v takové situaci může se ctí přežít všechny zákazy, sekýrování a ponižování, jimiž ho moc zahrnuje. Mů-

že však se ctí stejně přežít i společnost, která takovou moc trpí či v důsledků vnějších okolností strpět musí?

Zastánci cenzury se obvykle dovolávají toho, že jednotlivé dílo může ohrozit mravy, narušit společenský pořádek, podvrátit důvěru v hodnoty, na nichž je společnost zbudována, dát slabším povahám špatný příklad či dokonce návod ke špatnému jednání. Už ve škole nám uváděli povážlivý doklad o možném působení literárního díla: když vyšlo Utrpení mladého Werthera, stoupl v Německu významně počet mladých sebevrahů. Občas si také přečtu zprávu o tom, že kdesi nějací hanební lupiči otevřeli trezor způsobem, který odkoukali v televizním seriálu. /Televizní seriály se sice dají jen výjimečně označit za umělecká díla, ale to neumenšuje jejich vliv na obecnost a tedy ani zájem cenzury o ně./ Ukazuje se však, že mladí nešťastní milonci se občas rozhodnou ukončit svůj život, i když už dávno nečtou Goetha, a dá se také s jistotou předpokládat, že lupiči by své dílo provedli i bez poučení v televizi, jen by se do banky vloupali méně "literárním" způsobem. Instruktivní vliv umění i "umění" bývá spíše zanedbatelný - to však neznamená, že umění ve svém úhrnu neovlivňuje myšlení, citění i chování lidí. Kdyby nějaký zvrhlý absolutistický vládce se podjal drastického pokusu, při němž by lidem v jedné obci zpřístupnil vše, co nabízí kultura, zatímco v druhé pouze výběr z nejkrvavějších gangsterek, jistě bychom po čase zjistili v každé obci odlišné stupnice hodnot i vkusu, jiný způsob chování a nejspíše i rozdílnou úroveň vyjadřování.

Podobně zvrhlý pokus se zdá v současném světě absurdní, nicméně obdobný pokus probíhá v řadě, ne-li ve většině, zemí světa. Všude tam, kde působí politická cenzura, se přece odpírá občanům část plodů lidského ducha - je přímo v přirozenosti této neblahé instituce, že obvykle odpírá plody nejvzácnější.

Umění působí ve svém úhrnu, stejně tak působí i instituce cenzury. Ve všech dobách bychom našli případy umělců, kteří nebyli pochopeni. Gogh umíral v chudobě, Kafka za svého života sice našel nakladatele nikoliv však čtenáře, nadaný americký humorista Toole se zabil, když nenašel ani nakladatele. Důsledky takových nedorozumění bývají někdy tragické, nicméně neovlivňují rozhodnou měrou duchovní život společnosti. Hrozivost cenzury nespočívá v tom, že by nepochopila jednotlivé dílo či umělce, ale v tom, že zásadně odmítá přijmout dílo

jako svébytný projev neopakovatelné a neopakující osobnosti, projev, který nemůže být posouzen či rozsouzen žádnou institucí. Netvořivá, odvozená průměrnost instituce se vznáší nad společností, kterou touží změnit ke svému obrazu. Cenzura nezasahuje pouze do umělcova života, pouze na jeho díla, ohrožuje život a myšlení společnosti a májí její cíle.

Už několik desetiletí u nás žijí spisovatelé, novináři či univerzitní profesori dvojího druhu: povolení a nepovolení. Duchovní výtvo-ry překládaných autorů se dělí stejným způsobem. Prvé mají veřejnost poznat, druhé nikoliv. Knihy autorů druhé skupiny, jejíž početnost si neodvažují odhadnout /patří do ní náboženští myslitelé, stejně jako emigranti, někteří socialisté stejně jako vyznavači netradičních umě-leckých forem/ se na hranicích zabývají stejně jako drogy. Jak mohou vypadat mravy a život v obci, jejíž obyvatelům odepřou poznat celé rozsáhlé části duchovního života v okolním světě?

A jaké jsou osudy ^{autorů} první skupiny? Nedávno u nás vyšel rozsáhlý román mladého českého autora, oficiální kritika ho chválí jako jednoho z nejnadanějších. Překvapilo mě hned při počátku četby že obraz současného života, jak jej autor v úvodu románu načrtává, je nelichotivý. Korupce, protekcionářství, samovládná svévole funkcionářů, bezbarvý konzumní život, který nikam neměřuje a sotva tuší nějaké vyšší hodnoty. Případlo mi, že autor opravdově hledá pří-činy současné mravní krize /jak to, že mu to povolili?/, proto bu-ďuje umnou stavbu příběhu; aby získal na přesvědčivosti, vytváří desítky postav, proto se u každého ze svých hrdinů vrací hluboko do minulosti, jen tak se přece dají vysledovat osobní i společenské vlivy, které osobnosti formovaly. Náhle jsem si s úžasem uvědomil, že při těchto zpátečních cestách v čase se autorovi zcela vytratily události, které vzhledem k věku hrdinů musily mít zásadní vliv na jejich vývoj, totiž události roku osmašedesátého. Také mě zara-žily podivné, látkou příběhu nijak nezduvodnitelné, mezinárodně po- litické přehledy, které zmiňují stávky britských horníků, miny v nicaraguajských přístavech a pochody bojovníků za mír v části světa, o níž román ani v náznaku nepojednává. Pokračoval jsem v četbě zvě-řav, jak autor naloží s problémy, které se zdály být ve středu je- ho zájmu. Zklamán jsem shledal, že s nimi prostě nenaložil. Umá stavba díla k ničemu nesloužila, co autor kriticky zmínil, co se zdálo, že ho vzrušuje a zneklidňuje, opustil. Z trosek příběhu,

ze alibované společenské ságy se daly vysledovat jen nudně a šťastně zakončené milostné avantýry.

Co se stalo s autorem? Nevím. Možná, zasáhli pozorní redaktori anebo se sám zalekl vlastního směřování, závěrů, k nimž by ho přiběh, kdyby jej poctivě rozvíjel, musel dovést, a zmrzačil své dílo sám.

Co si myslí a cítí spisovatel, který zmaří z obavy před pravděpodobným cenzorem vlastní dílo, který se neodvážil domyslet to, o čem uvažuje, dopovědět to, co by ze všeho nejdříve pověděl? Spisovatel, který zamlčí to nejpodstatnější ne proto, že by neviděl anebo proto, že by byl rczeným lhářem, ale poněvadž ví, že by jinak nedosáhl - aspoň oficiálně nedosáhl - ke svým čtenářům?

Nepochybně si hledá ospravedlnění. Národ přece potřebuje spisovatele. Nebude-li mluvit on, jen přenechá své místo jiným a horším - a těch vidí kolem sebe víc než dost. Namlouvá si také, že cenzuru ošálí, něco jí obětuje, a zbytek toho, co chce povědět, propašuje, uhádá, donese na veřejnost. Ve všem, čím se utěšuje, je zrno pravdy. Zároveň však autor cítí, pokud zcela nez cyničtěl, že sám sebe klame, že zůstává dlužen svému svědomí, předsevzetí, svému poslání, dokonce i svým zakázaným kolegům. Nevyhne se chvílí, kdy sám sebou pohrdá, kdy si oškliví vlastní neúστοj nou podrobenost.

Co zbývá k sdělení tvůrci, jenž sám sebou pohrdá?

Čtu-li knihy našich současných autorů, dívám-li se na naše současné hry a filmy, nacházím v nich až příliš často takovou míru ošklivosti z lidí a ze světa, z lidských vztahů a postojů, že si to nedovedu vysvětlit jinak, než že autor se vyznává z vlastních pocitů ošklivosti, kterou pociťuje sám nad sebou. Takový paradoxní výsledek přinesla teorie, která si na spisovateli vymocuje historický optimismus a oslavu pracujícího člověka a jeho ctností. Je to však zákonitý důsledek situace, kdy se na tvůrce dozírá a bere se mu základní předpoklad tvorby, totiž autentičnost vlastního vidění a prožitku, právo svobodně je vyjádřit.

Jeden ze zločinů cenzury spočívá v tom, že rozkládá duši tvůrců. Ti, kteří by měli hledat cestu ke světlu, jsou zaháněni do temnot. Aby sebe sami ospravedlnili, vedou do temnot i ostatní. Ti, kteří by měli být posly naděje, dohnání k sebepohrdání, hlásají beznaději.

Vraťme se znovu do obce, kde obyvatelé po desetiletí nesměli shlédnout nic jiného než gangsterky. Nečekaně jim promítnou film, který sice není ani vynikající ani objevný, ale v němž se kupodivu

nevraždí. Většinu z diváků film ohromí. Někteří prohlásí, že něco tak nudného a zbytečného ještě neviděli. Jiní budou soudit, že takové vybočení z řádu toho, čemu přivykli, je neslýchané a navíc škodlivé. A ještě jiní budou nadšeni. Konečně změna, něco nového!

Obyvatel obce, jemuž po delší čas upírají právo, aby se seznámil se všemi plody lidského ducha, ztrácí měřítko. Cokoliv jen nepatrně vybočí z nudné a stereotypní duchovní potřeby, kterou mu po leta předkládali, ho může neúměrně popudit anebo naopak nadchnout. Nejčastěji však, a to mi připadá ještě horší, v něm nevyvolá vůbec nic, nedokáže už porozumět jiné řeči než té, kterou ho ohlupevali.

Dalším zločinem cenzury je, že umrtvuje vnímavost obyvatel obce. Zbavuje je sluchu i zraku, schopnosti vnímat normální lidskou řeč. Opravdový rozhovor, jenž podmiňuje život obce, ustává. Obyvatelé marně čekají na osvobodivé slovo, marně vzhlížejí k něčemu povznášejícímu. Co zůstává? Alkohol, drogy, smog. O ničem z toho se samozřejmě nesmí smysluplně promlouvat.

Obec ovšem není mrtvým organismem, brání se. Aspoň někteří z obyvatel se snaží odsunout dusící ruku, pídí se po všem, co se jim v duchovní oblasti odpírá. Působení cenzury není nikdy tak jednoznačné, jak se na první pohled zdá jejím ustavovatelům. Mezi jedněmi nepochybně vyvolá otupělost, ale mezi druhými naopak hledá po tom, co se jim snaží odepřít: tedy po nehlídaném a neomezovaném projevu, po umění, po jakémkoliv duchovním úsilí, jež se snaží opravdově a upřímně zodpovědět anebo aspoň pojednat otázky, které člověka znepokojují v dnešní době. Tento paradox staví do dvojaké situace i každého tvůrce, každého nezávislého intelektuála. Na jedné straně mu moc upírá slovo, zbavuje ho práva, aby zveřejnil své dílo, aby veřejně vystupoval, aby si prací, k níž je vyškolen, získal i obživu. Navíc ho může veřejně tupit, aniž mu dovolí, aby se hájil, může ho v krajním případě umlčet násilím. Na druhé straně nezanebatelná část obce čeká na každý jeho tvůrčí počín ještě napjatěji a nedočkavěji, než by čekala ve společnosti, kde se duchovní život těší svobodě.

Za leta, kdy patřím mezi "umlčované", jsem poznal mnoho těch, kteří neváhali věnovat část svého volného času tomu, aby opisovali rukopisy, pořádali předčítání, zúčastňovali se neoficiálních či dokonce zakázaných schůzek, setkání, seminářů či koncertů. Riskovali tím často ztrátu zaměstnání či dokonce svobody. Svou činností se však povznášeli nad pouhé čtenáře a konsumenty kultury, neboť přijali za svůj úkol udržet obec při životě.

Cenzura tím, jak se pokouší umlčet svobodné duchy, upozorňuje na jejich význam. Snaží se je zbavit slova, ale neuspěje-li úplně ve svém úsilí /a nemůže uspět, pokud nepracuje ruku v ruce s ketem/, propůjčuje jejich slovům důležitost a závažnost, kterou by jinak mnozí přehlédli. Cenzura se snaží potlačit svobodné pátrání po pravdě a zároveň je povzbuzuje, mění pouhé konsumenty ve spoluhle-
dače. Chce zmrzačit, podrobit a pokořit všechny nezávislé, ale zá-
roveň jim nabízí zadostiučinění, jež se nedá srovnat s jakýmkoliv
vnějším úspěchem či oficiálním uznáním. Toto zadostiučinění totiž
plyne z vědomí, že každý život vedený svobodně, že každé nezávislé
hledání i tvorba povzbudí mnohé z obyvatel strádající obce, pomůže
jim nacházet smysluplnost vlastního konání.

197

RÁNO V KOSTELE

Bylo teplé zářijové ráno, sestupovala jsem z petřínského svahu hloub a hlouběji do stovžetosti, do modrých plynů, které se válejí v ulicích, bloumají nad řekou a vzlínají po obloucích mostů. V ulicích se ani nepohnuly, válo jen lehounce nad řekou. Slunce bylo mlžné a plstnaté, letně ještě horké, ale v ránu tkvěla už únava, která je předzvěstí konce dne anebo podzimu roku. Byla tam jako dýka lehce zabodnutá do hlavy a z rány tichounce a pomalu odtékalo. Přítok už byl zastaven, tkáň zasažena, ale nemoc ještě nevypukla.

Přejdu most a ponořím se do kádinky ještě hlubší, město mne uštkne, jed pluje krví a kosti se potahují kovem. Nadnáší mne dobrá vůle a smířlivost, přijímám jed a nechám ho plout, jako jsem přijala život a lásku, děti a tohle město. Provlékám se uličkami dětství a znám v nich každý kámen ve všech výškách. Karlovkou zabočím do Husovky a Husovkou kráčím ke chrámu svatého Jiljí, jenž je chrámem mého dětství. Zlaté hodiny na věži jsou někde na počátku mého života a určují jeho čas, až budu třeba za mořem. Skutečný čas, ne ten, z něhož jsem se narodila a do něhož umřu. Skoro celý život mi trvalo, než jsem se do něj vrátila, anebo daří se mi tam vracet se zpožděním nebo v předstihu.

V Husovce ozařuje slunce jen jeden chodník, ten pravý, a tak na něj přelezu jako ještěrka, lezu úzkým teplým pruhem, v němž září drobné částičky prachu a svítí jako duše zemřelých. Staré Město je plné zemřelých a nenarozených.

Hlavní dveře chrámu byly otevřeny a svatý Jiljí dýchl na mě vůni mechu a lilií, které kvetly v červnu. Vyšla jsem po schodech, na něž slunce nesvítlo, otevřela prosklenou kukaň lítacími dveřmi a usedla na klekátko pod železnou mříží, které odděluje modlící prostor od chrámu, aby v něm někdo něco neukradl. Z kroupky voní mechově svěcená voda a na hlavním oltáři živoří pár stále zelených květin v kořenáčích. Zářijové slunce sem z jihu dopadá gotickými okny a duhově hraje na barokních ozdobách. Někoho baroko rozčiluje, myslí si, že hyzdí gotické chrámy, ale mně nevadí. Připadá mi hříšné a lidské. Vadí mi spíš moderní věci smíchané se starožitnými, jak to mají rádi intelektuální snobové, když chtějí budít dojem, že mají tradici, k níž do-

spěli v jednom lidském životě tím, že si zakramařili byt. Mají, ale jinou, než by si přáli.

Seděla jsem na klekátku v egyptské póze, se vzpřímenou páteří, lýtka v pravém úhlu k zemi, zavřu oči a stahuji smysly jako želva zasunuje hlavu a nohy pod krunýř. A pak se otvírám kolmo vzhůru ke gotické klenbě a k nebi, které se klene nad ní, na všechny strany otvírám, napřimuji se a proměňuji se v sloup, který nahoře hoří studeným plamenem. Jsem tu a nejsem, a najednou vedle mne padají slova nebo kameny. Někdo cosi odřikává a já mu nerozumím a nechce se mi vracet se ke slovům. Jenže tam vedle mne cosi vybuchuje, cosi na mne naráží velikou silou, až mne to vychýlí z vertikály a utrhne ode dna, musím zavolat smysly na pomoc, abych se dozvěděla, co to je. Sama k sobě se vracím z veliké hloubky a výšky a zapínám nejdřív sluch. Slyším modlitbu:

- Panno Maria,
 ty, která nadržuješ cikánům a černým,
 ty, která nenávidíš bílé a nemáš s nimi slitování,
 ty, která chráníš zloděje, lupiče a vrahy
 a nesežehneš je ohněm pekelným,
 ty děvko, poběhlice a ničemnice,
 ať zhyne tvůj kult a sláva,
 buď prokleta, buď prokleta, buď prokleta...

Chce se mi odpojit smysly a nevšímat si toho, ale nejde to, protože modlitba platí i mně. Kdyby se možná modlil potichu, byla by to věc jich dvou, ale takhle jsme tři, možná je nás ještě víc. Nevšimla jsem si, kolik lidí sedí nebo klečí na zbývajících klekátkách.

- Buď prokleta,
 ty, kteráš zavinila války a nemoci,
 ty, která vraždíš nevinné děti,
 ty, která trpíš bídu a smrt,
 buď prokleta...

Slyšela jsem, ale dívat jsem se nechtěla. Možná jsem se bála, že uvidím ďábla. Ale myšlenky už se rozběhly, jedna stíhala druhou. Nejsem tu přece od toho, abych předělávala lidi a svět, abych někoho napomínala a říkala, co je správné. Jenom slyším.

To jsem si znovu umiňovala, ale moje hlava se už otáčela na krku a oči se otevřely a zíraly. Asi metr a půl ode mne seděl člověk s černými kudrnatými vlasy v džínovém obleku. Dívala jsem se mu ze strany na ústa, která byla ostře vykrojená, anebo spíš natržená. Ruce měl sepjaté v klíně, prsty zahnuté do sebe, nebyla to tedy modlit-

ba, při níž prsty hoří vzhůru, ale modlitba, která obíhá v kruhu jako hněv nemůže ze zařaté pěsti. Ústa ji odřikávala pořád dokola, tvrdě vyslovovala, jako by v zubech drtička kameny a ty padaly na zem, byla jich už pod tím kudrnatým člověkem hromádka, ale nenávisti neubývalo, spíš narůstala a drala se ven a hrozila výbuchem, jako když syčí přetopený tlakový hrnec.

- Ty, která zabíjíš bílé děti,
a černé necháš na živu,
buď prokleta...

A tu se ke mně obrátil i on a já viděla oči a kdybych byla hořlavá, vypálily by ve mně snad díry. Ty oči ve mně chtěly podpálit stejný oheň, chtěly ho rozšířit, aby přeskočil na další stavení, ale já byla od rána ponořená do smířlivosti jako do vody a tak oheň přeběhl jako raketa po zemi, dosyčel a zanikl. Barokní lavice také nechytla, protože s tímhle ohněm to bylo jako s časem, který se neukazuje na ciferníku se zlatými římskými číslicemi nahoře na věži.

Otočila jsem hlavu k oltáři, ale neviděla jsem oltář, ale noční scénu v pokoji mé kamarádky. Probudil ji řev za dveřmi na balkón, a když rozsvítila a otevřela dveře, vběhl dovnitř velký černý kocour. Svítil zelenýma očima a poč nima měl rozšklebenou tlamu plnou bílých ostrých zubů a růžového jazyka, řval a běhal kolem zdí, ze skříně skočil na komodu a z komody na šicí stroj a pak to vzal napříč, až celou místnost pokreslil divnými koly a úsečkami. Běžela do kuchyně, protože myslela, že kocour má hlad, nalila mléko do kompotové misky, ale on se mléka ani nedotkl, ale dál běhal po pokoji, jen posteli se vyhýbal, té, v níž ležel její muž, který se krčil pod peřinou a volal:

- Udělej s ním něco. Je tvůj. Přišel za tebou.

Možná to byl strážce prahu, v tom případě ji mohl zabít.

Otevřela dokořán dveře na balkón, ale neodcházel, v divných kruzích a úsečkách probíhal místo a kreslil magické obrazce, jimž nerozuměla, síť, do které ji zaplétal jako pavouk mouchu, už se jí zdálo, že uhynie, anebo se kocour na ni vrhne ještě dřív, než bude mrtvá a vycucá jí krev, když se náhle rozpomněla na jakousi řeč, kterou neznala. Artikulovala slova, které ale mluvil někdo z ní, někdo, kdo se nad ní smíloval a ochraňoval ji. Mluvila, ale smyslu slov nerozuměla, také na tom nezáleželo, neboť úplně důvěřovala tomu, kdo ji ovládl.

Když začala mluvit, kocour vydal bolestný výkřik, jako by ho někdo švihl bičem, zornice se mu černě rozšířily, až téměř zakryly žlutozelený svit hluboké vody, v níž je ale tajemství jantaru. Kocour celý zčernal a zmatněl a pak se nahrbil hněvem jako luk a chlupy se

mu zvedly a trčely na všechny strany, ale hned zas chlupy přitáhly k tělu a zplacatěl a zleskl jako had a najednou se smrštil do klubka, jako by se nabíjel nějakou velikou silou, jako černá bomba, která ale nevybuchla, nýbrž vymrštila se a několika skoky se přenesla přes pokoj k balkónovým dveřím a rozpustila se do černé noci.

Nikdy se už neukázal. Ona ale od té doby tuší, že Bůh je slovo a že slovo má moc, o níž nevíme, protože má nejen význam, ale i vibraci, že je nabito energií, která koná něco, co předem neumíme určit, a stejné je to s myšlenkami, které neřízeně a nezřízeně vytváříme a ony se nám vracejí a mučí nás a mohou nás i zabít.

Muž vyrážel ze sebe slova čím dál rychleji a hlasitěji a já pochopila, že se modlí ke mně, abych se rozzlobila, abych mu vynadala, abych něco udělala a nenechala ho ve strašném osamocení, v propasti, v níž je sám a stěny jsou hladké a slizké a on se sápe ven, protože tam nahoře vidí kus modrého nebe, chce, ale ví, že se tam nedostane, protože vlastní tíží nepřekoná. Měla jsem tam být s ním, pokoušel se mne chytit na hák, potřeboval, abych se rozzlobila a mohl mne uškrtit možná místo jiné ženy, měla a mohla jsem být zástupnou obětí, která sama vleze na hák. To jsem všechno věděla, v jednom plánu, a snad to bylo v hlavě, jsem na to myslela, a někde na konci té bleskové úvahy byl výkřik a útěk, nevím, co tam bylo, protože jsem se dál o to nezajímala.

Odněkud zdola, níž než je hlava, snad ze srdce, vyšla slova, která jsem vyslovovala, moje hlasivky, ústní dutina a rty je artikulovaly, ale nemluvila jsem to já, ale někdo jiný, kdo byl ve mně.

- Pane, prosím vás, modlete se potichu.

- Vám to vadí? Tak to neposlouchejte, když vám to tak vadí.

- Já se také modlím potichu.

- Protože jste pokrytecká a blbá. Kdybyste se modlila nahlas, prozradilo by se, jaké jste. Lžete. Lžete všem a nejvíc sobě.

Naše pohledy se zkřížily, zaháčkovaly se do sebe, zápasili jsme spolu teď tichounce, ale neuhnula jsem. Nebála jsem se, jako by celý kostel byl můj hrad.

- Jste odporná, řekl natrženými ústy, která ale byla krásná, proto chodíte do kostela. Chcete si něco pro sebe vyprosit. Vypadat lepší, než jste.

Jak má vědět, že se vůbec nemodlím, že se jenom ponořím napřed hluboko a pak pomalu a tiše vzlínám ke klenbě a skrz klenbu. Když potom vyjdu z kostela na ulici, jsem znovu a jinak. Jako ve snu procházím zdmi, všechno, co potkávám, září samo ze sebe, usmívám se a mí-

jím ty, které mám minout, protože jsem neviditelná. Když mne uvidí, kdo se má se mnou setkat a osloví mne, leknu se jako při velikém pádu. On se vyleká také.

Opakoval modlitbu, která končila buď prokleta, buď prokleta, buď prokleta... Měl krásný melodický vášnivý hlas, mohl by zpívat na kúru.

- Všichni se moflí potichu, řekla jsem. Podívejte.

Rozhlédl se, ale asi nic neviděl. Vyklonila jsem se za jeho záda, abych viděla, kdo tam klečí a sedí. Byli tam, ale nehýbali se. Možná byli slepí anebo hluchí. Věděla jsem však, že ať jsou hluchí nebo slepí, živí nebo mrtví, jsou na mé straně, nemusím se jich bát, jako se nebojím posedlého. Někdo zná zaklínadlo mocnější než jeho, někdo promluví, až bude potřeba.

- Pane, řekla jsem tiše, abych nerušila slepé, hluché a mrtvé, nebuďte, prosím vás, tak strašně nešťastný.

Poslouchala jsem sama sebe s údivem a najednou jsem zase ne v hlavě, ale někde níž v těle věděla, že mu umřelo dítě, viděla jsem ho, jak hryže kúru, aby ublížil stromům a jak ryje rukama v zemi, aby nic na světě nezůstalo, jak bylo předtím. Mohl by mne zaškrtit, jako to udělal Boleslav Václavovi, ale proč by to dělal? Už přece ví, že mu to nepomůže, že když mne zaškrtní, budu jako dřív, ani hodiny na věži nezastaví, zlaté veliké ruce někde mezi římskými číslicemi. Jeho modlitba dál bloudila v postranních lodích, vracela se k nám obloukem rozpadlá do nesrozumitelnosti a já hleděla na oltář, ale místo oltáře viděla jsem kocoura, kdoví, co se mu stalo, že už nikdy nepčišel. Jestli to byl dveřník, pak je cesta otevřená.

A zase jsem pohlédla na muže a tím zrušila obraz kocoura, chvílkami nestačil s dechem, protože chrlil slova jako chrlič při velikém dešti, tvář měl lesklou a běhala po ní červená, modrá, zelená a žlutá prasátka, protože slunce už dosáhlo toho bodu, kdy svítilo do modrého prostoru a rovnou na muže, jehož tělem probíhala modlitba, ta samá, která se potácela kostelem a v kruhu se vracela, modlitba honila v těle křeč a křeč modlitbu a nemohly se dohonit.

- Pane, řekla jsem, když se na chvílku odmlčel, aby se vydýchal. Je mi vás líto.

Obrátil se a hleděl na mě a jeho tvář se zkřivila bolestí, jako bych ho švihla bičem. Zůstal tak a já se na něho usmála, ale zase jsem se nesmála já, ale někdo předsunul úsměv před mojí tvář, nebránila jsem ničemu, jen jsem čekala, co se stane. A tu jsem spatřila, jak se mu v očích zaleskly slzy a to bylo naše poslední střetnutí.

Zvedl se prudce a pomalu pohyb zpomaloval, jak se narovnával, až začal couvat ke dveřím, jako by se bál obrátit se ke mně zády, snad abych ho já anebo slovo nenapadlo zezadu. Zády otevřel lítací dveře a škvírou vyklouzl a zmizel ve slunci, které už svítilo i na schody. Kostelem prošla sluneční zář, přešla po lavicích a po dlaždicích, ozářila prostor a uhasla někde u křtitelnice. Nikdo se nepohnul.

Sepjala jsem ruce, prsty vzhůru ke klenbě, a poprvé za dlouhou dobu jsem odříkávala očenáš. Nevím jak dlouho jsem se nemodlila slovy, ale teď jsem je potřebovala. Zaříkávala jsem bolest, která seděla vedle mne, nehybná jako slepí, hluchí a mrtví, jako skořápka, z níž živé vyklouzlo. Běží teď uličkami Starého Města a rukama nad hlavou, vidím ho, jak běží proti slunci, utíká před ní a ona tu klidně, tiše sedí.

Vstala jsem, vyklouzla z lavice a pozadu, aby mne nemohla napadnout, jsem se přibližovala k lítacím dveřím. Šla jsem pak, kudy on předtím snad běžel, divnou mocí přitahovaná.

211

R A D O S T J E Č Í S T

knihu "O lovech a myslivcích", kterou napsal František Šrámek a kterou vydalo Státní zemědělské nakladatelství v Praze 1980.

Každého o tom přesvědčí jen něco citátů namátkově vybraných. Recenzentovy vstupy budou kusé. Odkazy na stránky tohoto hýřivého spisu budou uvedeny.

"... absolvoval jsem zkrácenou přípravu a složil zkoušku. --- Jako lovec jsem byl poprvé na honu na drobnou zvěř v Židlochovicích. Do zámku jsem dorazil pozdě večer, ostatní lovci byli už na místě. Uvítali mne velice bouřlivě. Při dobré večeři a potom při šálku kávy... --- První jsem vešel do krásného sálu, kde se podávala snídaně." /11/ "Mám ti vyřídit pozvání od ředitele Přidala z Hořovic na lov jelena v brdských lesích..." /12/ "Byl jsem pozván na hon do Květovské obory v Jižních Čechách..." /15/ "... někteří se myslivosti věnovali 25 i více let, já necelý měsíc." /15/ "Dlouhou dobu jsem těžce prožíval svůj první neúspěšný lov na tetřívka. Byl jsem pozván na Lesní závod v Železné Rudě." /21/ "Mnoho nepříjemného mě potkalo při lovu mého druhého srnce nedaleko Nových Pradů v jižních Čechách." /27/ "Bronzový má obeznaného šesteráka. Zítra ráno je připraven, - hlásil mně správce polesí při další návštěvě Říček." /29/ "... ředitelem milevského lesního závodu Benešem, když jsme v pozdních odpoledních hodinách pomalu kráčeli k posedu, z něhož jsme se měli pokusit ulovit mého prvního kňoura." /32/ "Studený vrch u Chřibské se stal místem, na kterém jsem lovil svého prvního kamzíka." /40/ "Obdržel jsem právě do sanatoria hned dvě pozvánky na lov tetřívků. Jednu ze žandovské myslivecké společnosti, druhou od Vojenských lesů a statků do Doupovských vrchů." /45/ "Příležitost poprvé lovit mimo území našeho státu jsem dostal při rekonvalescenčním pobytu v Maďarské lidové republice." /50/ "Svůj první hon na drobnou jsem absolvoval v Židlochovicích. Když se téměř naráz vznesl mrak bažantů, který takřka zakryl nebe..." /58/ "Takhle v březnu jsem obdržel pozvánku na lov tetřívka. Kam? Tři sekery. Je to honitba nedaleko Mariánských Lázní..." /66/ "... když jsem obdržel pozvánku na lov tetřeva hlušce do lesního závodu v Horní Blatné. --- vedení závodu má opravdový zájem připravit mi hodnotný lovecký zážitek. Tetřeva obeznamuje velmi zkušený lesník. ---... živého tetřeva jsem nikdy neviděl, jeho tok jsem neměl možnost slyšet." /69/ "Mezi myslivci probleskovaly tu

a tam zprávy, že tetřev, ale i jiná zvěř, bude podle připravované vyhlášky celoročně hájena. Přiznám se, že ve mně vyvolávaly tak trochu smutné nálady. Vždyť jsem byl rozhodnut stůj co stůj odčinit neúspěch z minulého roku."/74/

Zde už nutně musí recenzent do citací vstoupit. Tetřev hlušec je ceněným trofejovým tvorem, počítá se mezi tzv. "vysokou". Od té doby, co byl místy úplně vystřílen, je přísně chráněný. Ale pár citátů ještě..

"Po roce přišla třetí pozvánka. Tentokrát jsem se měl hlásit ve Vimperku."/78/ V té době mě také došla pozvánka na lov jelena..."/81/ "Doma v Praze mi na stěně v té době visely dvě mufloní trofeje, 218 a 223 bodů CIC."/87/ "V září jsem byl pozván do honitby Uhřínov nad Deštnou..."/98/ "...viditelně překračovali hranice společenské povinnosti, která by snad vyplývala z pozvánky na lov, kterou mi zaslal jejich nadřízený."/102/ "Pozvánka na lov kňoura. Kam? Do Lesního závodu v Břeclavi."/112/ V židlochovickém zámku se vystřídá velké množství lidí. Jsou to zahraniční lovci i naši význační činitelé. Je velkou zásluhou ministra lesního a vodního hospodářství ČSR ing. Hruzíka a dalších, že tento zámek zpřístupnili také řadě prostých myslivců. Mám to ověřeno, i když nemohu posloužit statistikou."/132/

Znovu musí recenzent vstoupit, a znovu upozornit, že citace jsou velice kusé a prakticky jen namátkové - aby recenze nepřekročila únosný rozsah. Recenzentovi na tomto místě vůbec není jasné, kdo je "prostým myslivcem" a co je jeho protějškem. Proto žádá na tomto místě všechny "proste myslivce", kteří byli na židlochovickém zámku, aby se přihlásili. I jejich protějšky se mohou přihlásit - mohl by vzniknout zajímavý sociologický vzorek.

"... když jsem dostal oficiální pozvánku k lovu jelence viržinského v oblasti Lesního závodu v Dobříši."/135/ "Za poměrně krátkou dobu jsem livil několik kusů trofejové zvěře."/154/ "Měl jsem v kapse pozvánku na lov srnce..."/184/ "... vezl jsem si s sebou pozvánku k lovu jelena."/191/ "Při mnohahodinových čekáních na trofejovou zvěř v Zaječínách..."/199/ "Pozvánka k lovu tetřívka mě došla téměř před odjezdem do sanatoria v Mariánských Lázních."/208/

"Nevím, kolikrát jsem bral průvodce pod ochranu před jeho nadřízeným za to, že mne nepřivedl ke zvěři. Nikdy jsem nepřipustil, aby měl někdo nepřijemnosti, právě když já se nemohu radovat."/211/

Dále už recenzent nečetl. Tak ho dojal bytostný demokratismus

autora v poměrech fakticky feudálních. On netuší profesi autora knihy, jen z indicií usuzuje na nějakého stavaře. Pak se mu všechno vymyká z možností pochopení. Zná několik starých pánů, lesních zaměstnanců, kteří v lese a v myslivosti prožili celý aktivní život, ale nikdo z nich nestřelil ani pětinu ~~xxxixixix~~ zvěře trofejové, a asi ani jiné, co autor knihy během nějakých 8-9 let.

Jak z indicií v knize zřejmé, on se stal myslivcem někdy v roce 1970, možná o rok později, stále však v čase, který tehdy "konsolidací" byl zván. Však právě v té době mnoho jiných, i letitých, přestalo myslivci býti, protože lovecké zbraně jim byly zabaveny.

Je zvláštní, že v knize není jediná zmínka o tom, že autor by si sám poseď stavěl. Ani o tom, že by lesní stromky sázel, družstevní brambory vybíral, seno kosil. Lidé, které recenzent zná, tedy ti z nich, kteří jsou v s. Šrámkově terminologii těmi "prostými myslivci", sami sobě ironicky říkají - "ozbrojení brigádníci". Tak asi proto, že každá rána, kterou vypálí po zvěři ubývající v krajině zdevastované lesníky i zemědělci, je stojí značný počet hodin nad čas po zákonech pracovní.

Recenzent nemá myslivost rád. Zdá se mu, že příliš málo šancí má zvěř. Stojí proti ní člověk vybavený mozkiem, prý nejdokonaleji organizovanou hmotou ve vesmíru, byť to na planetě Zemi příliš vidět není. Ale díky tomu růžovému bahně má k dispozici balistiku, optiku, pyrotechniku chemii i strojírenství. A naproti němu stojí zvíře s otupenými reflexy, "mentálně degenerované" bytím ve zprůmyslněné krajině. Jistě by bylo korektnější vrátit se k lovu bez palných zbraní - k oštěpům a lukům. Ale ať budiž - holky a vdolky jsou rozdílnými pojmy, i když nejlepší zajisté budou holky s vdolkama. Je však forma myslivosti, v níž je podíl jatečnosti už zcela neúnosně vysoký - jak slušnému člověku z recenzované knihy zřejmo. Pocit, který se zde recenzent pokouší sdělit, není pro něho novým. Někdy v roce '69 - '70 se náhodou dostal do celá desetiletí diskrétně nejmenované Lánské obory. Tam očima viděl, v oboře hrubě přezvěřená - zvěř se mohla jen u krmelců ~~xxxxx~~ uživit - stát střelecké posedy cca 50 metrů od krmelců. Napsal o tom kratičkou reportáž - "Trapný výlet", která vyšla v tehdejší týdeníku "Zítřek". Ostatně, totéž lze například, za mnoho jiných zástupných míst, vidět i ve Staré oboře u Hluboké - uvnitř obory je ještě jedna obora, pro divoká prasata. A střelecký posed je přímo nad místem, kde jsou hladovější prasata přikrmována.

Přecitlivělý recenzent se nemůže zbavit dojmu, že cosi v recenzované myslivosti není v pořádku - sociálně a pak tedy ani mravně. To zvláště v těchto dnech, kdy i odsouzený Dabinský /exsoudruh -

nejde o známého lotra mexického, see stará píseň lidová měl v obžalobě, a dám si záležet, abych to napsal pěkně - myslivostní abnormality...

Recenzovaný titul je mezi "prostými myslivci", v terminologii s. Šrámka, velice populární, doslova je o něj "tahačka". Je však zřejmé, že číst by ho měli i ostatní občané této republiky a všichni myslivující... To aby získali konkrétní představu!

Protože všady je diskutována přestavba národního hospodářství, recenzent dobře ví, že nelze zůstat pouze u pokusu o přestavbu ekonomickou. To může být jen formou přestavění duchovního, které se o sociálnost opře. Jinak by všechno skončilo jako všechno předešlé - racionalizace, zdokonalená soustava plánovitého řízení, efektivnost, nová ekonomická soustava - a jak už se to všechno od první pětiletky jmenovalo... Abych neopakoval, odkazuji na už bezpečně zlidovělý projev herce Miloše Kopeckého na sjezdu dramatických umělců. Aby se věcem dostalo lidských měr, ale i myslivost musí mít základ sociální, tedy mravní - etický.

Pokud se recenzent mýlí, kdokoliv ho může opravit...

/Nyní jsem si znovu v recenzované knize listoval, a ač jsem dnes ještě newečeřel, jdu se preventivně vyzvracet!/
139

Jaroslav Švestka Borský

Protivín 14. září '87

Interview s Pavlem Kohoutem

(DIE WELT, Hamburg, 19.10.1987)

Redakční poznámka: Patří k nejprominentnějším signatářům Charty 77, jež požaduje dodržování lidských práv v Československu: Pavel Kohout (59). V roce 1979 byl tento spisovatel zbaven státního občanství. V rozhovoru s WELT popisuje své zkušenosti se spisovateli na Západě:

"Někteří si namlouvají, že je důležité, aby se chovali jako politikové." Snad proto vyznívají tak slabě protesty proti porušování lidských práv na Východě? Chtěl by se autor jednoho dne vrátit do Prahy? S Kohoutem hovořil Adalbert Reif.

WELT: Pane Kohoute, necelých 20 let po 'Pražském jaru' jsou na Západě vlastně zapomenuty ideové podněty, které vedly k nadějnému vývoji v Československu roku 1968.

V čem vidíte příčinu tohoto nezájmu?

Kohout: Nejdříve uvítali onen vývoj ti, kteří v něm viděli šanci pro opravdu humánní a fungující socialismus. K sympatizujícím patřila většina evropské levice. Ti pak, když sovětské tanky převálcovaly 'Pražské jaro', se zpočátku rozhořčovali a poté už nevěděli, jaký postoj zaujmout. Věděli, že ona velká šance přestala existovat, na druhé straně byli přesvědčení - neméně než dříve - o správnosti věci socialismu, a vycházeli z toho, že bez přímé podpory Sovětského svazu by socialismus nepřežival. V kleštích této situace se významná část evropské levice postavila na nesprávnou stranu. Velké reformní ideje roku 1968 stále více v sobě potlačovala. Časem se těmito lidem dokonce podařilo uvěřit legendě, kterou vyrobila Brežněvova a Husákova propaganda - že jsme opravdu byli kontrarevolucionáři.

WELT: Vaše kritika ale míří nejen na německou levici...

Kohout: Jistěže ne! Pravice na celém světě nás tehdy přímo zasypávala projevy sympatie. Tam totiž měli pocit, že nastal konec sovětského systému. Ale tato sympatie by jistě brzy zeslábla, kdyby se československému pokusu o reformu bylo podařilo prolomit 'zvukovou bariéru', totiž kdyby se ustavil skutečně demokratický a životaschopný socialismus. Jsem si jist, že by pravicový svět byl otřesen v samých základech: náhle funguje

něco, co teoreticky fungovat nesmí. Proto jsme se nikdy nemohli stát miláčky pravice. Ovšem 21. srpen 1968 pro ni zase všechno uvedl do pořádku. Poté i ona nás nechala padnout, abychom nenařušovali její obchody s Východem, a obchod pro ni má vždycky přednost před ideologií.

WELT: Jinými slovy: českoslovenští reformátoři, intelektuálové z roku 1968, sedí mezi všemi židlemi?

Kohout: Pro jedny jsme zůstali nebezpečnými spřádači snů, pro ty druhé jsme se stali frustrovanými ničiteli snů. Že mohou existovat "kritičtí socialisté" se značnou politickou zkušeností - s tím si jen málokdo na Západě lámal hlavu. Z toho vyplývá, že zde stojím mezi židlemi, to je ovšem nepohodlné, ale pro mne v dané chvíli jediné možné.

Srovnáváme-li velká hnutí, k nimž došlo na Východě: maďarský pokus o národní povstání a polský pokus, aby se svoboda a demokracie prosadily pomocí církve a odborů, pak je zřejmé, že pražský pokus o reformu z roku 1968 byl jedinou politicky reálnou možností, jak dosáhnout těchto cílů - tím, že nezpochybňoval postavení komunistické strany, že nechtěl změnit dané politické struktury a samu reformu chtěl prosazovat shora.

WELT: Jaké osobní zkušenosti jste získal na Západě?

Kohout: Jsou velmi dvojnáčné. Příznačné byly "Mírové rozhovory" německých spisovatelů z Východu a Západu před několika lety: lidem, jako jsem já, nebyla povolena účast, protože v nás viděli rušitele dialogu mezi Východem a Západem. Teď pobaveně беру na vědomí, jak se titíž lidé vyrovnávají se skutečností, že politické záměry Gorbačova jsou nepřiliš vzdáleny našim záměrům, že jsme to vlastně byli my, kdo razili cestu. Podle logiky těchto kolegů by byl Gorbačov hlavní kontrarevolucionář.

WELT: Mohl byste uvést další příklady?

Kohout: Je jich bezpočet. Už léta se pokouším, aby se veřejně diskutovalo o vztahu německých autorů ke spisovatelům, kteří jsou ve svých zemích zakázáni a izolováni. Dodnes jsem nenašel jediné noviny, jediného partnera pro takovou diskusi. Patrně si žádný z těch četných odpůrců není dostatečně jist vlastním stanoviskem, aby je dokázal veřejně obhájit. Kdykoli začínám se svou kritikou, vyznívá naprázdno.

WELT: Jaký přitom máte pocit?

Kohout: Pro mne je to především autocenzura prvního řádu. Bolí mě, že lidé, o nichž jsem se zmínil, se nedokázali dost poučit z dějin vlastní země, poučit se zejména o tom, že omezování a ničení základních lidských práv, což se teď děje i v mé vlasti, je počátkem všeho zla.

WELT: Myslíte si, že velká část západních intelektuálů a spisovatelů nesprávně hodnotí realitu komunistických systémů?

Kohout: Nechci zevšeobecňovat. Ale působí na mne prapodiivně, jestliže se zde na Západě setkávám s lidmi, kteří mi povídají, jak bych měl chápat vývoj ve své vlasti, a přitom jsou to lidé, kteří tam byli v nejlepším případě na krátké návštěvě a většinou za lepších časů.

WELT: Není to námět na novou hru od Pavla Kohouta?

Kohout: Tu hru jsem už napsal; jmenuje se 'Safari'. Jen se nenašel nikdo, kdo by ji uvedl, ačkoliv ji už četlo nejméně 50 německých dramaturgů. O nové inscenace je obvykle zájem.

WELT: Důvodem šmah je nepohodlný politický obsah?

Kohout: Hrdina, český spisovatel - mnozí západní návštěvníci divadel a čtenáři samizdatu v Československu ho už znají z jiných her Václava Havla i z mých her - tento hrdina poznává nepřítel systému za režimu Gustáva Husáka. Ve hře 'Safari' se octne za záhadných okolností ve Vídni. Podle jeho tvrzení byl omráčen a v tomto stavu deportován; ale pražský režim prohlašuje, že ilegálně uprchl. Ve Vídni ho tedy pozvou na televizní diskusi ve slavném pořadu 'Club 2', a tento pořad je jádrem hry. Kruh diskutujících sestává z českého spisovatele Ferdinanda Vaňka a z šesti německých intelektuálů: "rudý" dramatik, "černý" novinář, "zelená" herečka atakdále. Od českého kolegy se mají něco dozvědět o životě v "normalizované" společnosti. Smutný žert tkví v tom, že Vaněk se od svých kolegů dovídá "objektivní pravdu" o poměrech ve své zemi. To jediné, co chtějí vědět, je recept na české ovocné knedlíky. A také v tomto bodě se mu dostane poučení.

Použil jsem většinou původní citáty, v nichž se k danému tématu objevuje něco zvlášť "podařeného", a citoval jsem ústní nebo písemné výroky. Naivita citovaných osob je vlastně tragická, ale zároveň chvílemi neuvěřitelně komická.

WELT: Nedovedu si ale představit, že by dramaturg odmítl novou hru Pavla Kohouta, aniž by uvedl důvod.

Kohout: Víte, v umění je možné vykrotit se ze všeho pomocí "estetických kritérií". Jen jeden mi řekl otevřeně, že svými krajně vybočujícími stanovisky jsem se dostal do rozporu s duchem doby a tudíž jsem překážkou na cestě k dorozumění. A já se hořce zasmál: Také na západě jsem nadále "disident"...

WELT: Západní autoři by většinou v takovém případě šli na barikády.

Kohout: Zdejší barikády se mi většinou nezdají hodny boje. A jsou-li alespoň hodny toho, aby se o nich mluvilo, pak jde o jevy, které jsou na míle vzdáleny potlačovacím mechanismům, jimž jsou vystaveni umělci a spisovatelé na Východě. Aby nedošlo k nedorozumění: také tady jsem solidární se všemi, kteří protestují proti poručnickováním nebo proti cenzuře. Jenže jakmile mi někdo chce namluvit, že není rozdíl mezi určitým případem na Západě a četnou diskriminací lidí a názorů na Východě, tu uplatňují právo na vlastní zkušenost. Jestliže se například hra Taboriho stáhne v Salcburku ze scény, protože církev vznesla námitky, vyvolá tento fakt masivní protest sdělovacích prostředků, a postižený umělec vyvázne z celé aféry mnohonásobně posílněn. V Československu dochází k zatčením, k výslechům, k domovním prohlídkám, zabavují se rukopisy, existuje totální zákaz práce, veřejné ostouzení - a to vše bez možnosti se nahlas bránit, ledaže je někdo ochoten riskovat ještě cosi horšího. Zde vidím velmi zřetelný rozdíl ve fungování obou systémů. Západní intelektuálové by se museli přimět k tomu, aby se naučili pochopit, že určité zkušenosti prostě nemají - naštěstí! - a že by tedy měli být velmi opatrní, když srovnávají a vynášejí soudy.

WELT: Jak si vysvětlujete, že protest západních intelektuálů a spisovatelů, kteří jinak nešetří s manifestováním svých "proti", je v případě porušování lidských práv

v komunistických zemích vyjádřen spíš slabě?

Kohout: Někteří z nich, zejména ve Spolkové republice, si v jisté chvíli namlouvají, že je důležité, aby se chovali jako politikové a aby strategicky i takticky prorazili v politické sféře - věc míru je přece významnější než lidská práva. To tvrzení je nohama vzhůru. Mír byl v minulosti vždycky ohrožen tehdy, když předtím byla znevažována lidská práva. Jestliže si někdo vytkl cíl, že začne válku, musel pro svůj záměr získat lid pomocí nacionální a sociální demagogie, a proti kritikům používal holé násilí, to znamená vzal jim základní lidská práva. Ve chvíli, kdy se vyřadí občanská kritika, je v sázce mír. Nikdy nebylo věci spisovatelů - a platí to i pro budoucnost -, aby jednali strategicky a takticky, jde spíš o to, aby kdykoli stáli po boku ohrožených, těch, kteří brání poznanou pravdu. Nepsaný zákon praví, že spisovatelé pomáhají ohroženým spisovatelům. Jestliže dnes někdo prohlašuje: Co už znamená osud několika umlčených v Praze ve srovnání s osudem lidstva, pak je to jednak morálně neudržitelné, jednak i věcně naprosto nesprávné.

WELT: Co si myslíte o pacifismu širokých kruhů na Západě vůči Sovětskému svazu a vůči komunistickému systému všeobecně?

Kohout: Musím začít tím, že spíše chápu současné mírové hnutí než pacifisty z třicátých let, kteří pomohli Hitlerovi do sedla. Většině Evropanů dnes záleží nikoliv na Východu či Západu, ale na přežití civilizace. Overkill je už teď tisíckrát větší než síla, jaká stačí k našemu vyhubení, a tváří v tvář této skutečnosti mě nepřekvapuje, že mnozí reagují přecitlivěle.

Jenže naivita začíná ve chvíli, kdy chceme jednat podle motto: Představ si, že je válka, a nikdo do ní nejde. Jedna strana by určitě do toho šla, totiž ta strana, která by jít musela, protože by k tomu byla donucena.

WELT: Ronald Reagan prohlásil komunismus za "říší zle". V románu "Kde je zakopán pes" píšete o čemsi nevypočitatelném, zločineckém, jemuž jsou vystaveni lidé žijící v tomto systému. A to, má-li si člověk zachovat vlastní integritu, snad ospravedlňuje důsledný antikomunismus?

Kohout: Myslím, že s takovými klasifikacemi se sotva pohnem z místa. Současné komunistické režimy v Evropě už nepraktikují ničitelství Josefa Stalina. Spíš máme co činit s jakousi monarchií, která se pomalu unavuje a drolí. Však to známe z dějin, a je možné uvést dost příkladů, jak se absolutistické říše nely začaly emancipovat. A měli bychom přemýšlet o tom, že kdysi existoval jen jeden krutý kapitalismus, a ten si vyžádal milióny lidských životů, protože tu nebyly protisíly, které by ho krotily. Tento kapitalismus se emancipoval až tehdy, když se objevil socialismus, tak jako se katolická církev vymanila z inkvizice až se vznikem protestantismu. To je dějinný proces. Historie, často tak tíživá, má jednu nádhernou vlastnost: "open end".

WELT: Rozumím-li Vám správně, považujete manifestní antikomunismus za historicky zastaralý a politicky chybný...

Kohout: Považuji každé anti-ultra-hnutí za chybné. Pro mne je argumentace ultra-komunistů a ultra-antikomunistů na stejném místě hodnotové škály. V obou případech je argumentace fašistoidní. Víme, že jediný dějinný korektiv, totiž válka, je v globálním měřítku nepoužitelná - ledaže by se riskovala existence lidstva. Kdo dnes ještě věří, že válkou se dají řešit konflikty světa, ten je sakramentsky nebezpečný sprádač zlých snů.

WELT: Domníváte se, že východní politika, tak jak ji dělaly hlavně vlády Brandta a Kreiského, byla ve stěžejních bodech správná?

Kohout: Ve stěžejních bodech ano. Žil jsem tehdy v Československu a pro mne - i pro mé přátele - neexistovala alternativa k této politice. Protože - jak jinak ~~zabrzdit~~ volný pád světa do propasti než tím, že se udržují stálé kontakty mezi Západem a Východem, a tak se dají přimět východní režimy, aby se k obyvatelstvu chovaly humánněji a aby vůbec byly mírumilovnější. Helsinská dohoda, tak často vysmívaná a znevažovaná, byla přece jen základem pro dalekosáhlé uvolňování napětí. Bohužel na Západě příliš často v minulosti propásli příležitost, aby východní stranu přinutily k dodržování helsinských ujednání.

WELT: Co by zde mohla udělat západní strana?

Kohout: Například si myslím, že je nezodpovědné, jestliže Západ

uzavírá kulturní dohody s Východem a přitom neřekne zcela jasně: Vy si pozvěte, koho Vy chcete, a ty dostanete, kohokoliv, a my si pozveme, koho my chceme, a musíme je dostat, kohokoliv; pokud s tím nemůžete souhlasit, pak nemá smysl uzavírat dohodu. Tím by skončila izolace, v níž jsou mnozí umělci na Východě už celá desetiletí. Bohužel takovou odvahu západní vyjednavači nemají, a toho využívají funkcionáři východních režimů k vlastním účelům.

WELT: Pane Kohoute, Vaši přátelé a kolegové, kteří zůstali v Československu, spisovatelé Václav Havel, Ivan Klíma, Alexandr Kliment, Ludvík Vaculík a mnozí další, nesmějí publikovat ve vlastní zemi. Jak mohou za takových podmínek existovat autoři, kteří patří k nejvýznamnějším spisovatelům Evropy?

Kohout: Uvažme, že v době hlubokého míru jsou tito lidé už devatenáctý rok zakázáni a izolováni, navzdory všem helsinským dohodám, a to znamená, že máme co činit s neuvěřitelným vandálismem. Je skoro zázrak, že tito spisovatelé nejen jako občané, ale také jako literární osobnosti zvládnou stav naprosté izolace. Boj byl vybojován. Vyhráli jej morálně ti, kteří byli uvrženi do klatby, jenže jsou bohužel nadále pohřbeni zaživa; ve světle nového vývoje v Sovětském svazu je to anachronismus, přímo výsměch!

WELT: V Havlově "Dálkovém výslechu" jsem narazil na větu: "S intelektuálním nebo teoretickým souhlasem se setkávám často, s opravdovým vnitřním porozuměním jen málokdy." Platí toto zjištění Vašeho přítele a spoluobčana na Vaši situaci, na situaci českého spisovatele na Západě?

Kohout: Logicky vztato je to ještě složitější. Doma jsem byl na straně poražených, ale z vnějšího světa se mi dostalo dobropisu, jaký se poskytuje lidem, kteří čelí násilí, a proto zasluhují přinejmenším jistý ohled. O tento dobropis jsem přišel ve chvíli, kdy jsem byl svévolně a protizákonně vyobcován z ČSSR. Že jsem nepoužil svého případu k tomu, abych zúčtoval se socialismem, to vadilo oné polovině na pravici, a u té levé to nevyvolalo nijaký dojem. Ale já jsem za žádnou cenu nechtěl "prodat" svůj osud. Můj příběh, který jsem až teď, po sedmi letech, popsal v románu

"Kde je zakopán pes", mi zase jednou zazlívají ti leví, a pro pravičáky je to trestuhodně krotké. Musím žít s vědomím, že nikomu přesně nezapadám do konceptu, ani těm, které na základě svého životopisu pokládám za své přirozené spojence, ani těm druhým, kteří mi vlastně nikdy nebyli nakloněni.

WELT: Čím se liší čeští autoři od spisovatelů jiných národů?

Kohout: Tragikomika je omím zvláštním produktem českého prostoru, a nejen v literatuře, proniká totiž i do vnějších životních okolností. Připomeňme si Franze Kafku a Āaroslava Haška. Dvě z nejvýznamnějších knih 20. století, "Proces" a "Osudy dobrého vojáka Švejka", vznikly v téže době, v sousedících ulicích Prahy. V Kafkovi vidí čeští spisovatelé svého legitimního předchůdce, vždyť mnozí z nich sdílejí jeho vyhnanství, utvářel je tentýž genius loci. I já jsem věčným zajatcem Prahy, s jejími střídavými koupelemi hoře a radosti.

WELT: Váš nový román "Kde je zakopán pes" je pro mne vzorovou ukázkou...

Kohout: Srovnáváme-li "Proces" a "Švejka", tak zjistíme, že jde v podstatě o stejný příběh. Obě knihy popisují zastavení na křížových cestách. Josef K. se zoufale brání - a umírá. Josef Š. si hraje na idiota - a přežije; jeho dnešní následníci ho mají na štítě v době žalostné kapitulace před mocí. Můj román je v podstatě polemikou s oběma hrdiny: popisuje pokus, jak vzdorovat přesile a nicméně přežít - a dokonce mít radost ze života.

WELT: Předpokládejme, že v Československu se poměry uvolní - pomyslel byste na návrat?

Kohout: O tom vůbec nepochybují. Ale nikdy bych nevolil způsob, jaký je dnes běžný u mnoha emigrantů: slibují totiž, jako cenu za to, že se smějí vrátit, že se nebudou stýkat s proskribovanými spoluobčany. Vrátím-li se domů, pak za předpokladu, že moji kolegové už smějí publikovat a že i jiným bylo povoleno vrátit se domů.

WELT: Nedávno se v tisku objevila zpráva, že pražské stranické vedení má zájem o styky "s reformním komunistickým exilem na Západě". Koncem srpna 1987 se prý dokonce

tajně sešli "levě orientovaní českoslovenští emigranti", a to na zámku nedaleko Vídně. Vy a Zdeněk Mlynář jste se prý setkali s bývalým ministrem zahraničí Jiřím Hájkem, který nakrátko přicestoval z Československa. Rýsuje se tady něco nového?

Kohout: Je to jedna z těch zpráv, které bohužel souhlasí jenom "v podstatě". Při bližším zkoumání vypadá takto: nebylo to koncem srpna, ale v půli září; nikoliv na zámku u Vídně, ale v paláci rakouského velvyslanectví v Praze; a profesor Hájek se tam samozřejmě nesešel s českými exulanty, ale s místopředsedou rakouských socialistů, s dr. Fischerem...

Dodavatel této zprávy jako by pracoval pro "Radio Jerevan", a DIE WELT důvěřovala této vysílačce. Ale žerty stranou: Jde o klasický výrobek jistého oddělení desinformace, jehož záměrem je rozštěpit českou emigraci, vždyť odhaleno nebylo nic menšího než nové "komunistické spiknutí". A znovu se potvrdilo, jak málo toho vědí západní novináři o stavu věcí na Východě. Což je možné, aby profesor Hájek tajně opustil ČSSR a zase se vrátil - kdyby mu tohle povolili, pak by to byla zpráva jako hrom, jaká patří nikoliv na pátou stránku novin, ale na první. Jenže v Praze stále ještě vládnou ti stejní ledoví muži z doby 1968/69, a ti by na podobný vývoj nepřipadli ani ve snu, pokud je ovšem nepředběhne skutečnost.

Bude-li se jmenovat Gorbačov, to je zatím ve hvězdách.

Na podzim 1987 nakladatelství The Overlook Press ve Spojených státech vydalo anglický překlad knihy Evy Kantůrkové "Mé přítelkyně v domě smutku". Titul zní *My Companions in the Bleak House, A Novel*, a předmluvu pro toto vydání napsal Václav Havel. List *Los Angeles Times* v nedělní příloze *The Book Review* z 22. listopadu 1987 o té knize referoval. O autorce recenze list uvádí pod čarou: "Styronová je básnířka a novinářka rozsáhle spolupracující s Amnesty International a s Helsinki Watch Committee. Často navštěvuje východní Evropu včetně Československa." Zde je překlad recenze.

Zajetí je uvědomění,
svoboda právě tak

napsala Emily Dickinsonová v devatenáctém století. Z obezděné zahrady, kde se rozhodla setrvávat, pozorovala přírodu a podávala výklad společnosti tak, že tím osvětlovala mysl, city, tajemství ducha obecného člověka. Dynamická česká aktivistka a brilantní prozátérka Eva Kantůrková by mohla být ve dvacátém století dědičkou Dickinsonové.

Kantůrková, již není dovoleno cestovat za hranice ani doma publikovat, "svobodně" volí pobyt ve svém venkovském domku se zahradou. Ale jako pražská signatářka Charty 77 /pozoruhodného dokumentu z roku 1977, jímž obhájci občanských práv mezi českými intelektuály mínili zajistit, aby jejich vláda dbala helsinských dohod/ byla po léta pronásledována. Roku 1981 Kantůrkovou zatkli a poslali

do vězení v Ruzyni poblíž Prahy. Její poutavý, literární cenou odměněný román *Mé přítelkyně v domě smutku* - první její kniha přeložená do angličtiny - se děje uvnitř ruzyňských zdí.

Jevištěm je pro Kantůrkovou cela vypravěčky Evy a přilehlá chodba. Postavy tvoří tucet družek v cele - opuštěná děvčata, šlapky, Cikánky, kapsářky, ženy, jež chtěly vraždit, venkovanky zavedené do Prahy snahou uniknout těžkému životu, ale ocitající se ve sporu se zákonem, protože ztratily občanské průkazy, v totalitním režimu nezbytné, nebo se pokoušely potají navštívit své děti či milence sledovaného policií. Tyto mimojevištní životy se odvíjejí jeden po druhém, aby daly význam bizarním dramatům vězeňského dne. Mučí čtenáře tím, že mu dávají letmo nahlédnout do oken po celém Československu. Znásobené uvědomění, jak bylo vnuceno citlivé Evě, která je odloučena od své nádherné Prahy a zajata v otřesném domě smutku, protože její zakázané texty vyšly v zahraničí, při bližším soustředění všechny ty strašné, humorné, něžné výjevy bolestně pro čtenáře oživuje.

Je skoro nemožné neidentifikovat se s ní a nereagovat klaustrofobicky na nedostatek kyslíku, na zatuchlý kouř^z/cigaret, jemuž zamřížovaná a drátěnou sítí chráněná okénka cely brání vyvanout, na vězeňský zápach lepící se na kůži, do vlasů, na šaty, na matrace, na podlahu, na zdi. Čtenář nevěří, je pobaven a soucítí stejně jako Eva, když je svědkem, jak se rozehrávají fantazie telefonem záchodového potrubí, jež celu spojuje s mužským vězením o patro níž, nebo pomocí dopisů přivázaných na provázkovou kladku a skrze puklinu v okně spouštěných k puklině v jiném okně. Dovídáme se od autorky, že uvězněné ženy žijí fantaziemi, steskem, chtíčem, lží. "Ve vězení člověka snadno posedne touha po tom, co nemůže mít." "Vězení...se dme potlačenými vášněmi..."

Jak se měsíce vlekou, pozorovatelku Evu upoutávají všechny ty divoce komplikované, krásné i groteskní, křehké i tvrdé, velkomyslné i sprosté, čestné i podlézavé Denisy, Lucy, Nancy, Maddy, Fanny, Fair Heleny a Andy Rum Candy. /Jsou jejich jména poangličtěna, protože se předpokládá, že Američané mají raději domácí útulnost než něco mírně exotického? Škoda./ Evino trvalé připoutání k této společnosti žen, s nimiž krom pohlaví a bezmoci nemá nic společného, je až dojemné, i když nás při jedné příležitosti kradmo potěší, jak náhle hněv přemůže její objektivitu a ona zaútočí.

Jasnost, představivost, vtip, tu a tam podrobnost, světlem naplněné kouty nejtemnějších zjištění Kantůrkové pramení z nejlepší české literární tradice: nemyslím tu ani tolik na Kafku jako na soudobé K - na Milana Kunderu, na Ivana Klímu. Kantůrková sice tvrdí, že nepřidala nic, co se nestalo, ale upředla ze své zkušenosti krásnou beletrii. Rozmnožila tím další mezinárodní tradici, a to tradici vězeňské literatury.

Nejpřednější československý dramatik a mluvčí hnutí za lidská práva Václav Havel, sám často v Ruzyni zavřený, v pochvalné předmluvě k Mým přítelkyním v domě smutku uvádí, že toto podivné vězení - "čas/nečas" se tu jeví "hustší" než "lidský čas" - nabízí vyhrocená pochopení, za nichž se "ve zvláštním světle", jež vrhá vězení, opět spojuje a nově hodnotí všechno, co autor zažil venku. Havel, který nesměl psát nic mimo dopisy své ženě, vydatně v nich promýšlel otázky lidské identity, odpovědnosti a horizontů. Produševňovalo to od té doby jeho vynikající eseje a satirické hry.

S fenoménem zastaveného času se různě vyrovnávají ti z bystrých a znalých autorů, kteří kde ve světě přežili věznění. Například Breyten Breytenbach: tento básník v afrikánštině, dopadený, když se vrátil do Jižní Afriky podporovat tamější podzemní boj černochů, ve

svých otřesných Vyznáních teroristického albína líčí, jakým vnitřním i vnějším zlým snem bylo jeho zajetí. Příběh je zasazen mezi minulou lásku a příští vítězství ducha. Vědec a bývalý důstojník Lev Kopelev, jak o tom píše v knize Navždy zachovat, začal sám sebe kriticky zkoumat v okamžiku, kdy se za ním zevřela obrovská vrata gulagu. Když argentinský nakladatel Jacobo Timmerman obývá svou Neočíslovanou celu, uvažuje o společenských předsudcích.

Ale tyto zmíněné svazky nejsou beletrií. Kniha Kantůrkové beletrií je a je to možná nejlepší román svého žánru od Solženicynova mnohem temnějšího Jednoho dne v životě Ivana Denisoviče. Havel říká, že Mé přítelkyně v domě smutku obsahují mnoho výjevů, jež by obstály v absurdním divadle. Živá a dojemná závěrečná kapitola, kde je několik žen bez vysvětlení přemístěno do cely plné vzduchu a světla, to dokonale dokládá. Protože se jim za toho nejistého pobytu logika neosvědčuje, nalézají oporu v pověrách, improvizují strašidelné seance a dotazují se duchů mrtvých. Eva se po propuštění pokouší tímž způsobem ve své zahradě přivolat duchy svých "drahých odešlých", dosud vězněných v Ruzyni. Nakonec se ptá: "Myslí mé přítelkyně někdy na mne?" Tato čtenářka, pro niž je chloubou být její přítelkyní, na ni zajisté myslí.

ANZU A KRÁDEŽ TABULEK OSUDU

(Příběh o krádeži tabulek osudu byl tradován již od starobabylonské doby. Nejmladší dochované fragmenty pocházejí ze 7. století před naším letopočtem. Více než tisíciletý vývoj změnil osobu Anzuova protivníka i jméno jeho matky.)

ŠÍP HO VŠAK MINUL, VRÁTIL SE ZPĚT,
NEB ANZU K NĚMU VZKŘIKL:
"TY ŠÍPE Z RÁKOSU, JENŽ NA MNE LETÍŠ,
VRATĚ SE DO RÁKOSIŠTĚ!"

/ I. tabulka /

"ANZU ODLETĚL A UCHÝLIL SE DO HOR.
CO ŘEKNE, TO JAK OD BOHA Z DURANKI PLATÍ,
NEPŘÍTEL PŘED NÍM JE JAKO HLÍNA!"
KDYŽ BOZI TO SLYŠELI, ZDĚŠENI BYLI.

/ II. tabulka /

"DEJ JEJICH ZMATKU NĚJAKOU LHŮTU..."

/ III. tabulka, novoasyrská verze /

(26 řádků fragmentárních)

(27) ANZUA ZMÁTĽ, HRDLO MU PROŘÍZĽ.

(zbytek tabulky je ztracen)

(z akkadských mýtů; překlad Blahoslava Hrušky)

Dante: PEKLO

V čase, kdy život je vpolou své pouti,
jsem zabloudil, kolem byl temný les,
já z pravé cesty zabředl v houšť proutí. (I., 1 - 3)

až uviděl jsem jako dírou ve zdi
ty krásné věci na nebesích v dáli.
I vyšli jsme a zas viděli hvězdy. (XXXIV., 137 - 139)

: :

V čase, kdy život je vpolou své pouti,
ty krásné věci na nebesích. V dáli
já z pravé cesty zabředl v houšť proutí,
až uviděl jsem. Jako dírou ve zdi
jsem zabloudil. Kolem byl temný les.
I vyšli jsme a zas viděli hvězdy.

: :

Mistr a já jsme vyšli po kanále, (XXXIV., 133)
trpko je v něm, že smrt jen už je trpčí (I., 7)

(překlad Vladimíra Mikeše)

1

Ezra Pound: PAPHYRUS

Jaro...

Tak dlouho...

Gongulo...

2

Po otištění básně literární kritik Timesů napsal:

"Mr. Pound se snaží vsugerovat, že jde skutečně o papyrus,
jehož polovina byla zničena. Doplnit si jej čtenář
může jak chce. Pokusme se o to: Jaro je už zas tady
Tak dlouho jsi byla pryč
Gongulo má krutá krasavice"

(Překlad a poznámka: Jan Zábřana)

3

...je už zas

...tady jsi byla

...pryč má krutá krasavice

P.S.

Dej jejich zmatku nějakou lhůtu,
v čase, kdy život je vpolou své pouti,
tak dlouho jaro, smrt jen už je trpčí,
šíp ho však minul, vrátil se zpět.

(1966 - 1985)

Petr Kabeš

19,1,88

Milý příteli, jedním Vám přeji všechno nejlepší a hodně sil do začátku roku. A chci též poděkovat za zmínku ve Franken. Viděl jsem Kynclův magazín. Potvrdil mi, že sotva si bylo možno přát lepšího tlumočníka. Právem jste mi už dříve vytkl, že jsem Brušákov nekrolog ze Černýa neprobral kriticky věcně. Ale abych stihl Franken, musel jsem psát na základě pouhého poslechu. Pochybné bylo i to, že jsem věcnou kritiku nahradil z dávné znalosti kariéry jména Brušák čínsi ad hominem. Už jsem se skoro připravoval, že to zkusím důkladně napravit na základě textu Brušákovy pohřbivačské řeči nad Černým, který jste mi tak pohotově poslal. Ale v neděli 17,1,88 v osm večer v českém vysílání BBC podávali dva "docenti", Brušák (Cambridge) a Pyncent (Londýn), zprávu o stavu české literatury. Má to být pokračování příští neděle (24,1) a je možné, že se tam docenti opraví (proč jim v BBC říkájí tímhle titulem v Británii neznámým! - jsou to assistant professors, nebo co?). Ale nevypadá to na to: dojem je ten, že oba přijali "normalisaci" jako správnou a oprávněnou včetně faktu, že nejméně deset vynikajících českých autorů (mám na mysli beletrii, esejistiku, kritiku) je z "normalisovaných" vydavatelských procesů zásadně vyloučeno nebo z různých příčin "normalisací" způsobených žijí v zahraničí. Lůkaz je v tom, že B+P mluví jen a jen o autorech tiskem vydaných v oficiálních zdejším nakladatelstvích. Podivuhodná metoda výběru! Jako by B. nevěděl, o čem z této stanice mluví v jiných souvislostech. P. je jeho žák, už asi zase zcela oddaný, až koncem šedesátých let za pražských studií býval ochoten zapochybovat. Též se po svém znormalisovat: z hippieho a původce veršů ve student-sky protestním argotu (českém a někdy poutavém) je oficiální "docent", ať to znamená cokoli. B+P se podobně oficiálně osvědčili už před několika měsíci za konference o slovenské literatuře. Znáz ji ovšem jen ze zpráv v BBC - Vy o tom jistě víte víc. Divný spolek, ti dva. V době, kdy se tady každý trochu vzdělaný, inteligentní a charakterově aspoň v jistém stupni ucelený člověk shání po skutečném, vnitřně necensurovaném a tedy poctivě původním literárním projevu, oni užívají drahocenného času BBC k řídkým a povrchním řečem o převážně řídké a povrchní oficiální literatuře. Vaculík, Havel, Klíma, Škvorecký,

Kundera, Gruša a podobně jim nejsou nic. To je jako mluvit o literatuře první republiky a vynechat Vančuru, Čepa, Čapky, Burycha, Šaldu. Fe Brušákové pohřbívací řeči nad Černým nám skoro dojez, že by takových s podobných vynechávek byl schopen. Je to nemocný nešťastník. Když jsem k němu na konci srpna 1968 (jel jsem na základě dávno dřív vyřizovaného víza do Stratfordu na shakespearovskou konferenci) vešel do kanceláře v Bush House, na můj pozdrav odpověděl: "Dělali jste to špatně ve špatnou dobu." Nejen že já, pokud jsem něco "dělal", dělal jsem to z dalekého okraje, ale i ten vševedoucí tón! Měl jsem to za ironický humor a rozesmál jsem se. nepřijal rozhovor na té lidské a kamarádké úrovni. Rozešli jsme se. Kamarádství, jež začalo někdy 1937, tím skončilo. Přectím se v šedesátých letech za svých návštěv Anglie docela osvědčovalo. Zval mě, ať mluvím v BBC o anglickém divadle či obecněji o Anglii. Přeli jsme se o mnoho věcí, ale skoro to dávalo smysl, i když Brušákova neuspokojená ctižádost být uznávaným českým autorem - ale čeho? - byla po dvou třech skleničkách čím dál zřejmější. Měl tehdy, asi v roce 1965, tři nebo čtyři žáky v Cambridgi. Hoctivě sdělil, že je "lecturer" (nebo to se má překládat "docent"?), a pozval mě, ať se zúčastním vyučování. Byl to kouzelný výlet ranním sničaňovým expresem. Žáci přišli všichni včas, byli pozorní a řeč slibovala být portavá: o Chalčickém. Co poutavých sporů se nejen u nás o tomhle příliš raném smířovateli sporů či místním Montaignovi kdy vedlo! Navíc mi imponuje každý, kdo přednáší suverénně a bez pochybností o své pravdě a úplnosti své výpovědi. Trochu jsem uvnitř kroutil hlavou, ale mluvilo se tu ke třem nezasevěncům o Chalčickém celkem s úctou, takže mě to mělo těšit: šíří se na Západě vědomí, že existuje pradávňá česká vzdělanost a myšlení. Jenže ta úcta nejen byla rezervovaná. Hlavně nezčeřila hladinu průměrně chápavých základních údajů. Jak teď slyším, Brušák zjevně pokračuje v té tradici. Vůbec nemá smysl pro odchylky od akademických zjednodušení a periodisací, nepochybuje o pravosti svých pouček, chybí mu velkokyslnost a s ní spjatý smysl pro humor a seseironii. I s těmi nedostatky by ještě pořád mohl dobře či aspoň průměrně učit v Cambridgi a mluvit do BBC. Jenže on chová zcela iracionální a osobně podmíněnou averzi proti každému, kdo v československé vzdělanosti zakořenil a vydal nějaký plod či polo-plod. Shovívavě mluví o oficiálních autorech, jimž vzhledem k jejich převážné průměrnosti či podprůměrnosti nemá co závidět, a ponechává stranou svého zájmu ty, jimž vzdává čest i místní režim tím, že je zakazuje (nebezpečně by, veřejně publikování, probouzeli opravdu lidské a inteligentní myšlenkové postupy v příliš mnoha zdejším občanech).

Je to případ svého druhu. Stál by se psychopostologický rozbor či aspoň za povídku. Jen je škoda toho času v českém vysílání BBC. Falšuje stav věcí. Proto můj příspěvek pro Franken měl nadpis Porucha na krátkých vlnách. A jak soudím z toho, co jste z něho četl v magazínu, ten jeho smysl musel frankenským hostům uniknout: dověděli se jen, že máš za důležité rozhlasové spojení mezi zdejšími občany a Západem. To je truismus. Mně šlo o to, že se toho spojení někdy ne-užívá dost dobře, jindy zneužívá. Cambridge zaručuje jen svobodu, nikoli kvalitu. Tu musí dočít každý lecturer, "docent" i profesor sám. Brušák ji nedocívá. Fyncent z toho nemá rozum a nekontrolované cosi povídá o slovenské a české oficiální literatuře v Londýně. Opuštěte, ale musel jsem se o tomhle nedopatření zmínit v zájmu věci, o kterou mi šlo. Existuje tu umění literatury, Brušák však o něm ne-cake vědět. Děkuji za porozumění. Váš

Z e n ě k U r b á n e k

Když jsem ne tak dávno pracoval na stavbách, slyšel jsem dělníky říkat: Na to bychom měli jít s bucharinem. To když stáli před nějakým složitým problémem a usoudili, že velké ruské kladivo by problém nejlépe vyřešilo. Ptával jsem se, zda vědí, že Bucharin byl známou osobností ruské revoluce. Nevěděli nic. Bucharin je velké kladivo.

Před padesáti lety, v době velkých moskevských procesů, věděl téměř každý, kdo je Bucharin, stačilo nahlédnout do novin. Bucharin byl hlavním obžalovaným a posledním z Leninových druhů, které Stalin poslal na smrt. Lidé se pak v té době dělili na ty, kteří uvěřili, že Bucharin je špión a zrádce a na ty, kteří neuvěřili a s počtem konce jednoho bláhového snu sledovali hrůzné divadlo lži a krve.

Jako studenta mě tato staré historie zvláštním způsobem vzrušovala. V padesátém prvním roce jsem chodil mezi regály knihovny slovenského semináře brněnské univerzity a pátral jsem po autentických stopách, v knihách a časopisech. Když o tom poctivějš uvažuji, nemyslím, že jsem byl zkrušen lidským osudem popravených. Byly to vzdálené děje a Bucharin byl protagonistou revolucí, které se odehrály dávno před mým narozením. Revoluce přece vždycky požívá vlastní děti. Sežrala Dantona, Robespiera a Saint-Justa, jak jsem o tom četl v Dějinách francouzské revoluce od S.K. Neumanna, které byly také v knihovně slovenského semináře. Jenže děti francouzské revoluce se před tribunálem bránily, vykřikovaly, spílaly soudcům a svědkům, kdežto děti ruské revoluce se před soudem chovaly jak náměsíčné ovce, plivaly na svůj život a spěchaly pře popravčí četou, jako by se toho okamžiku už nemohly dočkat. Panebože, když si vzpomenu, kolik slavných a ctěných lidí, vzdělanců a proletářských vůdců, syčelo hněvem nad zrádci! A s jakou podivnou bázní jsem četl o těch, kteří se odmítli podřítit ^{se} chobru, o Šaldovi, Teigem, Kalandrovi a jiných.

Jak je možné, ptal jsem se, že se vzdělanci nemohou dohodnout o věci tak prosté, zda někdo měl být nebo neměl být zastřelen? Co jsou to za dějiny, když nemohou jednoznačně dokázat, kdo je kdo není zrádce? Přejde doba, kdy se o tom všem doví pravdu? A bác, za rok vypuklo totéž a v ještě odpornější podobě v Praze.

Nu, v požehnaném roce 1988 to vypadá tak, že N. I. Bucharin /1888 - 1938, všimněte si těch čísel! /bude konečně rehabilitován. Svědčí o tom řada článků v sovětském tisku. V nich se samozřejmě nepochybuje už teď o tom, že Bucharin byl obětí Stalinovy zvrle. Teď jde o to, že Bucharin a jiné oběti čistek mají být stranicky a občan-

ky rehabilitováný, prohlášený za věrné soudruhy. Už pracuje příslušná komise, jejímž členem je i Gorbačov.

V Bucharinově případě, zdá se, nejde jen o akt posmrtné spravedlnosti. V nynější sovětské interpretaci je Bucharin vyzdvihován i jako opozičník, který se stavěl proti překotné industrializaci a násilné kolektivizaci. Snad. Všechno bylo ještě složitější a z mravního hlediska a z hlediska politické kultury ještě oblučnější. Od Světlany, Stalinovy dcery, víme, že Stalinovi a Bucharinovi se navštěvovali a že strýček Bucharin ji houpával na kolenou. Z Nezvalova svědectví víme, jak ho rozčaroval Bucharinův referát o literatuře a jsou známy také dithyramby, které Bucharin přednesl na Stalinovu počest.

Nenávist, která vypukla ve třicátých letech mezi revolučními vůdci měla příznaky skutečného šílenství. V knize, která byla nejvyšší učebnicí marxismu-leninismu, v Dějinách VKSb, jsou stopy tohoto šílenství zřetelné. Třicet let jsem se do této knihy nedíval, teď si znovu čtu: : - zlosyni z řad bucharinovsko-trockistické bandy - vyvrhelové lidstva a nepřátelé lidu - padouši - bělogvardějské zmetci - nicotné hnidy - ubožáctí lokajové fašistů - atd. atd. Mnohokrát jsem už uvažoval o tom, jak se asi podepsalo pozorné studium této knihy na mém vědomí. Možná má zásluhu na tom, že jsem ve svých textech nikdy nepoužil slova hnida, lokaj, banda a zlosyn. Spíše to však bylo asi podvědomí.

Je to všechno dávno a soudný člověk se ptá, nač vlastně ty komise jsou. Je přece absurdní, když jsou lidé padesát let po smrti úředně očišťováni od nařčení, kterým beztak už nikdo nevěří. V Rusku to je to však jinak. Čtu dojemné historky o tom, kterak ženy, děti a vnucí desítky let zhromažďují důkazy, aby dosáhly rehabilitace svých otců a dědů. Nejde totiž o mrtvé, jde o živé, všichni tito potomci vyrostli v dětských domovech jako děti nepřátel lidu, žili pak s cejchem na čele a dodnes jsou v sovětské společnosti jakoby poznamenáni. Z toho hlediska bude rehabilitace N. I. Bucharina a jeho družů jistě významná. Snad i jako pozdní katarze společnosti založené na lži. A když to půjde dále, přečteme si možná v novinách i zažloutlelé fotografie faksimilní příkazu, kterým byl vyslán do Mexika vrah L. D. Trockého.

Velkým optimistou v tomto ohledu však nejsem. Zločiny v politice se vzpírají jaksi samy svému odhalení. To jen velká vlaková loupež byla vysvětlena beze zbytku.

Milan Šimečka

O Kunderovi jinak

Připomíná to výjev z Kunderovy "Knihy smíchu a zapomnění": rybákovští národní umělci se berou za ruce se zakázanými autory a vykázaní literární kritici se drží se ždanovovskými teoretiky a rozestupují se, až tvoří kruh, a roztáčejí se a hle už tančí. A je to tanec andělů, jehož další kolo už letí nad městy a nad celou zemí.

A co je příčinou tak dojemných slavností jednoty?

Oficiální česká básnička, jež pravidelně čte všechny novinky od Gallimarda, prohlásila před časem ve spisovatelských kuloárech, že poslední romány Milana Kundery jsou už jen pouhá pornografie, a profesor Josef Hrabák poznamenal zas v literárním přehledu publikovaném počátkem osmdesátých let v deníku Rovnost, že Kunderův "Žert" je "nasátý jedem". Oficiální marxistická literární kritika buď o Kunderovi mlčí anebo se zalyká nadávkami, ale i v ghettu neoficiální literatury povstali nemilosrdní Kunderobijci a obávám se, že i přes Jungmannovo umírněné bilancování kunderovské polemiky /"Otvírání pastí na kritiku"/ je i nadále dost nebezpečné říci něco na Kunderovu obranu. Taklik odvahy opravdu nemám a ostatně - spěchám rychle dodat - i já nejsem bez výhrad vůči autorovi "Nesnesitelné lehkosti bytí". Takže se nepokusím vstoupit do polemiky /nemohl bych i z toho důvodu, že neznám celou, dnes už rozsáhlou kunderovskou literaturu, a Kunderovy poslední dva román jsem sice se zájmem přečetl, ale už je taky nemám po ruce/ a spokojím se jenom tím, že tady opíšu, co mě napadlo při nové četbě "Žertu" a románu "Život je jinde" a co - na rozdíl od účastníků polemiky - považují za podstatné.

Jde mi vlastně jen o tři poznámky: k postavení vypravěče v Kunderových příbězích, ke kunderovské modifikaci "hry s vyprávěním" a ke groteskní smrti v Kunderových románech. Každé z těchto témat

by stálo za samostatnou studií, ale ze zmíněných důvodů zůstanu jenom u úvodních poznámek.

Jsou čtenáři, co tvrdí, že Kundera je věrný opisovač života, a dokládají to vždy nějakými konkrétními detaily /nejraději z jeho nejintimnějšího privatissima/, jejichž reálné předlohy mohou buď ukázat prstem anebo aspoň popsat v osobní vzpomínce. Ale ve skutečnosti je to tak, že konkrétními detaily jeⁿprokrvuje tkáň svého vyprávění a nevypraví z potřeby zbavit se nějakých obtížných zážitků, ale spíš obsedantních myšlenek, jež tělem učiněny jsou až v mystériích příběhů. A tak tomu bylo už od prvních povídek, a už před tříadvaceti lety v rozhovoru publikovaném na obálce II. vydání prvního sešitu "Směšných lásek" řekl Kundera naprosto zřetelně:

"Abych vám naznačil svou orientaci: Nemohl jsem se nikdy přinutit číst Zolu, ale miluju jeho protinožce: Anatola France. Ctím upřímně moderní americkou prózu, ale Thomas Mann a třeba i Robert Musil jsou mi milejší... Prostě: přesnost úvahy ~~me~~ strhuje více než přesnost pozorování, mám rád v literatuře neskrývaný intelekt, ať už se projevuje reflexí, analýzou, ironií či hravostí kombinace."

Kundera není věrný opisovač života, ale konstruktér par excellence. A proto bývají jeho prózy často prostoupeny esejistikou /píše eseje se stejnou chutí, s níž vypráví příběhy, a jak vstupují celé esejistické stránky do jeho příběhů, tak jsou zas jeho eseje příběhově komponovány, s nápaditou, kunderovskou pointou/ a jeho čím dál šedivější jazyk není ani tak vyjadřovacím prostředkem "rozmarného Boccaccia" jako spíš "ironického Voltaira", obdařeného ovšem schopností vymýšlet si zvlášť zábavné konstrukce-příběhy.

A jestliže s Vančurou sdílí jeho zalíbení ve "hře s vyprávěním" a "hře se čtenářem", je na hony vzdálen jeho fascinaci jazykem jako tím prvním hýbatelům příběhů.

/Milan Jungmann samozřejmě ví o konstruktérovi i o "hře s vyprávěním", ale řekl bych, že chová k oběmu chmurnou nedůvěru, tu legitimní dědičku někdejšího přísného kodexu marxistického literárního kritika. A protože se Kunderovy romány vymykají mustru realistické prózy, dokáže se na ně při nejlepší dobré vůli podívat jen s všeodpouštějící tolerancí./

Domnívám se, že porozumět Kunderově próze především znamená věnovat dostatečnou pozornost postavení jeho vypravěče a pak tomu,

co jsem nazval "hrou s vyprávěním". Ale zatímco "hra s vyprávěním" je u nás odedávna mimo hlavní proud literatury /reprezentovaný i dnes jak v oficiální, tak v ineditní produkci "jadernými realisty"/, v takovém francouzském, ale i anglickém a německém písemnictví má silnou a významnou tradici, kterou bych mohl demonstrovat na celé řadě jmen, ale spokojím se dvěma příklady: Lawrence Sterne, "Život a názory pana Tristrama Shandyho" a Denis Diderot, "Jakub Fatalista" /a nejen tradici, ale i nejživější přítomnost, protože v renesanci příběhu v sedmdesátých a osmdesátých letech se na literární scéně nevrací jakýsi inovovaný realismus, ale vyprávění-hra, které nerespektuje fakta a zachází svévolně s historickými daty - viz např. Doctorowův "Ragtime" - protože nemá ctižádost zobrazovat, ale v podobenství, metafoře nebo sugestivní konstrukci vyslovit to nejdůležitější o skutečnosti, čehož nejčerstvějším příkladem je i "Parfém" P.Saškina, opravdu pohotově přeložený pro slovenský Tatrán/.

A proč pojem "hra s vyprávěním" zní v českém literárním kontextu pořád ještě dost podezřele, by taky stálo za důkladnou studii /která by si například všimla toho, jak "marxistický kodex" v ledasčem navázal na "obrozenskou tradici" a česká literatura, ta smrtelně vážná věc, ztuhla v přísné kontinuitě, kterou střeží "realismus", ten četník české prózy, nebo lépe - její četnický pes, pošťkávající na každého, kdo vybočí z řady/. Chci říct, že jiným než tzv. "realistickým postupům" nebyla zatím v české literární teorii věnována dostatečná pozornost, a proto se i do hodnocení Kunderova díla vloudila spousta omylů.

Tak se například stalo, že Kunderova "Kniha smíchu a zapomnění" byla u nás kýmisi označena za artefakt, jaký by briskně a opakovaně mohl vyrobit i computer, přičemž tohle obvinění nejspíš vyvolal princip variací, na němž je kniha důsledně vystavěna. Ve skutečnosti je to - a tak bych ji nazval - "kniha traumatu a bolesti", a smích a zapomnění zde jen pojmenovává nejčastější typ kompenzace, kterým se autor brání před traumatem a bolestí /je to první Kunderova kniha napsaná v emigraci a nese všechny charakteristické znaky sebezáchovné terapie, která do fází omotává a balí obludnou a hlodavou I í t o s t , což je ústřední pojem téhle knihy, tak jak v "Nesnesitelné lehkosti bytí" jím je s o u c i t , a lítost a soucit, ta dvojice, již známe už z "Žertu", svědčí o tom, jak jsou si blízké obě ty exilové knihy, a vždyť název druhé z nich se objevuje už v první, v kapitole "Tamina", ve slovním spojení

"nesnesitelná absence tíže"/.

A pokud jde o variace /mimochoodem, zas jeden z oblíbených prostředků "hry s vyprávěním", jak se s ním setkáváme u Weinera, Linhartové, Vyskočila, a jak si ho sám Kundera objevuje a definuje v románě "Život je jinde", v kapitole "Čtyřicátník"/, je to zas jen další způsob, jak reagovat na trauma: krouží se kolem jeho žhavého jádra a opakují se úporné pokusy racionalizovat je z rozličných stran a rozdílných pohledů.

Každý, kdo se zabývá vztahem Kunderova literárního světa ke skutečnosti, musí vzít na vědomí jiné prostředky jejího zpracování než v tzv. "realistickém zobrazení", a měl by si všimnout, jakým způsobem se tyto jiné prostředky vzdalují českému románovému kánonu, kodifikovanému nakonec n e j d ů s l e d n ě j i v oficiální české produkci sedmdesátých a osmdesátých let.

Postavení vypravěče v Kunderových románech. Bylo by zajímavé sledovat je od knihy ke knize a na těch zatím pěti románových zastaveních. A tak jestliže čteme Kunderův "Žert" v konfrontaci s jeho dalšími romány, vidíme dnes docela zřetelně, jak kompozice tohoto prvního románu je na několika místech "násilně vyšponovaná", vidíme trochu křečovitě přechody mezi jednotlivými částmi a dokonce můžeme mít pocit, že forma, kterou autor zvolil, je prostě "kůže pro úplně jiného živočicha". Příklad: když autor potřebuje odvyprávět minulost Ludvíka Jahna, musí ho vydat na dostatečně dlouhou večerní potulku podél řeky Moravy, provázenou dostatečně dlouhým Ludvíkovým monologem, přičemž krajina evokuje jinou krajinu, nálada toho večera vyvolává jinou a dávno zapomenutou náladu a celý ten proces vybavování musí mít takovou výdrž, aby nás stačil do všech podrobností informovat o těch peripetiích Ludvíkova osudu, které musíme znát, chceme-li sledovat další pokračování příběhu. A těchto a podobných toporných postupů, k nimž se tak často utíkají autoři tzv. realistických románů, se Kundera provždy zbavuje už v druhém svazku "Směšných lásek", kde /v povídce "Falešný autostop"/ objevuje svého autorského vypravěče. A když pak svůj povídkářský objev zúročí v druhém románě /"Život je jinde"/, rázem mizí všechny vypravěčské švy a topornosti a každá situace je přirozená, protože se odehrává v prostorách konstrukce a ne už v kulisách tzv. realistického příběhu. V "Žertu" jsou ještě patrné vypravěčské křeče tam, kde mluví postava nejnápadněji vzdálená autorově mentalitě /monolog rozhlasové redaktorky a monolog primáše cimbálové muziky/.

a nejpřirozenější je vyprávění tam, kde jako by promlouval sám autor /ústy svého smutného libertina Ludvíka Jahna/.

V "Žertu" se ještě Kundera podřizuje u nás tak závaznému románovému kánonu, a to je taky to jediné, co tomuto románu - v němž se taky hned napoprvé objevují Kunderovy klíčové pojmy: lítost a soucit /celé je to příběh Ludvíkovy mučivé lítosti, dobírající se "vykoupení" až v soucitu s ostatními protagonisty příběhu, od Lucie až po rozhlasovou redaktorku/ - chybí do velikosti.

Při hodnocení a charakteristice Kunderova autorského vyprávěče se v kunderovských polemikách někdy vychází ze dvou mylných premis. Prvou je ta tradiční: ztotožnění autora s autorským vypravěčem. Vypravěč románu "Život je jinde", "Knihy smíchu a zapomnění" a "Nesnesitelné lehkosti bytí" /"Valčík na rozloučenou", to Kunderovo "divertimento", má tady - i pokud jde o vypravěče - zcela zvláštní postavení/ vyslovuje do značné míry autorovy názory, ale vůbec nebyl stvořen z téhle potřeby ztotožnění, ale daleko více pro nové možnosti, které autorovi skýtá: odstup od fabule, ironický komentář a oslovení čtenáře, hra s vyprávěním a v neposlední řadě i hra se čtenářem. Kunderův autorský vypravěč podléhá dokonce jisté stylizaci a v tomto smyslu je to zase nakonec bezmála literární postava. A tak Kundera zbavuje postavy svých příběhů povinnosti vyprávět tím, že vyprávění autonomizuje, ale vytváří tak zároveň nový subjekt, jenž se svými sympatiemi a antipatiemi projevuje nakonec zase jako postava, zvláště v okamžiku, kdy si uvědomíme, že není zcela totožný s autorem. V kunderovských polemikách se často mluví o suverénním vypravěči, a to je druhá mylná premisa. Nejenže Kunderův autorský vypravěč není zcela totožný s autorem a je to svým způsobem zase literární postava, ale ani jeho moc nad osudy románových hrdinů a příběhem není tak bezmezná. Naopak, je spíš jen zdánlivá. I když nepochybuji o tom, že čtenář, který je vypravěčem důvěrně oslovován a před jehož očima vznikají a jsou pojmenovávány postavy a je mu vyložen princip zrodu románových hrdinů a nahlédne i do zákulisí románových zápletek, že takový čtenář si může zaměňovat vypravěče /a s ním i autora/ za suverénního demiurga. A netuší, že kunderovský vypravěč /a s ním i autor románu/ je stále jen tím "truchlivým bohem" příběhů, shlížejícím bezmocně na osudy, jež rozběhly se z jeho úradku.

Kundera není věrný opisovač života, ale jeho konstrukce obrůstají živou tkání skutečnosti a jeho postavy ožívají v mystériích příběhů

a výsledkem je složitý svět románových hrdinů, v kterém není nic autorsky svévolného, a řídí se vlastními zákonitostmi, stejně přirozenými jako býval kdysi tvar a řád realistického románu.

Kunderovy příběhy neznají jinou smrt než groteskní /a to je poslední téma, kterého se chci ještě dotknout/. A týká se to nejen postav vypravěčovu ironickému subjektu vzdálených /jako básníka Jaromila v románě "Život je jinde" nebo rozhlasové redaktorky v "Žertu", o níž se smrt jen tak výsměšně otře/, ale i nejbližších a nejmilejších, jako Taminy z "Knihy smíchu a zapomnění" anebo vypravěčova tatínka z téhož románu /umírá na pozadí groteskní kulisy, hlasu Gustáva Husáka promlouvajícího k pionýrům/.

Erotika a smrt mají v Kunderových prózách tutéž funkci, ale jejich funkční ztotožnění nemá nic společného s psychoanalytickým zasnoubením Thanata a Erota, ale smrt a erotika se u Kundery sbližují prostřednictvím ztrapnělé a zneuctěné i n t i m i t y . Jsou to dvě nejintimnější lidské "situace" a právě jejich pomocí představuje autor grotesknost osudu svých postav.

Je zde ovšem jedna a jediná výjimka: smrt Tomáše a Tezery v "Nesnesitelné lehkosti bytí". Nepatří do panoptika groteskních smrtí. Kundera s ní zachází zcela nekunderovsky: odsouvá ji decentně stranou. A tím, že se o ní sotva zmíní /zběžně a kronikářsky/, ponechá jí její patos a romantický odér pointy velkých milostných příběhů. Ale pod tím "velkým milostným příběhem" je zas kunderovská groteska, jenže autor nám brání proniknout blíže a uvidět ji. Místo toho nabízí dojemnou, tristanovskou verzi. A necítím se oprávněn zvedat roušku tam, kde ji autor nechal záměrně spuštěnou, jen mě nad tím napadá, že román nemusí být jen pastí na hrdinu, pastí na čtenáře, pastí na kritika, ale může být i pastí na autora. A to je má čtenářská zkušenost s "Nesnesitelnou lehkostí bytí": čím suverénněji Milan Kundera ovládá románovou techniku, tím víc mu hrozí, že se opravdu pokusí být tím suverénem osudu svých postav a půjde tak proti řádu i smyslu svých příběhů, zapomínaje, že /jak praví Ludvík Jahn v "Žertu"/ "příběhy... jsou mytologií tohoto života a že v té mytologii je klíč k pravdě a k tajemství."

Leden 1988

^{Kolín}
Mnichovské nakladatelství Index upozorňuje v úvodu knihy Pavla Kohouta Kde je zakopán pes /534 str./, že vychází v dvojí podobě: v německém překladu je zachována pro snazší porozumění časová posloupnost děje, původní česká verze má však "náročnější formu", střídají se v ní totiž dvě časové roviny. Kurzívně tištěné pasáže jsou vzpomínkové, vracejí se do let 1961-1979; běžně tištěné kapitoly tvoří téměř dobrodružný, několikadenní příběh kuriózního souboje autora s anonymními vyděrači v r.1978, kdy byl nucen dát se pod ochranu kriminálky a jednat podle jejích pokynů. Ironický, politicky usvědčující podtext této napínavé, ale i zbytečně napínané story je v tom, že kriminálka je krátká na dobře utajené, v pozadí řádící teroristické složky zřejmě téže bezpečnosti. Tok obou ramen příběhu se v závěru slévá, když vzpomínky dospějí k roku 1978, tedy k roku, v němž započala ona podivná detektivka s vydíráním disidenta Kohouta, nuceného žít teď ve venkovském ústraní Posázaví.

Redakce nakladatelství dále čtenáře uvědomuje o tom, že české vydání je rozšířeno o určité doplňky a doporučuje těm, kdo by dali "přednost dějové posloupnosti", aby si napřed přečetli kapitoly tištěné kurzívou a pak teprve zbytek... Snadnost, s níž lze "náročnou formu", která "gtěžuje /proboha, ztěžuje!/ či dokonce znemožňuje pochopení", převést do nenáročné formy jednoho dějového proudu, budí podezření, že předložené umělecké sdělení nevyvřelo vnitřním obsahovým přetlakem materiálu, nýbrž že je spíše obratným formálním ozvláštňením, jež má dodat vyprávění vnější napětí, určitou efektnost. Kohout také bohatě využívá možností, jež mu zvolený postup umožňuje a končí "detektivní" kapitoly vždycky přesně v okamžiku, kdy čtenáře nejvíc navnadí zadržnutou situací, nově se vynořivším hroživým faktem nebo jinou překvapivou pointou.

Knihá má prapodivné žánrové označení - memoároman. Toto umělé spojení odlehlých pojmů chce možná naznačit, že jde o zvláštní útvar, v němž k sobě neoddělitelně přilnuly vzpomínky a umělecký výmysl. Jenže nikoli! Ve vstupní kapitole se autor zapřísahá, že bude pouhým zpravodajem: "Chci to všechno zapsat bez fantazie, opíraje se o přísně přesnou dokumentaci, kterou jsem pořizoval z hodiny na hodinu slovem, obrazem i zvukem" a kdesi na konci označuje svůj text za "nesmyslný román". V německém překladu, jak soudím z recenze - příznivé recenze - ve Frankfurter Allgemeine Zeitung, má kniha označení jednoznačné: Roman. Z dějin literatury známe ne-

smyšlené příběhy, ale pokud vím žádný nesmyslný román, protože výmysl, fantazií vzniklá fabule a syžet jsou s tímto slovesným druhem neodmyslitelně spojeny. Kohout užívá i jiných /nepěkných/ ~~stvoření~~: zákonochránce, snídaňoběd. Ty chtějí prostě jen s poněkud pochybnou vtipností naznačit splynutí dvou pojmů, ale nemají žádné významové důsledky. Memoároman však důsledky má: kdyby šlo o jistý nový druh románu, neměl by Kohoutův text věrohodnost dokumentu, svědectví, záznamu faktů a každý politický oponent by mohl popis událostí let 1961-1978, jak jej podává Kohout, vyvrátit poukazem na to, že je to románová konstrukce, v níž se smyšlenka prolíná s fakty.

Přitom však hodnota Kohoutovy prózy stojí a padá právě tím, nakolik je věrohodná nikoli psychologicky, ale dokumentárně, memoárově. I když vezmeme v úvahu, že každý sebeobjektivněji míněný pohled a každá vzpomínka jsou zbarveny či jistým způsobem posunuty osobní optikou a světonázorovým postojem, přece zůstávají cenným svědectvím, které jiný pohled a jiná vzpomínka mohou sice korigovat, ale nikoli vyvrátit jako výmysl, kterému se v mimouměleckém kontextu říká lež. Kohout zachovává svou knihou paměť o prvním desetiletí tzv. normalizace, které už se stalo dějinami; oficiální propaganda by na ně nejraději zapomněla, protože co se tehdy dělo s těmi, kdo neměli pružné svědomí a nemohli se obrátit jako na obrtlíku, není mocipánům zapřísahajícím se dnes demokratizací vůbec ke cti.

Po porážce obrodné politiky mohli její zastánci zaujmout - a taky zaujali - různý postoj. Kohout zvolil programově neústupnost, nemínil se vzdát naprosto ničeho, nevyhýbal se konfrontaci s bezpečnostním aparátem, jenž jediný byl určen nejen k politické, ale i k existenční likvidaci neposlušných intelektuálů. Tento aparát nejednal ovšem v rukavičkách, každý prostředek mu byl dobrý k dosažení cíle, bezskrupulóznost zákroků byla jen důsledkem nekontrolovatelné všemoci, před níž kapitulovaly zákon i právo a soud. Kohout svým provokativním vzdorem v beznadějně situaci ze sebe udělal terč, do něhož se trefovali fanatičtí primitivové z patologické společenské sedliny i úředně pověřeni likvidátoři české kultury, ale poutal k sobě také nelibost těch, kdo mu kdysi byli názorově blízko a teď se v zájmu své záchrany museli pokořit a hořkost v duši si ~~zadržo-
vali~~ vali tím, že mu vyčítali jeho zdůrazňovanou neochotu smířit se s triumfujícím násilím. Otřesně působí např. setkání s režisérem Olegem Jefremovem, v jehož varování jsou uloženy letité zkušenosti jeho sourodáků: kdo neumí po rusku přezimovat, zmrzne - radí mu tedy, aby přitakal lži a zachoval si tak možnost tvořit dál...Když ne-

uspěje, zpije se do němoty. Ale defiluje tu celý zástup známých kulturních postav, Kohoutových přátel bývalých i nynějších, a každého portrétuje zkušenými, elegantně taženými linkami tu měkkými, onde tvrdými, usvědčuje charakterovou slabost a mravní zpustošení, leckoho bezohledně devaluje, např. režiséra K. Steklého, J. Vinkláře, M. Jariše aj. Názorovou zbraň zkříží i s M. Kunderou a konstatuje, že jejich životní postoje se diametrálně liší.

Teroristický klan, který se na Kohouta ~~zaměřil~~ ^{zaměřil}, rozběsněn k nepřičetnosti neopovrhl opravdu ničím. Čtenář z jiného kulturního okruhu možná dokonce zapochybuje, může-li ideologická zášť v kdysi civilizované zemi řídit tak bezuzdně a doslova znelidštit. Nastražená výbušnina v autě, porušený brzdový systém v druhém, násilná karanténa obou manželů v přísně izolovaném infekčním oddělení Bulovky pro údajnou, jen teoreticky známou chorobu, zabránění bytu na Hradčanech, otravování psů prudkým, přásně v laboratořích střezným jedem - to vše má blízko k absurdnosti, ale byla to realita oněch let. Kohout znamená jejich atmosféru, tak jak ji vnímal, i úsilí o její překonání od nápadu hrát tzv. bytové divadlo, přes zrod Vaculíkovy edice Petlice až ke vzniku Charty 77 a následnému šílení moci, popisuje mechanismus utahování šroubů, kdy "jako spisovatelé jsme za ten jediný měsíc pochopili i procítili, jak se z člověka stává žid", kdy se strach postupně zmocňoval i lidí, kteří se za normálních okolností chovají slušně a čestně, teď ale zoufale hledali důvody, jež by omluvily jejich selhání. Kohout pro ně nemá omluvu ani pochopení, leda - jako u J. Wericha - lítost, neuznává, že člověk je s to jednat lidsky jen v lidských poměrech, jinak že se vnitřně hroutí většina společnosti, protože přestane mít naději. Spor s těmi, jejichž odsuzování disidentských "provokací" bylo jen rubem zrazených přísah, vede Kohout dál i teď v exilu, když se několikrát vyčítavě obrací vůči německým levicovým intelektuálům, kteří "východoevropské" obránce lidských svobod považují za protisocialistické štváře a dokonce prý ohrožovatele mírových snah.

Kohout si sám před sebou netají, že pro svou ranou /proboha, ne rannou! / tvorbu a způsob svého zápasu se zdeformovaným socialismem je mnoha lidem trnem v oku, otevřeně o tom píše, uvědomuje si, které složky povahy živí jeho aktivitu a které ji devalvují. Ale přes toto vědomí není s to se zbavit určitých, z jeho bytosti zřejmě nevykořenitelných vlastností a ubránit se výstředním projevům životním i uměleckým s nimi spojeným, které musí kriticky konstatovat

ke své lítosti i ten, kdo sympatizuje se základním zaměřením jeho úsilí reagovat na skutečnost důsledně a bez kompromisnictví.

"Zachtělo se mi mocného gesta. Co kdybych jim skočil z okna?" /s. 406/ píše bezelstně, aniž si patrně připustí, že tato touha po mocném gestu je nepotlačitelnou potřebou teatrálnosti. Když veze zraněnou ženu do nemocnice a bezpečnost ho nutí vystoupit z auta, uzamkne se v něm, klaksonem troubí signál SOS a ohrožován jednou z goril pistolí, volá: "Zatýkají spisovatele Kohouta s jeho manželkou!!" /s.423/. Trojice penzistů na chodníku zděšeně prchá, a tu ho teprve trkne, že to bylo "trapné...i směšné". Tu scénu ovšem nepotlačí, prezentuje ji čtenáři i s tou trapností a směšností, pociťuje ji zřejmě jako momentální, pochopitelný výkřik terorizované duše. Ale je tu mnoho jiných epizod, jimž přikládá význam ve své soustavné obraně proti nezákonnostem, jež mu má pomoci zůstat tím, kým chtěl být "v celém tom bahnitém čase". Jsou to třeba jeho demonstrativní návštěvy v Klubu spisovatelů po zákazu obsluhovat vyloučené spisovatele, kdy si přináší denně buřt s chlebem a krájí si ho kapesním nožem na papíru.

Všechna gesta, ať mocná, ať planá, berou zápasu o zachování kontinuity české kultury, o svobodu tvorby a myšlení, o důslednost člověka jeho smysl a proměňují vzdor v trucovitost, je to jako by se cíl zaměňoval s prostředky, jako by šlo opravdu jen o to handrkování s mocnými. Kohout je tak strhován tím, čemu sám říká hra, "v které právě statuji", že ani na chvíli nezapochybuje o způsobech, jimiž projevuje svou nepoddajnost, o své taktice, nikdy není znejistěn, neklade si otázky, zda nejedná nepřiměřeně a neohrožuje tak nejen svou bezpečnost, ale především věc samu, podstatu, o níž jde. Je to zkrátka autor suverénně osobnostní projekce, který nezná sebereflexi a skepsi a dává se strhovat svou bojovnickou vášní, je ochoten být se až do sebezničení, ale nemá vnitřní dispozice pro existenciální zahloubání, pro bezohledné sebezpytování, pro vytrvalou a neúprosnou bdělost nad vlastní lidskou určeností, neobává se o svou integritu, jako by mu byla dána jednou provždy a on ji už nikdy nemohl promarnit.

Časově navazuje na memoáromán Kde je zakopán pes bezprostředně Vaculíkův Český snář. Návaznost tu je i v názoru na situaci kultury a dobové jevy, ale vším ostatním, celým uměleckým pojetím je Český snář protikladem Kohoutova díla. "Nebudu jednat /tj. u výsledku/ podrobně líčit, stejně o tom píšu s nechutí a jen proto, že už to musí být," svěřuje se Vaculík. Jeho zájem je upřen jinam, za-

jímá ho především, neboť je romanopisec, co situace obklíčení dělá s ním, neustále klade sebeironické výbušniny pod vlastní autenticitu, rozbíjí svůj představový svět, aby mohl znovu skládat sám sebe a prověřovat si oprávněnost úkolu, který si předsevzal. Proto taky ~~Právě on~~ zprvu nepochopen ani nejbližšími, nadhodí otázku, zda statečnost hrstky vzdorujících je neizoluje, nevzdaluje od celku občanské společnosti, která cítíc se jaksi zahanbena svou neschopností držet s nimi krok může je vinit ze sektářské pýchy a marnivé slávychtivosti. Vaculík se dává všanc čtenářovu soudu tím, jak bezohledně upřímný je sám k sobě i k blízkým, jak se svěřuje se svými nejistotami, slabými chvílkami a lidskými poklesky. Ale drásavost jeho intimního i veřejného života je také zárukou, že nic nehraje, že ironicky vylehčovaným sporem se sebou a o sebe zkouší opravdovost svého bytí, svou integritu, svou lidskou celistvost.

Kohoutovi je něco takového (vzdáleno/naprosty), slovní souboje s vyslychajícími líčí naopak s náramným požitkem, všechno ostatní je vlastně jen doplňkový, odlehčující materiál. Protože nemá dost myšlenkové pronikavosti a původnosti, kterými by mohl čtenáře zaujmout pro složitější, hlubší a závažnější lidské problémy, a ne pouze pro své osobní trable, byť byly zástupkou celospolečenského traumatu, zůstává stále jen u popisů a postřehů, téká od epizody k epizodě a hlavně je zcela bezstarostný při líčení životního stylu svého a svých přátel a nevytuší ani v nejmenším, že by tím mohl čtenáře dráždit a odcizovat se tzv. normálním lidem, zapomíná, že každá výlučnost je zrádná.

Vím dobře, co sleduje: chce ukázat, že zaživa pohřbení nejsou svým údělem zkrúšení a že vytrvávají nezasaženi ve své naději, že nelkají a umějí se radovat ze života, chce vyvrátit výtku, kterou jeho text může vyvolat, totiž že je to jen určitá zastřená forma českého stěžovatelství a fňukalství, sklonu k mučednictví a lítostivému vystavování vlastního utrpení. Dělá to však bohužel jen zcela vnějším způsobem: podrobně vypočítává dobré jídlo a pití, jež si dopřává se svými přáteli při nejrozmanitějších příležitostech, neustále zdůrazňuje svůj zvyk o Štědrém dnu absolvovat v Klášterní vinárně "tradiční šneky a sekt" atd.. Jistý diplomat prý proto mohl hlásit, že s postihem disidentů to nebude tak horké, když je vidí stále "vybraně hodovat a pít", ať už v Praze či v "milovaném hotelu Pupp" v Karlových Varech. Připočteme-li k tomu přemrštěnou pozornost, kterou autor věnuje osudům a příběhům svých "zástupných dětí" - psů

/kniha chce být "psí slavností", pes je titulním hrdinou/, je to dost na to, abych si uměl představit, jaká vlna protestních dopisů šplíchne do redakcí exulantských časopisů a jaká by vtrhla do redakcí u nás, kdyby kniha vyšla tady. Zbytečně dráždivé rysy ~~ve~~ vyprávění, pojatém jako autentická zpráva o likvidování české kulturní paměti, by se rovnou nabízely jako ospravedlnění pomluv o šoumenech, jimž jde jen o efektničení, velká gesta a provokace bez vnitřního, bolestného prožitku.

Kohout proti podobnému konstatování už předem protestuje, má v knize velkou pasáž o tom, že je v podstatě plachý a odedávňý trémista, že jeho jednání řídí "stud osamělého jedináčka, stud někdejšího neduživce, stud vysmívaného osamělce", který řinčivým patosem jen zakrývá své slabosti, nejistoty a smutky. Nevyšeptává prý to své tajemství nepříteli ani příteli - ví o něm jen jeho žena, která to vše v jeho duši okamžitě vytušila. Teď ho ale vyšeptal hodně nahlas komukoli, kdo bude knihu číst. Tato zpověď cosi vyjevuje i zamaskovává zároveň. Tvrdí, že vnější sebejistota je vykupována věčným vnitřním rozbolavěním, stále novým jitřením pocitu studu. Nestalo se ale toto nekonečné překonávání vnitřních zábran halasným, až fanfaránským gestem už potřebou, nezbytností, psychologickou výmluvou? Pocit studu produkuje v člověku obranné látky, jež mu nedovolí jednat znovu takovým způsobem, jímž onen pocit vznikl. U Kohouta je tomu jinak: síla ctižádosti potlačí zřejmě hravě pocit studu, takže jeho osobnost se nikdy neprosadí cudností, noblesností, tj. zkázněním, zvládnutím svodů ke gestům, patosu a efektu.

Potvrzuje to i text bezprostředně následující po zmíněné pasáži, v němž vypravěč "přeskočí dokonce i stín svého studu", aby nám objasnil svůj nejhrůznější zážitek. Je spojen se záhadou, kterou nám signalizoval hned v úvodní kapitole, totiž se záhadou jakési vraždy /"ano, byla to vražda!"/. Teď se konečně dovídáme, že k ní došlo tak, že zákeřně otrávení milovaného psa zasáhlo "statický střed její /tj. manželčiny/ osobnosti" i onen pevný bod v ní, o který byl opřen on sám. Výraz vražda byl tedy extrémně nadsazen, vlastně míněn obrazně, měl jenom napnout čtenáře. Může však nezbytný příkaz vkusu připustit, aby se s podobnými pojmy operovalo tak lehkomyšlně? Toto selhávání vkusu je v přímé spojitosti s rezignací na pocit studu. Kohout proto ani v stylistické rovině necítí dunivou prázdnotu a omšelost "básnických ozdob" jako: klasům "zazvoní hrana kombajnů", "drak nacismu", "prut ocasu" /u psa!/, "rybář jménem Malkus splétá síť

pro zlatou ryбку Zet" (tj. pro manželku), "hojivý fáš pábitelských vět", "pídí se po perle pravdy, aby ji pak nechal zmizet ve škebli lži", "dechový orchestr žabáků vystřídaly smyčce cvrčků", "nervoví řek, ohříváných v tajemné kuchyni nitra země", "kráčet po laně příběhu, seskočit do sítě meditací" atd. atd..

Kohout prohlašuje, že ve Vaculíkových fejetonech objevil neselhávající recept na slohovou sevřenost: téma se napíše na sedm stránek a pak se postupně redukuje na stránky tři. Touto metodou prý psal i tuto knihu. Znamená to tedy, že původně mohla mít bratru hodně přes tisíc stránek! "echce se mi tomu věřit, i nynějším 534 stranám by totiž prospěly další škrty. Kohout zahlcuje děj sterými detaily, nedůležitými pro podstatu sdělení, pro pochopení smyslu vyprávění, musí nás informovat o všem možném i nemožném, o rodokmenu rodiny své i manželky a ovšem i psa, vypsát nám menu při oslavách, musí nám sdělit recepty na jedinečná jídla a prozradit, proč bramborový salát jeho tchyně nemá konkurenci ve střední Evropě atd. apod.. Tato stylistická a stavebná neukázněnost je zřejmě projekcí jeho vášnivého zaujetí pro skutečnost, neschopnosti žít "s chladnou hlavou", úzkostlivě kontrolovat své reakce. Chtít na něm, aby se podřídil přísnému epickému řádu by proto znamenalo asi tolik jako žádat, aby se stal někým jiným. Spíš lze litovat, že jeho text neprošel nemilosrdnou rukou nakladatelského zkušeného redaktora, který by ho upozornil, kde by rukopisu prospělo škrtání, zmírňování, stahování, zeskrňování...

Kde je zakopán pes stojí a padá - opakuju - s tím, nakolik je to kniha psaná morálním svědkem, nakolik zachovává paměť o tom, jak spuštěný ~~mechanismus~~^{mocepský} mechanismus postupně vtahoval společnost i jednotlivce do atmosféry strachu, deformoval lidské vztahy a jak v této atmosféře hrstka nepoddajných bránila lidské právo na svobodu svědomí. Kohout tento úkol splnil v míře, dané specifikou jeho povahy i talentu, dokumentární, memoárová hodnota knihy nepodléhá soudě. S románem má ovšem jen málo společného, tento rozměr jí prostě chybí. Nekontrolovaná rozevlátost ducha, promítající se i do uměleckého výrazu, nastražila bohužel před autora četná úskalí, která nebyl s to bez úhony překonat. Kdo se upne jen k zjevným kohoutovským "výstřelkům", rozčilením knížku sotva dočte. Kdo nad nimi dokáže přivřít oko, získá plastický obraz smutné devastace české duchovní krajiny v 70. letech našeho věku.

Milan Jungmann

273

František Továrek: Rozhovor. /Tvorba, vydává Rudé právo, šéfredaktor Jar. Čejka, Praha 1987, č. 51, z 22. 12. 1987, s. 4-5, cena 2,50 Kčs./

Rozhovor s východočeským spisovatelem, který žije za socialismu, jak je v textu zdůrazněno - "na Malé Hané" - a přitom v kraji Východočeském, nese název: Návštěva Tvorby v Jevíčku. /Jevíčko bylo od raného středověku významným obchodním střediskem Moravy: to jen jako připomínka pro ty, kdož si za desetiletí už zvykli na úřední rozhodnutí socialistické společnosti, dělíci se zásadní chutí ve Střední Evropě stáleté hranice zemí - a to se vši byrokratickou důsledností na věčné časy! Skutečnost, že Malá Haná, Jevíčko či Moravská Třebová jsou součástí Východních Čech, uráží jazykové a rodové cítění obyvatel ČSSR stejně, jako tvrzení Tvorby v tomto textu. Citují 11. otázku z rozhovoru, s. 4: "Přiblížily se staré muslimské svátky, kterým my v Čechách říkáme vánoce. Proč si myslíte vy, že je mají děti tolik rády?" Odpověď: "Jsou, myslím, velmi dobře voleny v čase". Atd./

Předně: Tvorba má ve svém početném pracovním kolektivu i vědeckou redakci; vedoucím této "vědecké rubriky" je Josef Procházka, redaktory vědeckými jsou Ladislav Müller a Marie Nádherová. Ty jména je nutné uvést Socialistická společnost vymýtila od r. 1948 ze svého školského systému křesťanství v takovém měřítku, že v nejdůležitějším "týdeníku pro politiku, vědu a kulturu" v ČSSR lze bez vražení kohokoliv /zaměstnanců koncernu Rudého práva, atd./ tisknout sebevětší historický nesmysl. Historická věda /platná v ČSSR/ nemůže zmínit nic na faktu, že vánoce jako křesťanské svátky byly slavěny v Evropě ještě před zánikem Římské říše, prokazatelně dřív, než Mohamed vůbec založil - několik století po rozpadu Římské říše - jakékoliv muslimské povědomí. Ovšem pro politiku, vědu a kulturu, šířenou z pověření ÚV KSČ prostřednictvím Rudého práva, je nepodstatné, zda vánoce jsou svátky křesťanskými či muslimskými: na věčné časy je v ČSSR jediným platným učením ideologie KSČ - vše ostatní, učení křesťanské či muslimské - je odstranitelnou pověrou. Materialistická věda o tom ví své a vědečtí redaktoři odkojení touto vědou nejsou povinni náboženské svátky /zda jsou muslimské, křesťanské či pohanské/ rozlišovat. Politika pro socialistický lid určuje ÚV KSČ prostřednictvím svých nasmědí a jejich chyb - a ne nějaké - křesťanské či ~~muslimské~~ muslimské povědomí /pohansky ~~pověročné~~/ lidu ČSSR. Mládež tohoto lidu bude - díky soc. výchově - pořádat jednou pohanské krvavé oběti v období vánoce, pěkně zeztra, až se tomu budou muslimové ve světě divit.

Fr. Továrek jako spisovatel socialistické epochy /a v její logice/

předpokládá

~~František~~ v Tverbě také neexistenci společenské paměti u všech čtenářů. V rozhovoru se s chutí charakterizuje jako oblíbený učitel a dokonce s patřičnou sebechválou uvádí na s. 5 výrok jednoho svého bývalého žáka: "Jsem rád, že jsem mohl žít vám nablízku". /Tvorba: "Věřím, že je to ocenění, které vám nemůže dát žádný inspektor, žádný ředitel ani žádný ministr". Odpověď: "Dodnes jsem na tuto tekto udělenou známku nezapomněl"./ Na co však František Továrek v rozhovoru zapomněl? Na paměť obyčejných lidí. Cituji z rozhovoru jeho výroky:

"Víte, jsou porážky, které se nakonec ukáží jako vítězství".

/Tvorba: "Stalo se vám něco takového?"/ Odpověď: -"Byl to málem životní osud. Na začátku šedesátých let jsem byl uvolněn ze školy a přeřazen do učiliště ve Velkých Opatovicích. Eral jsem to jako křivdu a bránil jsem se. Šlo o to, že ve škole došlo k nepěkné aféře, do které se značně zamotal ředitel školy. A mně, jako předsedovi stranické organizace, vytýkali, že jsem ho neohlídal. Nakonec jsem se ubránil a mohl jsem se vrátit." Atd.

Paměť lidí z Malé Hané ví o dvou "nepěkných aférách" ředitelů, pod nimiž vykonával F. Továrek své řídicí stranické funkce. Jeden sexuálně znaužíval dívky z Pionýrské organizace, ubytované na internátě při škole, kterou řídil: byl za to po určité době souzen a odsouzen. Protože však F. Továrek mluví o porážkách - "které se nakonec ukáží jako vítězství" - a sexuální zneužívání dětí ze stran ředitelů a příslušníků KSČ může těžko vést k jakémukoliv "vítězství", pak má na mysli jinou "nepěknou aféru", do níž jako "předseda stranické organizace" účinně zasáhl. Koncem 50. let jeden z žáků F. Továrka zorganizoval na chmelové brigádě stávku. Žáci školy byli na této chmelové brigádě vedeni přímo ředitelem školy a podmínky ubytování a stravování byly tak nesnesitelné, že žáci odmítli nadále pracovat /dokud se podmínky nezlepší/. Po kratší době ředitel stávku zlomil, ovšem iniciátora pracovního odporu vydal disciplinárnímu řízení. Ve spolupráci s předsedou organizace KSČ na škole, t.j. Fr. Továrkem, potrestali exemplárně nečlena PO či ČSM a jen zázrak umožnil, že žák mohl odmaturovat. /Jeho přihláška na studium práv byla ředitelem roztrhána a pro maturanta se otevřely pouze dlouholeté možnosti uplatnění v dělnické profesi./ Později se prokázalo, že dělnický ředitel školy dlouhodobě při chmelových brigádách okrádal nejen žáky, ale i socialistickou společnost a byl za to souzen a odsouzen. Ovšem předtím F. Továrek jako skutečně zkušený řídicí pracovník KSČ řekl svému žákovi, iniciátorovi stávky na chmelu: "Ty skončíš v kriminálu!" A stále se tak se dostáváme k onomu společenskému vítězství Fr. Továrka: díky krizovému roku 1969 byl onen dávný maturant

přiját na Cyrilometodějskou bohoslovesnou fakultu, v roce 1974 měl dokonce ve Velkých Opatovicích veřejnou primici, avšak pak už jako jezuita nesměl nikdy sloužit veřejně mši svatou a konec 70. let strávil /za náboženskou činnost a jako signatář Charty 77/ v onom vítězně prorocevaném kriminále. Ano, ti, kterým KSČ svěří řídicí funkce ve své organizaci, jsou po r. 1948 oprávněni obracet jakékoliv porážky v osobní vítězství!

A přitom nelze opomenout význam českých spisovatelů /zvláště v oboru působení na mládež/. Fr. Továrek si je tohoto problému vědom. Cituji jeho ~~z~~ odpovědi z rozhovoru /i otázky Jiřího Měkoty ze s. 4/:

"Vzбудil jste pozornost způsobem, jak hájíte pionýry a jak se hýbete za pionýrskou literaturu." Odpověď: "Upřímně si myslím, že tak velká dětská organizace by měla být v literatuře vidět. Vychází u nás tolik krásných a pěkných knih pro děti, píše se v nich o všem, ale Pionýrská organizace jako by byla tabu. Spáchal jsem na to i epigram: - Literatura pro děti vším možným hýří; / něco v ní ale chybí: jiskry a pionýři." /Otázka/: "A není to věc formální?" Odpověď: "My literaturu v pionýrských oddílech nutně potřebujeme. Například organizujeme hry. Ale ty vycházejí z nějaké povídky, literárního díla. A těch povídek, které by odrážely realitu pionýrského tábora a rozvíjely přitom fantazii dětí, je málo. A navíc tato obrovská organizace má své problémy, své radosti a starosti - a literatura mlčí." /Otázka/: "Jste jediný, koho to znepokojuje". Odpověď: "Už to tak vypadá. Ale to nejde jenom o literaturu. Mlčí i tisk." Atd.

Zde mi připadá, že už nelze více překrucovat skutečnost v ČSSR. F. Továrek nemluví o /stále ještě/ milionech dětí v ČSSR, které rodiče vykořisťují v křesťanském duchu: o radostech a starostech těchto dětí československá literatura - i tisk - skutečně mlčí. Bylo by asi málocenným prázdné slámy citovat údaje, kolik nakladatelství, pionýrských edicí či - tisku - se v ČSSR každoročně zabývá problémy dětí, organizovaných v Pionýrské organizaci. Podobné přehlížení skutečnosti je možné jen u člena organizace Svazu českých spisovatelů: ti za naprostého nedostatku vidí ve společnosti dostatek a proto i obráceně - čeho je ve společnosti dostatek, to nevidí!

František Továrek v tomto směru přehlíží i nejnovější práce nynějšího člena Svazu českých spisovatelů /přijatého do Svazu před uveřejněním rozhovoru F. Továrka v Tvorbě/, Jaroslava Foglara. Pro upřesnění toho, jak přehlíží viditelnost současného nedostatku dnešní spisovatel, cituji aspoň začátek práce J. Foglara, zveřejněné v r. 1987 v ABC./Jeden z časopisů, který vydává "Ústřední rada Pionýrské organizace" - údaj z tiráže./ ABC, č. 6, roč 32, název příznačný: Hledači záhadné věci.

/ Počátek současné prózy, jak ji publikoval J. Foglar v r. 1987/:

"Členové pionýrského oddílu Modrý šíp jen mávli rukou, když jim skupinová vedoucí oznámila, že Zlatka - jejich dosavadní vedoucí - odchází. Od začátku školního roku stejně v oddíle nic zajímavého nedělali. Zlatka každou chvíli neměla čas a ani pořádný program připravit neuměla. Tak co. Nedlouho poté však skupinová vedoucí oddílu představila nového vedoucího: "Soudruh Mejstřík pracuje jako nástrojář v našem patronátním závodě v Karlíně. Věřím, že si s ním budete rozumět." Mejstřík se povzbudivě usmál na partu nedůvěřivých očí, které se na něho dívaly. /.../ Mejstřík však připravil několik opravdu pěkných schůzek, plných zajímavých soutěží, her, napětí i společného smíchu. Docházka do oddílu se začínala lepší. /.../ A když se stalo, že pionýrská klubovna nebyla volná a počasí už také nelákalo ke schůzkám venku, Bedřich navrhl, aby se pohlédli po nějaké vlastní klubovně. Má prý už příslib z okresní rady Pionýrské organizace, že se o příslušné povolení soudruzi postarají. Začali tedy hledat - a našli! Dokonce blízko školy v zahradě...". Atd.

Kdyby František Továrek skutečně četl současný pionýrský tisk, pak by nemohl nevidět, jak Jaroslav Foglar ve svých nejnovějších pracích obohacuje českou literaturu... Vše, co F. Továrek po naší literatuře v rozhovoru požaduje, Jaroslav Foglar už s předstihem uvedl v život. Pionýrská organizace je v jeho povídkách "vidět", organizuje v nich "hry", respektuje "soudruhy" i veškeré "okrasní rady PO". A přitom zůstává Foglar nezměnitelně svůj, i s tím hluboce zažitým názorem, že různé ty "Zlatky" díky svému pohlaví nemohou v práci s pionýry a mládeží uspět, neb je k tomu zapotřebí především mužů /"soudruhů"/. Teprve oni /opět díky svému pohlaví/ jsou schopni zajistit oddílům PO potřebnou zajímavou záplň, atd. Co dodávat v oblasti socialistické literatury, věnované Pionýrské organizaci?

Snad jen zajímavý poznatek z Tvorby. František Továrek v ní totiž vyzdvihuje své literární počátky, shodně s Jaroslavem Foglarem. Citují ze s. 5, začátek odpovědi na otázku: "Pionýři a Pionýrská organizace se stali vaší další láskou. Napsal jste o nich řadu knížek a stovky článků. Jak jste se ke psaní vůbec dostal?" -"První článek jsem napsal jako skaut. To jsem organizoval výlet do Moravského krasu."

Ano, z rozhovoru jasně vyplývá, že než se stal funkcionářem KSČ, byl F. Továrek nejen zamíceným skautem, ale i funkcionářem Sokola. /Na s. 5 např. uvádí: "Tak se stalo, že jsem se v září roku 1935 objevil na inspektorátě československých státních škol s českým jazykem vyučování v Užhorodě u pana inspektora Geryka. Dodnes vidím, jak pokyvoval hlavou a povídá: Pane kolego, pošleme vás do Svaljavy, to je velmi pěkné

místo, potřebujeme tam místenáčelníka Sokola." / Ve stejném čísle Tvorby, v její příloze Kmen / 51/1987 / je otištěn i příspěvek Jaroslava Foglara /na s. 7/. To vše není náhoda: generace vychovaná v ovzduší Masarykovy republiky, v ovzduší českého skautu a Sokola, se ve svých žijících představitelích, stará ještě v r. 1987 o správnou ideovou výchovu československé mládeže v intencích komsonalu, SSM a PO. V jednom čísle Tvorby se lze nenáhodně setkat s bývalými skauty Továrkem a Foglarem: jistě jsou mezi nimi rozdíly, podstatná je však ona možnost srovnat dialekticky vše do jednoho pytle! Aniž to v kultuře života komukoliv vadí. Připomínám ale, že skaut má úctu k Bohu ve svých stanovách proto, neboť je to organizace založená na příkazech a dětské poslušnosti: zakladatelé považovali za nutné neopomenout základní křesťanskou zásadu - "Více sluší poslouchati Boha než lidí" /Skutkové sv. apoštolů 5, 29 - ve znění kralickém/. Děti vydané poslušnosti pouhých soudruhů - to je situace tvrdě prosazovaná ÚV KSČ! A jestliže tomuto požadavku v r. 1987 čitelně přisluhují spisovatelé Továrek i Foglar, pak v jednotné frontě sobě vlastní pokrokovosti vydávají děti příkaznictví dospělých, nad nimiž už bdí jako strážci morálky jen ředitelé škol. /Jež je tak těžké - viz Továrkovo svědectví - "ohlídat"! /

A nelze proti této situaci v r. 1987 veřejně protestovat. Skaut bezbavený zbytečného pojmu Boha ve stanovách je - vlastně cosi jako - Pionýrská organizace ÚV SSM v ČSSR a místenáčelník Sokola byl už od r. 1935 bojovníkem proti prohnilé demokracii a za vše komunismu! /F. Továrek jako literární recenzent Rudého práva /např. ze dne 6.1.1986, s. 5, název - Dluhy zatím nesplacené/ podtrhuje poznatek ze - "třicátých let našeho století, kdy na někdejší Podkarpatské Rusi zápasilo více než třicet politických stran a straniček o politickou moc, kdy každá slibovala před volbami "zanský ráj" a po volbách nehnila ani prstem, aby byly od základu vykořeněny hlad, bída, zaostalost. V tomto složitém abyrintě politického zápasu nastupují svoji obtížnou životní cestu komunisté a komsonelci"... atd./

Snad je zapotřebí, aby se spisovatelé jako je František Továrek dostali ve zdraví a duševní svěžesti oněch možných 115-120 let věku a ohlí tak jako referenti ideových přerodů z epochy do epochy ovlivňovat českou kulturu: hluboko do 21. století. A jistě se jim podaří vtlouci do hlavy - dětským generacím v PO - svůj kulturní poznatek základní, který trčí z jejich projevů jako sláma z bot: Bojuj vždy za zájmy občanství a dejdeš odměny!

Umřel děda

Na dědovi jsem si mohla uvědomit, jak si nás smrt přibližuje k místu, kde přijdeme o život. Když jsem do vsi přišla, je to víc jak patnáct let, děda denně ráno honil husy k řece a navečer zas pro ně chodil a hnal je domů. Hus měl hejno, některé pořádně zlé, s venkovskou zlomyslností pozoroval, jak si já a pes poradíme s účtárným houserem. Úctu jsem si získala, až když jsem jednou, když zezadu přepadl psa, housera skoro přizabila. K řece děda husy honil, i aby se nažraňy, i aby daly pokoj, i aby byly bělostné. V zimě pak drali se sousedkou peří pro rozvětvené příbuzenstvo.

Řeka je daleko i hluboko, děda dvakrát denně zdolal hradištský vrch, stráň dost prudkou, jak už název napovídá. Vrchol tvoří ostroh nad zákrutem Otavy, možná tu bývalo sídliště Keltů, kteří první v otavském údolí objevili a rýžovali zlato, po Keltech v zemi Boemorum zůstaly hradištní příkopy i rýžovací šelfy. Otavské zlato budilo závist Germánů, snažili se Kelty vytlačit, ale nakonec byli obojí pohlčeni Slovy. Zlato už řeka nenese, leda umělé hnojivo z polí, které v ní zahubilo všechny škeble, a ani děda šak daleko nevzpomínal; jeho nejzazší historickou znalostí krajiny je vršíček u Putimi, kde si bohatý lapka zakopal poklad tak vzácný, že se dosud nikomu nepodařilo jej najít.

Pak už děda do stráně nevyběhl tak snadno, s husami ještě chodil, ale už jen tam a za hodinu zas zpátky, a víc ze zařatosti: husí pěšina vedla kolem chat měšťáků, kteří vykřikovali, že nebudou u vlastních chat klouzat po husích hovínkách a koupat se v řece s husím peřím, a staroobyvatel děda si každodenním husím pochodem udržoval usedlické právo. Jednoho jara zůstaly husy už jen na dvoře, peří si koupaly ve starých neckách a nanejvýš bláznivě přeletěly silnici do družstevní kukuřice a děda, aby neztratil tvář, si opatřil ovci. Zůstával s ní nahoře na stráni, šmulima okusovala chatařům okrasné keře a děda hledal v trávě žampiony; až k řece nesešel

ani o veliké povodni. Na mého psa ovce dupala předními kopýtky, ode mě si nechala sáhnout na mokrý čumák a často, když jsme šli kolem, Šmulina jen okouněla a děda při ní klímal.

Ale i ovci hnal každým rokem blíž a blíž, nejdřív až za louku k lesu, pak jen za sousedovu zahradu, pak už jen naproti za silnici k sousedovu statku. Poslední rok sedal s ovci na naší straně silnice a nosil si polštářek, aby se nenachladil od betonové desky obecní studny. Tady, přestože to je na vsi, už taky víc klímal, než si pohvizdoval. Nakonec mu sousedka vynášela stoličku před vrátka a Šmulina se pásla pod hlubokým tarasem, který u silnice zbyl po zbourané pastoušce. Týden před smrtí děda z toho tarasu spadl, zakutálel se do vysokých kopřiv, sousedí ho přinesli domů v bezvědomí. "Mami," řekl ženě, "teď už vim, jak se to stalo Kalouskovi." Blíž zkušenost nevysvětlil.

Slabost dědu připoutala k posteli, ovce bečela a dobývala se do stavení, a děda ani ležet nemohl, posedával, špatně se mu dýchalo. Doktora nevolali, děda nechtěl do nemocnice, radši si přihřál zvadlé tělo slivovicí. Naposledy jsem s ním mluvila v pondělí odpoledne, seděl na posteli v podvlékačkách a bílé košili. Kdysi jsem naroubovala jeřáb a s dědou jsme dělali z jeřabin víno, mně se nepovedlo, dědovi vždycky, a sousedka přinesla z komory ještě zbyteček té vzácnosti; letos bylo jeřabin málo a špačků moc, stěžovala jsem si na ně a děda vnímal jen zpola, čím se ho snažíme upoutat k životu, ale přece řekl: "Mrchy kvíčaly."

Z dědova světa se pro mě často vynořovaly takovéto dárky, kvíčaly, kvíčaly, kdy jsem to naposledy slyšela říct, jistě až někdy v dětství, s tím sloven jsem šla domů - a tento dárek byl jeho poslední. Ráno zvonil umíráček, nenapadlo mě hned, že je to za dědu; jak seděl na posteli, učesaný a ve skvostné bílé košili, nevypadal na smrt. Sousedka k večeru odešla na trávu pro ovci, děda měl zatím poslouchat pohádku, byla to nejsvátečnější chvílka dne, pohádka v televizi nebo v rozhlasu, a když se vrátila, ležel u postele a už nedýchal. Vdechovala mu vzduch do úst, volala ho, třásla s ním, neprobral se.

Položila na zem peřinu, pod hlavu nastlala vysoko polštářů. Stáří dědu nezvladatelně lámalo v pase, když stával v kšiltovce a v tlustém krátkém kabátu za zajímavých dnů na louce vedle ovce, tvořil

ladovskou postavičkou předkloněnou časem. Polštáře šetrně vyrovnávaly tu zalomenost. Potom si sousedka lehla k němu, aby na těžkou dobu vychládání nebyl sám. Když už skoro ustydl, oblékli ho se synem do svátečních černých šatů a do bílé košile, uchovávané pro tuto chvíli, a do šedých teplých ponožek. Surtí se děda trochu narovnal, když jsem ho na podlaze viděla ležet já, měl pod hlavou už jen polštáře dva.

Ruce měl do sebe zaklesnuté, šikované ruce s odranými nehty, uměly všechno spravit a dovedně zacházely s kamenem, těch tarasů a podezdívek a krbů a krbových komínů co v okolí vystavěl, to už dneska nikdo neumí. Nejvíce se pyšnil pohlednou synovou vilkou, na kterou ušetřil, kterou sám projektoval a vlastníma rukama postavil. Tváře měl trochu zašedlé, ale jinak vypadal, že spí. Sousedka chtěla hlavně slyšet, že je mrtvý děda hezký a všechny její přítelkyně to tak ~~hřívně~~ říkaly: "Vypadá moc hezky, Baruško, opravdu moc hezky." Lidský žal si nachází podivuhodné způsoby, jak se skrýt. Sousedka ani nelamentovala, nekřičela bolem, nevyčítala, co jí to udělal, jestli i zaplakala, tak jen chvílku. Když tam ležel a čekal, až ho odvezou do lednice, slyšela ho říct: "Mami, dej mi hubičku." - "Ale to víš, že dám, a ne jednu, třeba pět," řekla a na to se rozplakala. A zas ho slyšela říct: "Neplač. Nesmíš plakat."

Neplakala ani o pohřbu. Ze světnice vynesli postele a na prázdný střed postavili dědu v rakvi, sousedka ho obložila svatými obrázky a živými květinami. Stále vypadal, že spí. Jak ale bez kšiltovky neopustil stavení, teď, když měl hlavu odkrytou, bylo vidět, že horní půli čela má světlejší. Poprosila jsem, jestli mu můžu dát do rakve kytici růžových blatenských růží. Sousedka prosbu přísně zvažila. Růže by se tak dobře vyjímalý na rakvi, pak ale řekla: "Jak se děda za vás modlil! Denně večít a nahlas, když jste byla v base," - a růže mu položila do nohou. Ze stavení i ze dvora dědu vynesli hasiči, bylo jich osm, nesli rakev i do kostela, kde stáli čestnou stráž, a pak po měi na hřbitov. Muzika hrála už na dvoře a šla průvodem za rakví na náves ke kapličce, v níž děda zvoníval umíráčkem mnoha těm, kteří ho předešli a kterou mockrát opravil. Za obec se s mím před kapličkou rozloučil kněz, mladý člověk, kaplan teprve; trochu se na něj muselo čekat, přijal na pohřeb rovnou ze svatby, kněží je málo. Od kapličky jel plný autobus, zedníkovi šly na pohřeb i selky, vezly zadarmo kytky na své hroby.

V kázání v putinském kostele kněz mluvil o blahoslavenstvích, blahoslavení tiší, blahoslavení chudí duchem, blahoslavení spravedliví. Na kůru po obřadních písních zazpívali Vesniško má pod Šumavou a z vyvýšeného putinského hřbitůvku, kde je pochován Jan Cimbura, bylo vidět Podkostelní rybník se slavným labuťákem Honzíkem. Cimburov rod z Putini při kolektivizaci vystěhovali jako kulacký, ale ještě ne nestalo, že by se někdo nepostaral o jeho hrob. Nad dědovým hrobem promluvil zástupce hradištského občanského výboru, bývalý důstojník, který na mši jít odmítl; ale že náš život není až tak rozpacený, když bylo po obřadu a důstojník se náhodou srazil s knězem u východu ze hřbitova a kaplan řekl: "Dopadlo to dobře, ne?", on přikývl: "Byl to pohřeb, jak má být."

Pohřeb jak má být pokračoval pak ještě ve vsi, v hospodě hasiči s muzikanty propíjeli honorář a vyhrávali a vyzpěvovali do noci, a na dvoře domu smutku byl prostřen stůl pro příbuzné a hosty. Žalost se uchýlovala o pomoc k obřadnosti, sousedka zachovávala důstojnost, nad níž jsem žasla. Così lehce varovného zadrnělo z jediné věty, kterou každému opakovala: že se o ni děda pořád bál. Naše stavení je nad tarasem, který drží moji zahrádku nad dědovým dvorem, když dojdu k plotu, vidím jim shora do oken, naše rozpravy se ponejvíce dály takto zdola nahoru a shora dolů; a toho večera, když všichni příbuzní a hosti odešli, stůl byl sklizen a ona tam zůstala docela sama jen s vidinou mrtvého těla, jsem dlouho stála u plotu, jestli nebudu muset seběhnout dolů. Tma a ticho. Ráno řekla, že jenom nedokázala spát v manželských postelích, ustlala si v kuchyni na gaučíku, kde děda odpočíval vždycky po obědě spolu s kočkami.

Z nich dvou byla ona ta bystřejší, ta tvůrčí, všechny aféry, od té, že nechodili ze zásady volit až po ty, které měla s oficiální církví, úřady i s vlastní rodinou, byly z její hlavy; on ale byl tím silnějším, bytelnějším, bez něj by se mnoha věcí neodvážila nebo by při nich zkrachovala. Jeho věrná, uctívá a uznalá opora jí pomáhala sebevědomě a trochu bláhově se tyčit nad lidskou všednost; tam, kde ves viděla jen pomatenost, on četl posláním. Nádherně se doplňovali. Ona dětem vzdorem k režimu kazila život, dědu děti milovaly; ona vybuchovala umanutostí, on zklidňoval atmosféru veselostí. Dokud dědovi stačil dech, hrál na křídlovku, pak už jen na foukačí harmoniku. V neděli dopoledne si nahlas pouštěli dechovku

z Budějovic a zpívali s ní. Na oslavách narozenin se chaloupka nadouvala rodinnou hudbou a zpěvem, děda měl pro tyto příležitosti parádní číslo, kuplet o lokajovi, jehož baronka ráda má, protože von umí hejbat se, hejbat se mezi nóbl dámama.

A co bude s ní, napadalo nás, když jí půlka bytosti odešla? Vychrlila to na mě ráno u studny. "Tělo je v hrobě, paní Kantůrková, ale duše ne. Vy na to nevěříte, ale já ho slyším. Mluví na mě, je pořád kolem mě. Když nemůžu něco najít, řekne mi, kde to je. Včera mi najednou povídá: Neplač. A pust si Budějce. Jak bych si mohla pustit Budějce, pomluvili by mě. Řek to ještě přísnějc: Povídán, pust si Budějce." V komoře zůstalo po dědovi pár lahví slivovice, vypili ji smuteční hosté, a něco vína, z toho jsem část dostala já. A sousedka dědu slyšela říci: "Mami, napij se trochu vína, udělá ti to dobře." Jak by se mohla napít vína - a to ho uslyšela říct už zlobně: "Tak sakra, napiješ se toho vína!"

Ovce hledala dědu dva dny, pak začala poslušně chodit na pastvu se sousedkou. U studny zastavil pán a suten, šel si nabrat pitnou vodu do kanystru, uviděl ovci a optal se: "A kde je děda od té ovce?" Hrdlo mi to sevřelo a sousedka řekla: "Tady," a ukázala rukou, "tady všude."

/Prosinec 1987/

164

OBRYS LÉTA 1985,

nad plochou mísou Vídně přehlednější než kde jinde, protrhla zbrusu nová socha. Když jsem příkře vystoupal na naši visutou terasu, která mě po druhém lomu nohy dlouho nelákala, mé oči, do nichž už pět let pevně vleptalo neměnný houf svatých paniců i světských pannen na temenech barokních a novoantických portálů, spatřily ten dosud neidentifikovaný objekt i bez brýlí. Nasadiv je, užasl jsem teprve!

Necelá dvě sta metrů ode mne vypínal se proti obzoru člověk ve vypjatém stojí o ruku, jejichž dlaně mizely těsně pod horizontem dělicích nás střech. Za palisádou kopců Vídeňského lesa ještě rudě hořela západní obloha a předměty měly stále trojí rozměr. Tak i vzpořenec. O jeho živé hmotnosti nemohlo být pochyb.

O patro níž připravoval svátečně sešlý exilový díl mé rodiny studenou letní večeři. Stačilo zavolat - a malá terasa by se zahemžila bystrozrakými pozorovateli jako věž ponorky. Má povaha se k tomu ze zvyku už už chýlila, když jí v tom příkře zabránil povel z mozkové ústředny. Můj duch se chtěl s neznámým úkazem vypořádat sám.

Sledovaná osoba změnila polohu. I na tu dálku viditelně přenesla váhu těla na jednu ruku, zatím co druhou zvolna rozpažovala. S ní jako malá duha vycházela nad střechu červenobíločervená zástava Rakouské republiky. Dolehl ke mně i zvuk: jako by pleskala křídla neviditelných holubů.

Hádanka nabývala naléhavosti. Co může vést lidskou bytost - jejím pohlavím jsem si nebyl jist -, aby s národní vlajkou stála stojku na patricijské střeše uprostřed hlavního města? Žert? Sport? Sázka? Poryv patriotismu? Demontrace? Duševní porucha? Když jsem srovnávací metodou pátral po vysvětlení v zásobnicích své paměti, uvědomil jsem si poprvé, že má čtyři vrstvy - každou z jiného života.

V prvním, když mi bylo zhruba dvacet, snažil jsem se na straně vítězů nad zlem smýt z duše popel a krev velké války zpěvem o nadcházejícím věku spravedlnosti a lásky, který jediný se zdál dávat smysl mé existenci i mému básnění.

V druhém životě, když mi bylo zhruba třicet, musel jsem se sám vyhrabat z troskek svého snu i své poesie, pohřbít svou naivitu a najít nový nástroj, který by mi pomohl jak hledat skutečné životní jistoty, tak zůstat v umělecké soutěži: bylo to divadlo.

V třetím životě, když mi bylo zhruba čtyřicet, zvládal jsem dů

sledky vlastního svobodného rozhodnutí setrvat na straně poražených - umlčení, hrozby, represi i rostoucí izolaci; když mě vyhnali z divadel, našel jsem pro svůj vzdor žánr přenosný jako psací stroj: prózu.

V čtvrtém životě, když mi bylo zhruba padesát, uvrhla mě nedobrovolná emigrace do nejtěžších životních i tvůrčích podmínek, totiž **n o r m á l n í c h**; bez bonusu, jaký poskytuje svým bardům absolutní moc a disidentům útrpný svět, bylo mi prosadit se v obvykle těžké světové konkurenci.

Polnicí, která burcuje zchvácené koně, byla mi přitom představa, jak se v pátém životě, až mi bude kdoví kolik, pokusím znovu obstát i v Čechách vedle všech, kteří je nemohli, nemuseli či nechtěli opustit a psali jejich nové dějiny, zatímco ze mne se stal světoběžný cizák.

Dlouhý, lehký prapor v napjaté ruce začal opisovat kruhy, stále rychleji, až se začátek hada dotkl konce a utvořil barevný disk. Neschopnost pochopit jev i jeho smysl mě začala deprimovat. Skladovat v sobě tolik životů, do nichž se vešly skoro všechny situace lidských dějin, a nebyt s to rozluštit událost nad sousední střechou? Kde je má zkušenost? Kde má fantazie??

S jakým uspokojením jsem sčítával na své zkušenosti přibývající šrámy, ne z flagelantství, ale v úporné důvěře, že počet životních léček je omezen, že přijde chvíle, kdy se vyčerpají a já budu nad každou pastí stát už s převahou starého lišáka, který se jen vědoucne usměje a obkročí ji prostě!

S jakou zavilostí jsem po desítky tisíců hodin vysedával vejce své fantazie, když mi došlo, že taková se sice líhnou v nadaných mozcích, ale o zralosti plodu rozhoduje otlačený zadek - v pevné naději, že se od něho jednou odtělesní a začne mi přes hranici mého obzoru zjevovat tajemství života i tvorby, podobně satelitům-špiónům!

Místo toho jen nové a nové úleky a smutky ze zrazených lásek a přátelství, z nesplněných přísah, nezasloužených zklamání, nečekaných proher, nepředpokládaných úrazů těla i duše, místo toho bezradný úžas už i jen nad trochu nezvyklou kombinací tak všedních věcí jako jsou střecha, stojka a prapor.

Téměř hystericky jsem přivlékl žebřík a vyšplhal na vyhlídkovou plošinu, která vznikla zavižením šikmého krovu půdy, do níž jsme vestavěli horní palubu nového domova. Zdánlivě nepatrná změna zorného úhlu nabídla obraz ještě záhadnější.

Vlajkonošova ruka se neopírala, jak jsem pevně předpokládal, o měděnku střechy staré a solidní banky. S nohama nadále vytrčenýma

k tmavnoucímu nebi a s rotující vlnkou v jedné, zdál se druhou rukou opírat o pouhý vzduch nad středem náměstíčka Am Hof. Živý tvor se vznášel nad hlubinou jako ztělesněná výzva pískovcové Madonně, vděčící za svou vzdušnou pozici jen špici kostelního portálu, k níž byla přiklíněna tlustým šprajcem, ukotveném v svatém zadku.

Ač ten nový pohled ještě víc urážel mozek, ustoupilo mé rozladění zas jednou bez důvodu euforii, té krásné čarodějce, která mi už tolikrát falešně povznesla ducha, aby ho pak zákeřně opustila a upustila na dlažbu skutečnosti. Avšak panorama kulisy mého čtvrtého života, o níž jsem soudil, že mi nikdy nedokáže nahradit zmizelou scénu tří předchozích, bylo právě požehnáno zážitkem, nosným jako základní nit pavučiny. Dary mého osudu nespotřebovány! Nové na mě čekají i tu!

Ten pocit ve mně přetrval, i když pak objekt začal zvolna klesat, připomínaje navijákem stahovaný reklamní balón. K němu zpožděně přistoupil téměř dětský úžas, že mě zjevení přimělo vyšplhat na nejstrmější bod domu, kde jsem nebyl od svého zranění. Pochopil jsem, že bylo tím zázrakem beze zbytku vyhojeno.

Opatrně jsem sešplhal na terasu, uklidil žebřík pod šikmý krov a rozhodl se zatajit fatu morganu i svým nejbližším. Méně z tajnosnubnosti jako z obavy, abý^{ch} podezřením z fantazírování nepoškodil svou pověst Pražského Prusa, který po léta pobízí potomky i přátele k pořádku, přesnosti, píli, perfekci a podobným pošetilostem.

Ani poté, co k nám při večeři na terase balkánský vítr znovu zavál podivný pleskot neviditelných křídel a syn mého syna zvěstoval, že to na Hofu tleskají kočující španělským provazolezcům, kteří nečekaně směli vztyčit stožáry v srdci Vídně jako na návsi, neopustila mě tichá radost, jaká provázela slavnosti každého z mých životů.

Vídeň 22. září 1985

Poznámka: Redaktoru mnichovského OBRYSU, který si u mne objednal pravidelné glosy, jevila se tato - v pořadí čtvrtá - nečasovou a žádal si napsat novou o Kulturním fóru v Budapešti, což se pro změnu jevílo mně nesmyslným. Tím skončila naše spolupráce a text je otištěn poprvé v OBSAHU. PK v prosinci 1987

Ivan Kadlečík

V E T Y - A P O K R Y F Y

Tekuté teplo. Marsov oheň prítomný vo vode, rozpustený. Ležím vo vani, v predchádzajúcom živote som bol azda aj delfínom. Kávička, cigarety, čítam Malého princa, jednu spomedzi najmúdrejších kníh. Svaly uvoľnené, cievy rozšírené, krv farby ukradnutej ruže v nich vrie do ametystova. Archimedes ma čiastočne zbavuje hmotnosti tela, ostáva viac ducha. Myslenie, ceruzka, poznámkový blok - a načrtnuté kostry, schémy zamýšľaných, možných úvah, kapitol, esejí. Vety. Ale kým obschneš a telo sa na suchu vráti k svojej pôvodnej váhe a lenivosti, všetka šírka súvislosti sa stratí, ostane len počarbaný lístok, aj vodou písmeňá rozmazané. Útržky, franforce, droby, drobky, odrobinky, dokmášané záznamy, zlomky, omrvinky.

Titanic ako metafora tohoto storočia?

Všetky dôležité veci, podstatné javy sú neviditeľné a vôbec neodpovedajú na priame otázky: ako Le Petit Prince.

Neobmedzení vládcovia bývajú dosť obmedzení, aj v našej... /rozmazané/. Problémom je gerontokracia.

Mäkké slová, veľmi pekné: jahňa, neha, sneh. Pôvodne tvrdý starosloviensky koreň -n-g, g-n, jahňa azda z lat. agnus. Zmäkli sme, Slováci? Nežný oblúk šije /ach, kdeže moje pery sú?/.

Tvrdé slová: ukrutnosť, ťarcha. Krutá ťarcha tvrdých slnečniciných zrň. Až k zemi strhne tvár. Rozsvieti priestor záhrady prázdnej. Zrak a zázrak.

Tvrdé slová: pohrdavé more. 21. augusta 19... /nečitateľné/ som ráno prišiel do práce, kolegyne plačú, utešujem ich, nie je to nič vážne, dievčatá, mlčte dôstojne. Zložili sme sa na fľašku vína, Majka ho priniesla z bufetu. Napísal som spakruky malú úvahusej, inšpirovaný vari Vercorsovou knihou, Pohrdavé mlčanie mora. Úvahou sa anonymne otvorilo rozhlasové vysielanie Matice slovenskej, v druhý deň text na prvej strane žilinskej mutácie Pravdy.

Blízka príbuznosť reči a spevu, ľudský spev: tremolo.

V každom prítomnom okamihu celá budúcnosť, nerozvinutá, neviditeľná. Koľko slnečníc je v jednom zrnku? Koľko stromov v orechovom jadre?

Ten mladý Tesár z Nazaretu priveľmi veril v človeka, sklamaný, ani najbližšími nepochopený. Vnútorne najosamelejší zo všetkých ľudí planéty Zem a po celý život: dlhšie a bolestnejšie než kríž.

Keď svitá, akoby sa postupne zaplňal chrám, nielen ľuďmi. Kamene, ruže, tráva, hory, strechy, lieskovce, vinič. Stmievanim sa lavice vyprázdňujú. Osamelý Boh.

Ak máme plamienok, potom práve tma je to, na čom už nezáleží. Sviečka spaľuje sama seba, zaľúbená.

Keď človek píše, sa mení. Aj na organe hrať: hustnúť, oťažieť. A taký ťažký, neklesá dolu. Archimedov zákon neplatí vždy.

Posraná doba, keď reč nespieva, ale priškrtené chrčí a... /nečitateľné/. Tremolo bez spevu.

V štátnych slovenských knihách a časopisoch sa slovo Boh takmer zásadne píše s malým počiatočným písmenom. Urážka náboženského čítania mnohých pracujúcich občanov. Vulgárna primit... /rozmazané/. Pravopisné pravidlá problém riešia nejednoznačne. Démon neúcty.

Čo nevychádza zvnútra, je plagiat.

Na peci otvorené dvierka, v lete aspoň sviečka živá; keď nežije, neumiera. Drevo mrie žiariac. Oheň mi hľadá do očí ako vášnivá... Zohrej ma, prosím, ty drevo!

x x x

Večerné zvony. Trojzvukom zvoní do akejsi asociácie, ktorú nenechám odletieť. Keď prídem zo školy, s úľavou šmarím tašku do kúta, zoberiem Karla Maya, zvesím z klinca veľký kovaný kľúč od sakrestie, do vrecka strčím škatuľku zápaliek a tajných bystríc či líp, a zakrádajúc sa drevenými schodmi vyleziem nad všedný, suchopárny deň k láskavým smutným zvonom, k výšinám medzi holuby a netopiere. /Chcel by som písať ako zvon: hoci len na tom jenom tóne, no bohatom v alikvotných zvukoch vedľajších oktáv a kvint./ Veža nad krajinou je falický symbol, znak, a zároveň femininum. A v pokoji nevidený, až nejestvujúci, predlho dlho som vedel hľadiť do diaľav, do prebúdžajúcich sa i umierajúcich lesov Malých Karpát, do pasienkov a lúk, ľudských dvorov, až po letisko,

kde uhorel farársky syn Milan Rastislav, do vinohradov - z povznesenej perspektívy holubej, sokolej. Ach, keby som bol žaba! Rozkošne zohnuté, hlávky sklonené, snežienky bosé kopú vinohrad tmavý. Chichocú sa, "nikým" nepozorované, nepočujem na čom, som vysoko. Biele jarné lýtka mladých žien, púčiky snežienok, kolená - a ktovie, čo je ďalej hore /rozkvitnutá púpava? líštička? vranka?/. Rosničkou chcem byť vtedy, mám pätnásť-šestnásť rokov. Dolu nižšie tuho stojí píšťala drevená bourdonového 16" vysokého C. A oveľa neskoršie v rokoch, keď si už pletiem klávesnice organu a písacieho s-troja, pokorne i zúrivo hľadajúc seba, svoj tvar i tvár medzi tónom a slovom, do píšťalovej skrine, medzi kovové a drevené píšťaly rozličných veľkostí si ukryjem plnú pollitrovú fľašku rodnej slivovice /aby mi ju zvonárka Katka nevypila/ a skúšam sa v hudobnej teórii: do ktorého registra, mutácie, by presne zapadla, akému tónu zodpovie jej menzúra. Menzúra je pomer píšťalovej dĺžky a šírky, aj pomer šírky a výšky jej výrezu, vyjadrený v stopách, menzúra dáva tónu charakter. Násobím a delím staré miery, popíjam si. Vzhľadom na strednú /8 stopovú polohu, 1" píšťala znie o tri oktávy vyššie, 16" o oktávu nižšie a podobne. Ale sivá je každá teória. Pokým je fľaška plná, nijako nezneje. Je hluchá ako olovený zvon. Ako bez lásky.

x x x

Ať mír dál zůstává s touto krajinou. Z obloka vidím listy viniča hrozno/hrozne/rodého, rozkvitli do ohňova, akoby horelo. A veru aj horia, zostane popol, humus alebo čosi podobné večnosti. Som voči tomu klesajúci ako kvarta, na kolená z tónu g na c, Marta. Zloba, závisť, zášť, strach a svár, ty ať pomínou.

Antifona, gregoriánsky žalm. Zajtra to zahrám prastarej lipe, gaštanu, agátu jesenne horiacemu: v ich korunách tie nezabúdajúce protóny-tóny, neutróny vzduchu, vypustené z píšťal, budú doznievať najmenej večne, ak nám Hospodin zostane naďalej priaznivo naklonený /ako krčah mladého vína/.

Ale stromy sú neľudské. Včera som kúpil mladý hnedastý prútik marhule a zasadil. K jeho budúce mu mohutnému /dúfam/ kmeňu, po ktorom polezú vnuci a ja, drôtikom je priviazaný lístok: Uznaná sadba, odroda 09/12, akosť -, stupeň selekcie -, tvar -, druh -, podpník -, Kčs 30.-. Nič iné nie je dôležité, len štátom uznaná sadba, číslo ako v koncentráku a cena. Tak sa im podarilo poľud-

štiť aj stromy. Niektoré.

V tých--stromoch ešte nepoľudštených však znie hlasivkový timbre, temný ako svetlo štyri minúty pred zotmením a tri minúty pred briezdením. Tmavý svitajúci alt. Sexuálna gotická píšťala, trochu rozladená, čiže plačúca. Svet sa stal štátom. Neuznaná sadba. Temný alt: zdá sa, že Boh ním hovorí skrze stromy, zdá sa, že Bohu sa ním spieva skrze stromy. Modlitba má, ta ať promlouvá.

x x x

Bude zas plný Mesiac a tá druhá loptička Slnko vyjde ako z chladničky. V peci mi horí cerový sukovec, ryšavý plamienok - moje zamastené fúzy - má pri koreni odtieň ametystový z prsteňa starého otca. Na drevenej doštičke tlačienka presvuršt, cesnakovo papriková ostrá ako nôž alebo život podhrdlina pauštik z čias môjho pradeda, hrdzavé oškvarky, škračky, škvarky. A chlieb a nôž: oboje ako život. Ťdím vianočné klobásy bukovými pilinami. V tej chvíli paralelne Gorbačov s Raisou chodia po Washingtone a Charta 77 chystá v Prahe zhromaždenie, ktorého cieľom vraj je, aby Charta nemusela jestvovať. Žena predáva v stánku na námestí jed nikotínový a časopisecký, otravuje občanov, a štát ju za to platí. Ja si robím takéto poznámky, ktoré v krajine, čo mi je stáročia vlasťou, nikto neuverejní. V Perzskom zálive horí dánska loď, malý černocho voľakde umiera hladom. To všetko, a veľa iného, sa deje v tej istej sekunde, akoby dejiny, súčasnosť, mali nekonečné množstvo geologických vrstiev. Podvodník Čas. Čas?

/Úryvky z rozsiahlejšieho textu/

1987

To ten týden pěkně začíná, pravil černocho, když ho v pondělí věšeli. - Vzpomněl jsem si na tento bonmot, když tu v Praze kdosi zase sebral několik lidí, kteří se chtěli čistě sejít k bláhové poradě, jak mírně přivést k normálnímu starému myšlení šafáře pozemku zapsaného v jeho knihách jako Československá socialistická republika. To ten rok pěkně začíná, pomyslel jsem si.

Zima toho roku 1988 byla neslýchaně teplá - budou vyprávět historikové - a o vánocích předtím mráz ani neřekl o skýlka českých a slovenských chaloupek, vltavští otužilci vypadali na Nový rok směšně v deseti stupních nad nulou, v půli ledna se agronomové v televizi mazlavě procházeli v ozimech zelených po kotníky a počátkem února vyrašila z holé hlíny na Palachově náměstí rudoozemějců hvězda rudých tulipánů. Nikdo netušil, že mráz, cholera, svrab a neštovice uhodí až v létě! Začalo to tak, že v květnu, kdy už ani největší odborníci v meteorologii nečekali sněh s náledím, usoudila vláda, jež bývá nejistá, dokud jí ve vagónech zamrzají substráty, že už si může dovolit dát zatknout a odsoudit bratislavského soukromého vlnáře a filozofa, později předsedu vlády, Miroslava Kusého za to, že počátkem ledna řekl veřejně o nově nastoupivším generálním tajemníkovi komunistické strany, že je to nevýrazná a slabá postava, od níž se nedá mnoho čekat. A tento nešťastný krok tehdejší prozatímní vlády - budou pokračovat historikové - uvedl do pohybu události... ale to už si přečtete sami, jestliže historikové postačí psát tak rychle, jak rychle umějí někdy pádit události.

Pro studenty budou historikové muset přidávat vysvětlivky. Ti nebudou vědět, proč se Kusý vyjadřoval o stranickém tajemníkovi veřejně a jaktože soud přisoudil stranické věci státní důležitost. Bude muset být vysvětleno, že ten stranický tajemník se před Kusého, jenž stejně jako drcení schopná většina obyvatelstva nebyl jeho straníkem,

veřejně cpal. Že v té době straničtí funkcionáři vynášeli před objektivními lidmi své stranictví, jako by to byla ctnost, a vynucovali si nejvyšší i všechna důležitá místa ve státě. Proto soud vzal stranickou záležitost, jako by se týkala státního zájmu: seděli v něm straníci.

Ale nebudu předbít, zůstanu u ledna: co nás čeká? Jestliže zima zůstane takto slabá, čekají nás určitě přinejmenším mšice, mery a puklice. Potřebujeme aspoň dva týdny dvacetistupňového mrazu. Ale takováto zima dává mi zas možnost udělat krom běžného průklestu stromů a keřů další nevegetační práce: dokončit opravu zahradní zdi, povápnit mechovitý trávník, skácet usýchající třešeň a vyměnit pod ní půdu, abych tam mohl posadit novou, vyčistit a opravit ptačí budky... Mínil jsem s tím vším začít už v tomto fejetonu. Chtěl jsem tak na čtenáře přenést svůj absolutní klid vůči letošní osmičce. Ale rozčílila mě příhoda s Kusým, jehož opravdu pozvali na vyhrůžky za to, co řekl. Je to směšné! Přece když si budou straníci ukazovat a pouštět své tajemství mezi sebou na schůzích, ani nás nenapadne zavadit o ně. Sedíme na blbém kolotoči, který nás už dávno nebaví: stranické zájmy se derou do státních, ty do soukromých a soukromé se halí do stranických a státních...

Napačlo mi kdysi, že bych si měl zapisovat nenápadné průniky státu do našich věcí. Bylo to, když jsem se dověděl, že prý odpovím za to, aby se mé stromy nedotýkaly elektrického vedení na ulici. Sakra, odkdy? Vím stoprocentně, že to bývalo naopak: elektrický závod si přinesl svůj žebřík a dovolil se vás, zda smí odříznout vadící haluz. Jiný příklad: Všecky redakce si vynucují od svých autorů tzv. rodné číslo, aby jim mohly prý zaplatit. U časa, nač? Tu je článek, tady zaň peníze. Všecko nad to jenom živí policajty. Příští demokratická vláda, a já už dvacet let jinou nevolím, musí ve svém programu mít skopnutí státu zpátky do jeho služebné úlohy.

Došel mi z Anglie dopis od Lorry, mé šestnáctileté přítelkyně

z roku 1946, letos tedy osmapadesátileté. Nikdy jsem ji neviděl. Obálku dopisu někdo modrou tužkou přes adresu křížem rozdělil na čtyři obdélníky. Pošta, přestože dodnes neodevzdala Šimečkovi mou zásilku z loňského dubna, opovažuje se mě snad žádat, abych odesilatelku v mé-
ně vyvinuté Velké Británii poučil, že adresu příjemce píšeme my, světlo světa, nikoli doprostřed, ale do pravého dolního rohu. V pravém horním rohu, to ta chudinka trefila, jsou tři klasicky prosté a jemné známky, na nichž se pozná, že jsou anglické, podle toho, že to tam nepotřebuje být prohlášeno s odborářským praporem. Před vánoci jsem měl dostat autorský výtisk anglického vydání své knížky, ale nějaký antipošťák ho vrátil odesilateli s poznámkou "nepřípustné". Známe přísloví, že komu dal Bůh úřad, tomu dal i rozum. Koho by bylo napadlo, když vznikala přísloví, že u nás budou jednou úřady od ďábla!

Jaký rok nás to asi čeká? Připravili jste se? Asi ne. A umíte si představit, jak se připravují ti, kdom jsou přesvědčení, že jste se připravili? Tam porada stíhá poradax a instruktáž školení. Jsou sestaveny plány pohotovostních služeb na každém rohu, rozkresleno umístění slzných dýmovnic. Šéfredaktoři dostávají rychlé ostré pokyny, vojáci a policie ostré. A to všechno vedle lidí, kteří se nedovedou ani tajně sejít na bláhovou poradu.

Nemám už jaksi rád pádící historické události. Nedají se pak vždycky rozumně řídit. Navrhuju klidný rok, podle starého myšlení: v únoru dvacet stupňů mrazu, v březnu vynášení smrtky, v dubnu Vzkříšení, v květnu Svátek práce a porážku nacismu, v červnu Svatého Du-cha, v červenci Mistra Jana Husa... Té síle, jež po nás bude letos zvláště chmatat, odloupávat prstíček za prstíčkem, vyvlékat své záležitosti z jejích ok. Poroučivé mručení odezdívat od sebe neslyšením a neodpovědí. Mluvit své.

/Leden 1988/

DIALOGICKÁ TRANSCENDENCE ANEBO GLOBÁLNÍ GENOCIDA?

Megasmrt jako démonisace smrti

Pojem megasmrt se objevil v mnoha publikacích, které analyzují hrozící konečno lidského rodu. Megasmrt je novou aktuální kategorií, která je tak "mladá", že ji ještě nenacházíme v lexikonech. Tato kategorie vyjadřuje nový typ strachu a podstatně se liší od všech dosavadních variant strachu, obav, starostí, aktivit, pasivit, lhostejností a bezvýchodností. Megasmrt také vyvolává nové typy pomoci lidskému celku, podmiňuje novou globální starost o lidskou existenci a planetární odpovědnost každého člověka. Megasmrt je "definována" pojmy, které překračují obsah pojmů, objasňujících problém individuální smrti. Přírodovědci chápou většinou megasmrt jako globální důsledky jaderné války. Biologové, lékaři, fyzikové a jiní přírodovědci určují megasmrt jako konec života na planetě. Megasmrt je vylíčena jako scénárium zamoření a vyhubení všeho živého radioaktivitou, maximálním chemickým zatížením troposféry, odstraněním ozonové vrstvy, kdy svět přestává být obyvatelný živými organismy. Megasmrtí se svět stává absolutně nepřátelským prostředím, v němž život není možný. Přírodovědecká "zpráva" o tomto scénáriu je však parciální, protože uvažuje jen ničující potenciál "vědeckého" militarismu, megasmrt je megazničením všeho živého destruktivním potenciálem, který činí z planety jako celku Hirošimu. Svět jako absolutní ekologická krize, svět jako Hirošima, však nevystihuje komplexitu kauzality megasmrti. Zničení lidstva, namítá Franz Alt, předchází "teorie" zničení lidstva: "Nejen zničení lidstva, ale teorie zničení lidstva není přijatelná."^{1/} Filozofie vidí problém megasmrti jinak. Jako dominantní komponentu megasmrti uvažují někteří filozofové deficit racionální teorie /Kenntnisdefizit, Theorielosigkeit/ v oblasti racionality, která je parciální a slepá k zachování lidského rodu. Sebeuchrzení lidského rodu je především humánním výkonem, humánní prací a službou. Principy fyziky a biologie o zachování nemohou

garantovat uspokojivý model zachování lidského celku. Fenomén megasmrti ukazuje člověku, že lidstvo jako celek nevyvinulo humánní, racionální, mravní, hodnotovou a estetickou teorii jako teorii sebeudržení lidského rodu, která by v praxi garantovala, že lidstvo "neseoustupí" ke svému zániku, ke globální neexistenci, k níž dnes směřuje, protože se řídí principy absolutního nepřátelství, kritériem řešení nepřátelství, které smrt nepřítele pokládá za řešení nepřátelství a realizování absolutní jistoty a bezpečnosti. Tento sebeklam vede mimo jiné "vědecký militarismus" k materializování absolutního nepřátelství v jaderných zbraních. Nekrofilní iluze o bezpečnosti nutně zpřítomňuje nebezpečí megasmrti, které je zesíleno i další iluzí, že totiž bezpečnost je technokraticky produkovatelná v podobě totálního zastrášení a odstrašení. V technokratické iluzi bezpečnosti vidí Erhard Eppler smrtící utopii a zkázonosný stroj světa /Weltuntergangsmaschine/.^{2/} Nekrofilní technokratická utopie vyplývá nejen z myšlení, které chce zničit protivníka smrti, ale i z chorobného pojetí bezpečnosti, necitící nutnost světové humanizace lidského rodu s novým pojetím obnovené důvěry v člověka a jeho planetárního vědomí. Zpředmětnělé absolutní nepřátelství ve zbraních hromadného ničení je cestou negace a z ní pak vyplývá megasmrt jako transcendence negativního. Transcendence doposud vyžadřovala formu sebeperspektivace historického člověka, překročení přítomnosti lidskou mocí, svobodou, humanitou a otevřením neuzavírající se minulosti. Člověk atomárního věku vytvořil transcendenci negativního, stal se modo negativo všemocným, původcem možnosti vyhladit lidstvo. Rakouský teoretik míru Günther Anders charakterizuje člověka atomového věku jako bytost, schopnou "vyrobit" chladné nie, totální nicotu jako "druhou smrt", která usmrcuje všechny mrtvé první smrtí, to jest smrtí geneticky naprogramovanou. Druhá smrt není první partikulární smrtí jednotlivců, kteří umírají, ale lidský rod pokračuje. Lidstvo vždy transcendovalo přes smrt jednotlivcu. Megasmrt jako druhá smrt ruší tuto transcendenci jednotlivců.^{3/} Smrt v epoše předatomární a atomární jsou dva radikálně se lišící fenomény. Albert Einstein, když byl v první světové válce smrtelně nemocen, odpověděl manželce fyzika Maxe Borna na otázku, zda se bojí smrti: "Nikoliv. Cítím se se vším živým tak solidárně, že je mi jedno, kde jednotlivec začíná a končí."^{4/} Tato odpověď patří do předatomového věku. Je-li druhá smrt

- megasmrt - reálně možná /vzniká tím, že se reálně připravuje/
 Einsteinův argument nulového strachu před smrtí padá. Transcendence negativního představuje dnes "radikální zlo", megatoč jako "radikální zlo" ničí vše živé, moc zla jako genocidy je nenapravitelná, neodpuštělná a není nikoho, kdo by byl obviněn anebo obviňoval.^{5/} Megasmrt ohrožuje dosavadní možnou pozitivní transcendenci, která člověku umožňovala být proměnlivý, uskutečňovat se podle ideálních projektů, fantazie, hodnot a mravních norem, to jest být evolucí, která je si vědoma, že je evolucí korigovatelnou, volenou a chtěnou. Člověk měl a má v transcendenci možnost vazby na lidský rod, příležitost bránit se proti omezení a konečnosti. Prožitky nedokonalosti lidské univerzality a vědomí znehodnocení života vedly ke snahám opravovat přítomnost lepší budoucností a neresignovat. Transcendence poskytovala člověku možnost vzestupu k vyšším úrovním lidského života, nekonečnou humanizaci lidstva. Dnes se stala transcendence eminentní kategorií světové politiky, neboť megasmrt vylučuje zvrátnost genocidy lidského rodu v další transcedování lidských generací. Vyšší globální humanizace lidského rodu je možná jen na základě prožitku destruktivní hrůzy megasmrti a pozitivní dialogické budoucnosti lidských generací. Absurdita megasmrti redukuje vyšší na nižší, jsoucí na nejsoucí, vědomé na nevědomé, žijící na mrtvé, aktivní na pasivní. Jsou hledány různé cesty: "... utopie nenásilí je jedinou nadějeplnou odpovědí nebezpečí druhé smrti".^{6/} Dalším východiskem z hrozby megasmrti je prakticko-konstruktivní konkretizování odpovědi na otázku, co je to radikální dobro jako protiklad radikálního zla, proti modelu absolutního nepřátelství se hledá model absolutního přátelství. Tlak, který vyvolává reálně možná megasmrt, neguje také možnost megasmrti, podněcuje k biofilním akcím. Možnost megasmrti jako nekrofilního činu v dimenzi lidského rodu je velkou výzvou k dialogickým aktivitám, které chápou člověka jako bytost, schopnou mírově řešit všechny konflikty v lidském rodě. V tomto smyslu je fenomén megasmrti setkáním se krize s možnostmi tuto krizi překonat. Určité šance spočívají v demystifikaci ideologických mytů, v neutralitě a nezávislosti států na blocích, v planetárním sjednocení mírových sil a v neomezování mírového hnutí na vlastní politický a vojenský blok, v hledání cest k dialogickým formám nepřátelství a modelům nepřítele jako možného partnera atd.

Megasmrt je definována také jako "nebytí pro nikoho", jako určitý

modus neexistence, jako "hřbitov bez pozůstalých" /Günther Anders/. Lidé nejsou již umírající v neumírajícím rodě, jsou genus mortale. Rod smrtelných se může náhle změnit v smrtelný rod. Skutečnost "nebytí pro nikoho" je bez vyprávěče, informátora a historika. Megasmrt znamená zničení partnerství generací. "Internacionála generací" je celkem předků, přítomných i budoucích. Megasmrtí se minulí stávají tím, co nikdy nebylo.^{7/} Megasmrt je atomovou apokalypsou, jí nastává budoucno nebudoucí. Minulost je atomovou apokalypsou dehistorizována a deontizována i s přítomností, Tak vzniká pro atomární věk úkol učinit konečný čas, lhůtu, nekonečným časem. Nikoliv nekonečný rod obsahuje konečného člověka, ale konečný člověk "rozhoduje" o nekonečnosti rodu. Jonathan Schell označuje proto megasmrt jako nejhorší zločin vůči budoucnosti člověka, jako vraždu budoucnosti.^{8/} V ní jde o absolutní nihilismus, biologický i politický. Atomový holocaust je genocidou, která ničí jako protievoluční síla výsledky evoluce. Tato genocida nevyhlazuje určitý národ v lidském rodě, není pouze ničitелеm biologického, hospodářského a kulturního života jednoho nebo několika národů v lidstvu, ale je vyhlazením budoucnosti všech lidí, likvidací dějin lidského druhu a způsobu lidského existování. E.P. Thompson používá v podobném smyslu pojmu vyhlazení /exterminismus/, nikoliv megasmrt. Exterminismus jako vyhlazení druhu - člověk - se vyvinul jako forma systémů zbraní pro vzájemné odstrašení. Proti sobě jsou připraveny dva systémy, schopné se vzájemně vyhladit a s vyhlazením protivníka zničit sebe sama, MAD - mutual assured destruction, vzájemně jisté zničení. E.P. Thompson se nepokládá za objevitele genocidního způsobu výroby, který je exterminismu vlastní, ani nepřipisuje hlavnímu aktérům tohoto fenoménu kriminální úmysl. Zdůrazňuje však, že bezprostřední příčinou vyhlazení lidstva je příprava třetí světové války.^{x/}

K pojmu megasmrt je nutno připojit několik kritických poznámek. Jde totiž o pojem, který vznikl extrapolací pojmu smrt, a to extrapolací ne zcela adekvátní, lze říci, že vznikl démonisací individuální smrti. Jestliže megasmrt je smrtí každé smrti, je nutno použít jiného pojmu, který vyjadřuje kvalitativně odlišnou realitu: smrt každé smrti jako smrt smrti. Megasmrt jako pojem představuje protiklad života, v tom právě spočívá démonisace smrti, která nikdy není pouhým protikladem života. První smrt byla a je vždy určitou koexistencí živých a mrtvých. První smrt nikdy nezrušila určitou

^{x/} Tuto tézi před Thompsonem vyslovil sociolog Wright Mills.^{9/}

spoluexistenci mrtvých, umírajících, živých, rodících se a ještě nenarozených obyvatel naší planety. Zrození živých organismů bylo vždy určitým koloběhem života a smrti, tak řečená megasmrt vypovídá o faktu zániku a konce obnovy struktur životů v neustálých cyklech. Smrt individuí v lidském rodě tvořila vždy jednotu vzniku a zániku forem života. Megasmrt však ukončuje tuto jednotu, nepatří tedy jako podstatný komponent k jednotě stále se umíráním jednotlivců oživujících druhů. Vznik a zánik je centrálním aspektem sebeorganizace druhů.^{10/} Tzv. megasmrt likviduje stále se opakující cykly zrození a smrti, ničí i příslušnost lidstva k ekologickým systémům a k systému biosféry. Definování megasmrti jako destrukce lidského způsobu existence je neúplné, nejen hominisace planety je megasmrtí ukončena, ale všechny roviny znovurodících se a umírajících živých organismů. Z první smrti nemůžeme tedy druhou smrt odvodit. Ani pojem "druhé umírání" /das zweite Sterben/ není pojmem adekvátním.^{11/} Konec života lidského rodu není srovnatelný se smrtí jednotlivce. Smrt smrti je skutečně novou kvalitou reality, dehistorizací historie.^{12/} Určujeme-li megasmrt jako druhou smrt, tedy výčtem, musíme vzít v úvahu, že třetí smrt neexistuje. I "druhá smrt" je tedy neodpovídající a falešnou metaforou, podobnost, která se přenáší z první smrti na druhou smrt, má zcela jiný smysl a obsah. V tzv. megasmrti je první smrt zcela neadekvátně chápána. Megasmrt není žádný druh smrti, protože smrt život podmiňuje v dimenzi druhu. Zničení první smrti druhou smrtí je pak skutečnou smrtí. Smysl první smrti je však jiný než pouhé ničení a definitivní ukončení života. Individuální smrt jako modus neexistence a nebytí obsahuje v sobě transcendenci v lidský rod a z lidského rodu. Megasmrt jako absolutní nebytí je bez komponentu transcendence. Teprve hrozící genocida lidského rodu ukazuje, že první smrt jako modus nebytí byla démonisována a byl jí vzat její pozitivní smysl, který způsobuje, že lidstvo jako celek transcenduje a lidský rod tvoří kontinuitu generací, individuální smrt nikdy neamputuje lidstvu budoucnost. Genocida jako megasmrt odnímá budoucnost všemu živému. První smrt však nikdy není mimo život.^{13/}

Pojem megasmrt nevyovídá dostatečně o hrůznosti a barbarství tohoto fenoménu. Také tragičnost tohoto fenoménu není postihnuta. Autorem megasmrti není příroda, ale člověk. Relativně nejadekvátnější pojem fenoménu megasmrti, druhé smrti, druhého umírání, je

pojem globální genocidy lidského rodu.

Člověk jako producent možné globální genocidy lidstva

Poznatky teoretického studia míru a války /polemologie/ částečně umožňují vysvětlit určitou kauzalitou fakt možné globální genocidy lidstva. Jde především o řešení problému, proč lidé nemají dostatečné informace o této hrozbě, přesněji řečeno, proč reálně možnou genocidu nevnímají, dále jde o odpovědi na otázky o determinaci možné globální genocidy studenou válkou, o vlivu postoje k vlastní smrti na konečno lidského rodu /smysl rodové planetární existence lidstva/ a o problematice absolutního nepřátelství jako faktoru, který podmiňuje výrobu zbraní hromadného ničení /problém modelu planetárního dialogického člověka/.

Výčet těchto otázek zjednodušuje problém globální genocidy, k problému se vztahuje množství otázek, které mohou být formulovány jen interdisciplinárně, jen v určitém badatelském týmu může být řešena závažnost těchto otázek. Musí být rovněž formulována kritéria, která nám umožní odstupňovat závažnost těchto otázek, které je nutno chápat v kontextu s faktem, že každá otázka obsahuje určité odpovědi, které musí být rovněž verifikovány a problematizovány. Metoda faktorové analýzy, která zkoumá určité vlastnosti lidského rodu, není dostatečně adekvátní předmětu, který má být zkoumán. Dosavadní odpovědi jsou parciální a neúplné. Ukazuje se také, že kategoriální polarita válka - mír je problematická, neboť v této polaritě jde o negativní mír. Zcela na místě je pochybnost, zda mír může být zúžen do uvedené polární vztahovosti, zda podstata míru má polární charakter.

Jonathan Schell při zkoumání možné planetární genocidy lidstva sebou samým dospěl k těmto odpovědím, když především reflektoval praktickou nulovou reakci velmocí a ostatních států v mocenské planetární struktuře:

1/ Lidstvo není schopno úcty vůči životu jednotlivce projektovat do co možná nejširšího rámce lidstva, proto racionální a citové spektrum člověka doposud vlastně nevnímá "megasmrt". Člověk na planetě jako jednotlivec i druh není intenzívně zainteresován na humanitní planetární politické a biologické alternativě. Většina lidstva se nehájí a nebrání hrozbě genocidy. Etický postulát - žádná atomová

válka není eticky přijatelná /zdůvodnitelná/ - realizuje v politické praxi menšina lidstva. Člověk není doposud schopný planetární solidarity, planetárního myšlení, neextrapoloval doposud radost, štěstí, spokojenost, potěšení, nadšení, úspěch, zdar a lásku na lidský druh a nevzepřel se touto potencií proti hrozbě genocidy.¹⁴ Člověk by měl všemi city manifestovat podporu životu, utrpením i radostí, i když utrpení a radost jsou protikladné.

2/ Nedokonalost a nedostatečnost rozumu a citu, nevnímajících hrozbu genocidy, spočívá v tom, že "megasmrt" jako nepochopitelnou přítomnost nikdo nemůže vidět, vyhlazení lidstva je tedy méně vnímatelné než individuální smrt, méně pochopitelné, pociťovatelné. Vyhlazení lidstva jako budoucnost člověka se nikdy nemůže stát přítomností.¹⁵ Člověk nemůže vnímat megasmrt, protože je jí vyhlazen. Zkušenost megasmrti není v realitě možná, vyhlazení vnímajících odrazuje myšlení a ochromuje je.

3/ Analogie mezi individuální smrtí jednotlivce, smrtí jednoduchou a zánikem lidstva není myslitelná, komplexita utrpení, sociálního rozpadu a ekologického zničení je nepředstavitelná. Člověk je s to vnímat jen užší rámec ekologické a sociální zkázy, lidská zkušenost zůstává pod prahem vnímání eskalačního stupně atomového holocaustu, snad jen některé rasy a mechy budou "svědky" tohoto konce.¹⁶

4/ O nemyslitelném nelze myslet /Hermann Kahn/, mrtvý čas bez minulosti, přítomnosti a budoucnosti není člověkem zachytitelný, nelze si představit scénu bez života. Jonathan Schell vyslovuje názor, že příroda, vědoma si neschopnosti lidského vědomí a vůle, vložila kontinuitu našeho rodového pokračování do instinktu, tomuto "podezření" se nemůžeme ubránit, reflektujeme-li dosavadní marné snahy obrany proti hrozbě druhé smrti.¹⁷

5/ Realita megasmrti jako zcela nový jev /situace/, je vytlačována z vědomí hledáním útočiště v představě, že je možná válka v tradičních formách, že je možno porazit nepřítele bez zničení lidského rodu.¹⁸ Tak popírají "rádoby-restaurátoři" minulosti nutnost nalézt účinné cesty k záchraně lidstva. Je také poloviční pravdou, říká-li člověk, že je ohrožena jeho existence jadernými zbraněmi, celá pravda zní, že člověk je původcem této zkázy lidského rodu, hraje dvojí roli, toho, kdo usmrcuje, i toho, kdo je usmrcen.

Jistě je možno všechny tyto odpovědi problematizovat a ukázat, že jsou ne zcela přesnými extrapolacemi. O to však nejde, nesmírnou

zásluhou Jonathana Schella a jiných je, že formulovali tyto otázky a nutí hledat přesnější odpovědi.

Filozoficky konkretizuje odpovědy na tyto otázky Hans Ebeling.

Kauzalitu lidské zkázy můžeme podle tohoto německého filozofa shrnout do šesti tezí:

1/ Akumulace kapitálu nebyla spjata s "akumulací" morálky, vzestup člověka k vyšším úrovním humanizace nebyl filozoficky zdůvodněn jako prvořadá nutnost. Filozofie musí znovu nově reflektovat, co je dobrý život.^{19/} Aktuálním zůstává téžání, proč se hrozba genocidy před lidstvem ztajila? Filozofie zapoměla snad, co je jejím hlavním úkolem. Má-li život charakter zboží, činí se i smrt statkem obchodu, dobrý život není v maximalizaci zisku /*Gewinnmaximierung als die Plusmacherei*/, ale ve stupňování humanity, v akumulaci morálky.

2/ Ve společnosti odbytu a opotřebování zboží je racionalita zneužita. Člověk však nemůže megasmrt chápat jen jako nerozumnost. Pro přežití lidstva je nutno nově formulovat základní téze o kontinuitě lidských generací, především musí být vytvořeno společenství lidí na základě kommunikace bez násilí. Jen vyšší morálka umožňuje takové společenství integrace.

3/ Zneužití racionality je v tom, že se maximum štěstí hledá v existenčním minimu, to jest ve smyslech.^{20/} Technologicko-ekonomické modely sebeudržení lidského druhu jako konvergence přežití a dobrého života jsou nedostatečné. Tyto modely nepodněcují rozum k humánnímu výkonu, to jest k účelné službě kontinuitě lidského rodu. Proto hlavně rozum nevytvořil a neformuloval teorii a ideologii rodového sebeudržení, druhové kontinuity. Principy společnosti prodeje nejsou vhodné pro teorii druhové kontinuity: princip opacity /*sei so unwahrhaftig wie möglich*/ činí rozum "neprůsvitný", princip invalidity /*vernutze dich und die anderen so vollständig wie möglich*/ se stal ideologií sebeudržení.

4/ Člověk stále dostatečně nerespektuje nutnost zesílení vědomí druhové kontinuity, nesjednotil a nesloučil sebevědomí a sebeudržení v jedno. Vztít megasmrt na vědomí je předpokladem, který zesiluje sebeudržení.

5/ Bez vědomí smrti není vědomí svobody. Vědomá orientace k sebeudržení a jeho zesílení předpokládá kvalifikované formy vědomí smrti i svobody.

6/Chybí stále také opravdová teorie subjektivity, která je s to smířit lidský rod se sebou samým. Lidstvo postrádá kvalifikované morální vědomí, které postuluje kontinuitu a smíření, řeší je a zdůvodňuje.²¹⁷ K druhovým mechanismům sebeudržení patří také axiom sebezesílení absolutní svobodou a odpovědností. Svoboda vále nesmí odvádět od kritiky překonatelného násilného jednání, pseudoprodukce "dobrého" života nesmí oslabit vědomí a cíl druhové kontinuity a cíle smíření nesmějí vést k "míru" s diktaturou nevědomosti.

Shrneme-li myšlenky H. Ebelinga o sebeprodukcí megasmrti, zjišťujeme, že autor zdrazňuje především nutnost mravního komponentu v planetárním vědomí lidstva a nebezpečí blokování humánní racionality ve společnosti průmyslového a prodejního typu. Z jeho analýz je jasné, že kategorie smíření se stává stále aktuálnější. Autor naznačuje obtížnost odhalení adekvátního rodového vztahu v jednotlivcích, vztah k sobě samému je nutně i vztahem k lidskému celku. V těchto oblastech bádání je většina problému teoreticky nepropracovaná, a proto stěží je možná korektura v praxi. Ve svých úvahách o defektní racionalitě autor abstrahuje a vědomě neřeší politický kontext problému. H. Ebeling spolu s několika dalšími systematicky se dále pokouší řešit filozofickou stránku produkování možné genocidy lidstva.

Konkrétní politickou souvztažnost člověka jako producenta možné globální genocidy se pokouší vysvětlit i anglický badatel E.P. Thompson. Exterminismus /vyhlazení/ souvisí s přeměnou mocenské struktury na planetě studenou válkou, která vytvořila prvotní podmínky faktu, že svět jako celek se změnil ve válečný model. bází exterminismu je systém zbraní. Militarismus a imperialismus jsou podstatnými znaky exterminismu, určují směr a hnací síly společnosti. Také ideologie studené války tvoří spolu s dychtivostí po zisku, růstem byrokracie a růstem arzenálu zbraní hnací sílu exterminismu. Centrum exterminismu je ve dvou státech, v Sovětském svazu a ve Spojených státech amerických, obě země disponují technologií apokalypsy. Předpokladem vyhlazení lidstva je odstranění demokracie. Vojensko-průmyslový komplex vlastní prostředky politické manipulace a informační kontroly. Inovaci zbraní odpovídá inovace nepřítelů. Částečně vysvětluje stále rostoucí strategické jaderné zbraně model akce a reakce. V protikladné struktuře velmocí je vklíněn isomorfismus, obapolně vzájemné ztuhnutí forem a "pracovních" struktur

a politicko-hospodářských a vojensko-ideologických rovin. SSSR a USA nemají vojensko-průmyslové komplexy, ale jsou těmito komplexy.^{22/} Armády jsou vědeckým militarismem "civilizovány" /stávají se civilním fenoménem/, obyvatelstvo se systémy zbraní militarizuje. Isomorfismus v kumulování politických, hospodářských, ideologických a kulturních "ztuhnutí" světových velmocí vyvolává podobný proces i ve státech, které se s velmocemi koalizují anebo jsou přinuceny stát se satelitem. Ostatní státy jsou na "technologii apokalypsy" napojovány a k ní přinucovány.

Thompsonovy vývoody ze souvislostí mezi studenou válkou a "technologii apokalypsy" jsou aktuální zvláště z hlediska konkrétních velmocenských vztahů a planetární mocenské struktury, která neumožňuje dialogické řešení a privileguje monolog, démonisaci nepřítele, "inovaci" nepřítele v kontextu s inovacemi zbraní hromadného ničení.

Zkoumá-li se rodová transcendence lidského rodu, pak je nutno zkoumat i fakt, zda má člověk kvalifikované vědomí o vlastní smrti a o možném konci lidského rodu. Ize vůbec porozumět "transcendenci negativního", když velmi nelibé téma smrti individua vypustíme z reflexe? Zřejmý růst počtu publikací o smrti člověka přerušuje dosud "generální mlčení o vlastní smrti" v industriální společnosti.^{23/} Vědění o smrti zůstává podle empirických sociologických výzkumů literárním a verbálním vědění, dítě se v primární socializaci jako dříve neseznamuje s konečnem člověka, bezstarostnost vůči smrti vytváří určitou "hypertrofii přítomného".^{24/} Memento mori bylo z veřejnosti zapuzeno, ignorování smrti patří k charakteristickým znakům industriální společnosti a je současně znakem její bezmyšlenkovitosti. Zapomenutí smrti má vnější i vnitřní příčiny. Není viditelná jednota živých a mrtvých v lokální koexistenci, jak tomu bylo v předindustriální společnosti. Empiricky se ověřilo, že strach ze smrti není ve stáří tak intenzivní jako v produktivním věku, o růstu strachu s přibývajícím stářím nelze mluvit. V industriální společnosti se obtížně smysluplně fenomén smrti reflektuje, protože v mechaničnosti této společnosti se rozumí smrt jako ustání tělesného stroje. Místo biologické smrti se stala aktuální tzv. sociální smrt, zpřítomňovaná anonymitou světa práce, depersonalizací urbanizace, privatizací, masovými organizacemi, které vylučují individuum z pravého společenství a pod. Lidé jsou vmanévrováni a vmanévrují se do nulového bodu komunikace, každodenně ovládá vyhýbání

se reflektování o smrti. Zbožní charakter moderní společnosti způsobuje, že se jednatel chová ke své totožnosti jako ke zboží, což zužuje integraci a identitu člověka. Zážitek smrti jiných ztratil význam pro vlastní život. Vliv úspěchů medicíny, jež je schopna utišit anebo odstranit bolesti, odnímá smrti charakter nesnesitelného utrpení. I způsob umírání je pod kontrolou vědy. Názory různých badatelů o smrti nejsou však zcela jednoznačné a jejich pokus dokázat, že generální mlčení o smrti je bezrozporný fenomén, je dost problematický. Nicméně lze soudit, že vnímání fenoménu smrti není tak intenzivní, odpovídá charakteru industriální společnosti. Tato skutečnost má bezesporu vliv na postoj ke konečnosti lidského rodu, fakt, že lidé jsou slepí k "technologii apokalypsy", koreluje s lhostejností k vlastní smrti. Jonathar Schell vyslovuje pochybnosti o souvislosti mezi generálním mlčením o smrti a generálním mlčením o megasmrti. Atomové ohrožení lidstva jako genocida způsobila nejpočdivuhodnější fenomén, lidé vědí o hrozbě, a přece tuto realitu neberou na vědomí, zde nehraje, zdá se autorovi knihy "O osudu Země", žádnou roli ani egoismus jednotlivce ani pocit sounáležitosti k lidstvu.^{25/}

Někteří autoři jsou přesvědčeni, že jen hluboký strach změni vědomí člověka a jeho generální mlčení o smrti a megasmrti. Peter Kern a Hans-Georg Wittig znázornili absurditu a děs z globální genocidy příměrem: spočítali se dohromady veřejnosti známé účinky jaderných zbraní Východu a Západu, pak více než milionkrát převyšují účinnost bomby nad Hirošimou, což odpovídá poměru tloušťky tužky a výšky Mount Everestu.^{26/} Mimo jiné i Günther Anders vyslovil myšlenku, že jen strach před nebezpečím zvýší schopnost obrany proti tomuto nebezpečí. Fritjof Capra soudí rovněž, že skutečné setkání lidského rodu s nebezpečím globální genocidy způsobí jev, známý z psychoterapie, jen v setkání se zrozením a smrtí člověk reflektuje hluboce smysl života, smrt je jediný rozumný rádce, kterého máme.^{27/} Výrok, že smrt je jediný rozumný rádce, kterého máme, je nutné brát kriticky. Smrt nemaže být jen jediný náš rádce v moudrosti, protože je daleko těžší dnes žít a bránit život než zemřít. A pak není většinou respektován rádce, který radá dává a sám radu od nikoho nepřijímá. Již Jan Amos Komenský definoval člověka ve své "Vševýchově" jako bytost radu hledající i dávající. Bez bytosti radu hledající nemaže být nikdo rádcem. A v tom je problém dnešní doby, neboť každý člověk podle Günthera Anderse nese v sobě jedovaté

zrnko "nezálučné" druhé smrti, a to především proto, že bezměrné nebezpečí megasmrti nepodněcuje v člověku bezměrný strach. Slepota vůči apokalypse se rodí z toho, že příliš nezměrné ve smyslu "nadprahového" není vnímáno, kapacita našeho chápání je omezena, proto nezměrné nebezpečí není vnímáno a registrováno. Vůči globální genocidě vzniká i indiference. Netečnost podle G. Anderse souvisí s klamným úsudkem citu: megasmrt nepřipadá člověku tak obtížná, protože všichni musejí zemřít, spolu zemřít jako spolusmrt nezneklidňuje, malá privátní smrt v univerzální katastrofě je zanedbatelná. Takto odnímá megasmrt člověku schopnost vnímat ohrožení vlastního já i rodu. Günther Anders formuluje dva zákony, jimiž je možno vysvětlit slepotu lidstva ke globální genocidě a lhostejnost vůči této hrozbě; zákon inverze a zákon oligarchie. Zákon inverze /bezselstnosti, nezálučnosti/ zní: čím větší je efekt zla, tím menší je zlomyslnost, která je nutná ke vzniku zla. Velikost zášti, nutné ke zločinu, je v obráceném poměru k rozsahu činu.^{28/} Zákon inverze symbolizuje dábelkost /Diabolik/ dnešní situace: zášť již není podmínkou zlých činů. Člověk zapíná tlačítka na přístrojových deskách, není rozdíl mezi zapnutím elektrárny a spouštěčem atomové katastrofy. Člověk žije v záplavě nevinny, páchá zlo, aniž zlo chce a aniž ví, že činí zlo. Zákon oligarchie formuloval G. Anders takto: čím větší je počet obětí, tím méně je třeba viníků.^{29/} Druhý zákon vyplývá mimo jiné také z podstaty techniky, která má cíl v tom, vyvolat největší účinek a koncentrací moci nejmenším vynaložením lidské síly. Technika jde vstříc oligarchii a monopolnímu panství. V posledním stadiu nebude třeba pachatelů zločinů. I obsluhovatel tlačítek z masa a krve bude zbytečný. Autonomie a svěprávnost člověku bude odňata. Nelidské činy a zločiny nebudou činy lidí, kontinent A "zvíťezí" posthum, posmrtně, nad kontinentem B. Globální atomová válka bude postrádat dualitu, nepřátelé splynou v jedno poražené lidstvo.³⁰

Uvedené názory G. Anderse jsou pozoruhodné na první pohled svou extrémností, vyvozují totiž trend logiky genocidního militarismu do všech důsledků. Stěží můžeme dnes rozhodnout, zda vídeňský kritický teoretik atomového věku přehání, on sám je přesvědčen, že nepřehání. Nicméně lze namítnout, že trendy nejsou nikdy totožné se všemi jednotlivci, že vždy se člověk uchyloval ve své konkrétnosti od abstrakcí, že se logické nestává mechanicky historickým.

Může se jednotlivec "uchýlit" i v atomovém věku?

Nebezpečí globální genocidy z absolutního nepřátelství mezi Východem a Západem

Největší bojovník proti strachu Epikuros měl největší strach z člověka jako válčící bytost. V programu každé války je nedovolit protivníkovi zemřít normální smrtí/ve stáří, ale naprogramovat mu jinou smrt. Lidská noosféra a emosféra doposud není s to najít jiný model řešení, než byl a je bellogenní model, který byl institucionální a materializací nepřátelství, jehož relativnost koncem přecházela v absolutní formu. Nepřátelství se změnilo v multifunkcionální a mnohočimenzionální institucionalizovaný fenomén. Strach před nepřítelem se stává nástrojem moci a zbezpečňování jiných, v politice vestavěný nepřítel homogenizuje myšlení a zbavuje člověka lidských vlastností. Přítomný nepřítel totálně mobilizuje k rozhodování jen v polaritě přátel - nepřítel. Industriální epocha s masovou komunikací a interakcí a vysokým stupněm depersonalizované komunikace poskytla nepřátelství možnost planetární extenze. Totalitární systémy změnilly všechny formy nepřátelství v "nejvyšší" formu nepřátelství, v totální nepřátelství. Každý konflikt se stal absolutním konfliktem. Militaristická integrace vytlačila koaliční princip. Ideologie se zredukovala na ukázání smrtelného nepřítele a boj proti němu. Nesmrtelnost člověka se zredukovala na boj proti nepříteli. Válečné právo ukončilo komunikaci s každým protivníkem, tato absolutní technika moci přeměnila násilí v zákon. Forma kooperující a integrující pluralitní politiky, tolerance, svoboda slova a pohybu zanikly. Asymetrie v planetární mocenské struktuře vyvolala momenty absolutní pugnacity, negativní mír se změnil v permanentní symbiosu násilí a strachu. Strategie hrozby a atomového odstrašení vedla konec koncu ke genocidní investiční politice:

"Náš svět je mírem terora, světem, v němž se sám svět obnovuje jako permanentní napětí strachu: svět, v němž násilí a strach splynuly v symbiosu... Každou hodinu investují především velmocí s lehkým srdcem, vědomě a s dobrým svědomím více prostředku do institucí násilí, násilné diplomacie a smrti než do institucí kooperace, přátelství a porozumění."^{31/}

Podstatnou proměnu relativního nepřátelství v absolutní nepřátelství způsobil systém zbraní hromadného ničení. Bez atomové

"inovace" nepřítele lze stěží vyrábět atomové zbraně. Tradiční bellogenní faktory, teritoriální imperativ, monologický etnocentrismus, projekce nenávisť na "cizího", princip absolutní jinkosti, hysterie obrany vlasti, mechanismus obětního beránka, intolerance, mravní slepota vůči smrti nepřítele atd., prošly obdobnou metamorfózou.

Co je to vlastně absolutní /totální/ nepřátelství? Je to především neschopnost člověka řešit mezilidské konflikty nekrvavou cestou, která člověka nemění ve smrtelného nepřítele, ale dává mu šanci žít. Absolutní nepřátelství nepřítele totálně barbarizuje, je chorobnou iluzí o nutnosti absolutního zavržení nepřítele, je děsivou fobií před jinak myslícím, cítícím a chtějícím člověkem. Je myslným názorem o absolutní bezpečnosti, jen násilí v této koncepci garantuje absolutní bezpečnost. Je narcistním zalíbením ve vlastní dějinnou užitečnost, je nekrofilní orientací života. Je nekrofilním pojetím porážky nepřítele, kterého lze porazit jednou provždy. Je inhumánní válí, která nechce připustit, že nepřítel má právo na potomstvo, která povyšuje vlastní světový názor na jediné možné planetární vědomí. Absolutní nepřátelství zcela zapomíná na jednotu lidstva v jeho pluralitní podobě, proto redukuje politiku na válku. V tomto smyslu absolutní nepřátelství je planetárním bellogenním faktorem globální genocidy.

Dialogická transcendence anebo globální genocida?

Je mírový model lidského rodu možný, jakou šanci má dialogická globální transcendence vůči možné globální genocidě? Je dnes již zcela zřejmé, že globální možná genocida, podmíněná mimo jiné absolutním nepřátelstvím, relativizuje toto totální nepřátelství. Stále aktuálněji jsou nejen formulovány otázky, zda by nebylo lépe starat se pozitivně o osud nepřítele, ale jsou i viditelné praktické pokusy, které se snaží o parciální strategii lidskosti i vůči nepříteli. Věcně vzato, strategie lidskosti je pro obě strany výhodná, protože zabití nepřítele je spjato s vlastní smrtí a protože slib absolutního vítězství nad nepřítelem je v atomovém věku jen sebeklamem nekrofilů. Z hlediska lidskosti, ze stanoviska všelidské harmonické spolueistence, i vyhrát válku je hanba, i zabití nepřítele je maskované zavraždění člověka parciální státní politikou,

parciálním blokem, parciální velmocí. Zabitím nepřítele nelze ukončit nepřítelství, tato iluze vedla a vede lidstvo i dnes k zániku lidského rodu. Ale válčit lze až k vyhynutí lidstva i tradičními válkami a zbraněmi. Jan Amos Komenský vyslovil tuto větu již v 17. století a na základě tohoto poznatku konstruoval svou reálnou utopii míru - Všenápravu. Každá válka je hanbou lidského pokolení, zdurazňuje Komenský, pokládá-li se člověk za světoobčana, což je jeho první všelidská povinnost. Mnozí myslitelé ve 20. století přičítají i nepříteli právo na život jako nezákladnější právo člověka. I nepřítel umírá jako člověk, který se ještě nestal člověkem /Erich Fromm/. Absolutní nepřítelství je možno překonat nejen ideálně představou, že i nepřítel je spolučlověkem v lidském rodě, že nemůže být jen totalitou zla, nespravedlnosti, nelidskosti a hrůzy. Nepřítel není nepohyblivou skutečností. Dokonalejší polidštění člověka v atomovém věku je možné jen v dimenzi celého lidského rodu, nikoliv dimenzí národa, státu, států, bloků, ras a kontinentů. Dnešní planetární bezdomoví, které není dáno jen tím, že ve světě je 80 milionů "vnějších emigrantů", je především problémem "vnitřní emigrace", rostoucí z neschopnosti států a národů provést reálnou sebekorekturu, všereformu směrem k rodové kontinuitě, ke globální dialogické transcendenci, ke globálnímu solidárnímu partnerství.

Nebezpečí, které usmrcuje lidský rod, nelze teoreticky a prakticky řešit jen jako politický a militaristický problém. Strategie lidskosti bere v úvahu všechny teorie a myšlenky, které netradičně a na půdě nenásilí interpretují nepřítele. V lidských dějinách nevedlo setkání se s nepřítelem k nepřítelství, zášti a válečnému boji. Saint-Exupéry je přesvědčen, že odvaha hluboce se setkat s nepřítelem, s nejdokonalejším nepřítelem a nejobtížnějším, vůbec nevyúsťuje v boj s nepřítelem, "dokonalý nepřítel" nutí člověka k lidskému růstu, ne k zabíjení. Martin Buber označuje fenomén nepřítele jako protilidský a podlidský jev.^{32/} Opravdová filozofie nemůže "vyvinout" válečné modely společnosti a nepřítelství, neboť vychází z principu: "Jsem život, který chce žít uprostřed života, který chce žít."^{33/} Lidská společnost nikdy nespojuje techniku s válkou, zdurazňuje fyzik Max Born.^{34/} Každý spor má být krásný tím, že k vlastním pravdám nepřidružuje násilí, prohlásil již Sokrates, který anticipoval téměř všechny základní téze moderní teorie konfliktů. V dialogickém řešení sporu byl vždy soupeř nutným partnerem hledání pravdy. Patřil k plnosti a obtížnosti lidské existence.

Tak chápal nepřítele i německý filozof Wilhelm Dilthey. I dnešní atomární věk nebude "lhůtou" /G. Anders/, bude-li respektovat v řešení protikladů stanovisko dialogické koexistence, bude-li respektovat subjekt partnera, ubrání-li se vzájemnému demonisování, prolomí-li staré pevnosti ideologických systémů, nebude-li "argumentovat" proti nepřítomnému protivníkovi, který se nemůže hájit, vzroste-li empatie a touha k otevřenému konci, bude-li pluralita pokládána za zdroj obohacení a sebekorektury. Jen dialogickou globální transcendencí se vytvoří z absolutních nepřátel nepřátelé bez touhy usmrcovat člověka a s touhou stát se bytostí, mírově řešící všechny mezilidské konflikty.

Poznámky:

- 1/ Franz Alt: Fieden ist möglich. Die Politik der Bergpredikt. München 1983. Str. 41
- 2/ Erhard Eppler: Die tödliche Utopie der Sicherheit. Reinbek bei Hamburg 1983. Str. 149
- 3/ Günther Anders, Endzeit und Zeitende. Gedanken über die atomare Situation. München 1972. Str. 96
- 4/ Hedwig Börn/Max Born: Der Luxus des Gewissens. Erlebnisse und Einsichten im Atomzeitalter. München 1969. Str. 117
- 5/ Jonathan Schell: Das Schicksal der Erde. Gefahr und Folgen eines Atomkrieges. München 1982. Str. 165
- 6/ Erhard Eppler, o.c., str. 154
- 7/ Günther Anders, Endzeit und Zeitende. Gedanken über die atomare Situation. München 1972. Str. 95
- 8/ Jonathan Schell, o.c., str. 191
- 9/ Edward Thompson: Der Exterminismus als letztes Stadium der Zivilisation. Viz: Das Argument. Zeitschrift für Philosophie und Sozialwissenschaften. Berlin /West/ 1981. Str. 340-341
- 10/ Fritjof Capra: Wendezeit. Bausteine für ein neues Weltbild. Bern/München/Wien 1983. Str. 313
- 11/ Günther Anders, o.c., str. 95
- 12/ Günther Anders, o.c., str. 219
- 13/ Jonathan Schell, o.c., str. 167
- 14/ ibidem, str. 48
- 15/ ibidem, str. 158
- 16/ ibidem, str. 159-160
- 17/ ibidem, str. 160
- 18/ ibidem, str. 181
- 19/ Hans Ebeling: Selbsterhaltung und Selbstbewusstsein. Zur Realistik von Freiheit und Tod. Freiburg/München 1979. Str. 139
- 20/ ibidem; str. 149
- 21/ ibidem, str. 143
- 22/ E.P. Thompson, o.c., str. 342
- 23/ Alois Hahn: Einstellungen zum Tod ihre soziale Bedingtheit. Eine soziologische Untersuchung. Stuttgart 1968. Str. 43
- 24/ ibidem, str. 144
- 25/ Jonathan Schell, o.c. str. 9

- 26/ Peter Kern, Hans-Georg Wittig: Pädagogik im Atomzeitalter. Wege zu innovativem Lernen angesichts der Ökokrise. Freiburg/Basel/Wien 1982. str. 13
- 27/ Fritjof Capra, o.c., str. 420-421
- 28/ Günther Anders, o.c., str. 189
- 29/ ibidem, str. 194
- 30/ ibidem, str. 203
- 31/ Dieter Senghaas: Friedensforschung im Banne von Abschreckung. Viz: Studien zur Friedensforschung. Band 1. Ernst Klett Verlag 1969. Str. 119
- 32/ Martin Buber: Das echte Gespräch und die Möglichkeit des Friedens. Heidelberg 1953. Str. 14
- 33/ Albert Schweitzer: Die Ethik der Ehrfurcht vor dem Leben. Viz: Albert Schweitzer: Kultur und Ethik. München 1960. Str. 330
- 34/ Hedwig Born, Max Born, o.c., str. 185-186

Videň/Osnabrück, srpen 1984

